

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. І.І.МЕЧНИКОВА

На правах рукопису

Степанов Сергій Валерійович

УДК 346.91+343.11

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ
ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ
ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Спеціальність 12.00.04 – Господарське право;
господарсько-процесуальне право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник
Абрамов Микола Олександрович,
кандидат юридичних наук, професор

Одеса – 2010

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ НОВОВІЯВЛЕНИХ ОБСТАВИН.....	12
1.1. Правова природа нововиявлених обставин.....	12
1.2. Порівняльно-правова характеристика нововиявлених та нових обставин.....	22
1.3. Спільні та відмінні риси провадження за нововиявленими обставинами від апеляційного провадження.....	28
1.4. Особливості перегляду за нововиявленими обставинами порівняно з касаційним розглядом господарських справ.....	35
1.5. Провадження за нововиявленими та за винятковими обставинами: спільне та особливості.....	41
1.6. Поняття та характерні ознаки перегляду актів господарських судів за нововиявленими обставинами.....	43
Висновки до розділу 1.....	54
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ПРАВА НА ПЕРЕГЛЯД ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ.....	57
2.1. Право на перегляд судового акта за нововиявленими обставинами та передумови такого права.....	57
2.2. Передумови об'єктивного характеру.....	61
2.3. Передумови суб'єктивного характеру.....	72
2.4. Передумови формального характеру.....	85
Висновки до розділу 2.....	89

РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДСТАВ ПОРУШЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ У ГОСПОДАРЬКОМУ СУДІ.....	92
3.1. Підстави для перегляду актів господарських судів за нововиявленими обставинами.....	92
3.2. Неправдивість пояснень учасників процесу, висновку експерта, перекладу.....	96
3.3. Зловживання судді, прокурора та інших посадових осіб під час провадження у справі.....	106
3.4. Фальсифікація (підроблення) доказів як нововиявлена обставина.....	113
3.5. Скасування рішень та інших актів, які покладені в основу судового рішення по господарській справі.....	119
3.6. Інші обставини, які не були відомі заявнику та господарському суду при винесенні судового рішення.....	129
Висновки до розділу 3.....	134
РОЗДІЛ 4. ПРОЦЕДУРА ПЕРЕГЛЯДУ ГОСПОДАРЬКИХ СПРАВ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ.....	136
4.1. Порушення провадження за нововиявленими обставинами.....	136
4.2. Характеристика стадії розгляду заяви за нововиявленими обставинами.....	149
4.3. Результати розгляду заяви.....	175
Висновки до розділу 4.....	183
ВИСНОВКИ.....	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	190
ДОДАТКИ.....	208

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах переходу до ринкової економіки об'єктивно зростає роль права та юрисдикційних органів в регулюванні господарських відносин. З метою встановлення істини та недопущення помилок, які вщемляють інтереси сторін, справи розглядаються послідовно на різних стадіях господарського процесу. Серед них особливе місце займає перегляд судових актів за нововиявленими обставинами, практика застосування якого, поряд з іншими переглядами, виявляє при застосуванні найбільшу кількість помилок як з боку заявників, так і господарського суду. Зокрема, серед 36 заяв, розглянутих за нововиявленими обставинами у господарських судах України у 2009 році, наявність таких обставин була визнана лише у трьох випадках, що вказує на недосконалість норм, що регулюють ці відносини.

У діючому Господарському процесуальному кодексі України від 6.11.1991 р. провадженню за нововиявленими обставинами присвячено лише чотири статті розділу XIII. Навіть останні зміни до ГПК України, внесені в ході реформи судочинства 7.07.2010 р., частково вирішують проблеми, що виникають у ході реалізації даного виду провадження.[1, с. 3]

На жаль, М.О. Абрамов, В.Е. Беяневич, С.В. Васильєв та деякі інші вітчизняні дослідники не аналізували глибоко та системно зазначений вид перегляду судових актів у господарському судочинстві, зокрема, відсутнє доктринальне визначення поняття нововиявлених обставин, не є досконалим перелік підстав для перегляду судових актів за нововиявленими обставинами, не систематизовано ознаки та особливості даного виду провадження. Зрозуміло, що це призводить до необґрунтованих звернень осіб та зайвого навантаження господарських судів.

Викладене свідчить про необхідність і доцільність дослідження цього важливого інституту, що і обумовило вибір теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри

адміністративного та господарського права Одеського національного університету імені І.І. Мечникова Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за темою «Дослідження проблем співвідношення приватноправових та публічно-правових чинників соціально-економічних відносин» (держреєстрація № 0106U008142), у рамках якої автором доопрацьовано питання перегляду процесуальних актів господарських судів за нововиявленими обставинами.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розроблення нових теоретичних положень з удосконалення господарсько-процесуального забезпечення перегляду справи за нововиявленими обставинами, підготовка пропозицій щодо змін та доповнень до законодавства.

Для реалізації зазначеної мети в дисертаційній роботі вирішувалися такі завдання:

дослідити характеристики нововиявлених обставин та обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення цієї дефініції;

виявити та конкретизувати характерні ознаки перегляду (відновлення) господарської справи за нововиявленими обставинами;

виявити та уточнити передумови права на перегляд за нововиявленими обставинами в господарському судочинстві;

дослідити та доопрацювати підстави порушення провадження за нововиявленими обставинами;

виділити групи учасників господарського процесу при перегляді справи за нововиявленими обставинами;

проаналізувати процедуру відновлення та перегляду господарських справ за нововиявленими обставинами й обґрунтувати напрями удосконалення даного виду перегляду;

сформулювати пропозиції з удосконалення господарсько-процесуального законодавства України щодо процедури перегляду господарських справ за нововиявленими обставинами.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в ході перегляду господарської справи за нововиявленими обставинами.

Предмет дисертаційного дослідження становить перегляд судових актів господарських судів за нововиявленими обставинами.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові і спеціальні методи. За допомогою формально-логічного методу розкрито поняття нововиявлених обставин та перегляду судових актів за нововиявленими обставинами. Аналіз законодавства у сфері дослідження здійснено за допомогою аналітико-синтетичного методу, який використовувався і в процесі розробки пропозицій з удосконалення процедури перегляду за нововиявленими обставинами в господарському судочинстві. Системно-структурний метод застосовувався при дослідженні передумов права на перегляд за нововиявленими обставинами та класифікації учасників процесу перегляду, порівняльно-правовий – при аналізі вітчизняного та зарубіжного законодавства, а також при дослідженні апеляційного, касаційного проваджень та проваджень за винятковими обставинами з метою виявлення характерних рис перегляду за нововиявленими обставинами в господарському процесі.

Теоретичну основу дослідження становлять роботи вчених із теорії держави і права, господарського, цивільного, кримінального, адміністративного права, серед яких: І.А. Балюк, В.М. Беднарська, О.А. Беляневич, В.М. Блінов, Н.Р. Бобечко, А.М. Бойко, Н.П. Ведищев, М.О. Громов, О.М. Ломоносова, Л.С. Морозова, Л.М. Ніколенко, І.Д. Перлов, В.С. Посник, Д.М. Притика, О.М. Резуненко, О.І. Тарасов, О.Ю. Татаров, Б.С. Тетерин та ін.

З метою досягнення всебічності висновків й узагальнень при написанні роботи враховано досвід інших країн (Російська Федерація, Республіка Білорусь, Франція, Федеративна Республіка Німеччина, США).

У процесі дослідження використовувалися нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України,

статистичні дані Вищого господарського суду України, а також матеріали практики, що містяться у вітчизняній та іноземній науковій літературі.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що на основі наукових здобутків, законодавства та практики його реалізації проведено перше після прийняття Господарського (Арбітражного) процесуального кодексу України комплексне дослідження відносин з перегляду судових актів господарських судів за нововиявленими обставинами, в якому на доктринальному рівні обґрунтовано нові теоретичні положення щодо *процедури* такого перегляду, запропоновано системний підхід для ефективного застосування даного виду перегляду в господарському судочинстві, розроблено пропозиції з удосконалення відповідного господарського процесуального законодавства.

Уперше:

обґрунтовано встановлення граничного строку на подання клопотання для відновлення строків на звернення за нововиявленими обставинами до шести місяців з дня встановлення обставин, що стали підставою для перегляду судового акту;

запропоновано класифікувати учасників перегляду за нововиявленими обставинами на: *активних*: а) господарський суд; б) суб'єкти, що ініціюють перегляд за нововиявленими обставинами (заявник, прокурор); в) інші учасники процесу (відповідач, треті особи); та *пасивних* учасників процесу (експерт, перекладач, посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів);

обґрунтовано надання права господарському суду в ході розгляду справи за нововиявленими обставинами зупиняти виконання оспорюваного судового акту повністю або в частині з можливістю застосування до заявника заходів для забезпечення вимог по справі.

Удосконалено положення щодо:

визначення нововиявленої обставини у господарському процесі як відомостей про факти об'єктивної дійсності, що існували в період

первинного провадження у справі, мають істотне значення для правильного вирішення справи, але були виявлені та достовірно встановлені після прийняття по справі відповідного акту правосуддя у зв'язку з невідомістю про них господарському суду та заявникові;

зміни назви провадження з «перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами» на «відновлення господарської справи за нововиявленими обставинами» з урахуванням історичних засад та зарубіжного досвіду;

перетворення повноваження господарського суду щодо повернення заяви про перегляд актів господарських судів за нововиявленими обставинами на залишення заяви без руху з наданням заявнику строку для усунення недоліків, які мають формальний характер, та повернення заяви без розгляду лише у разі неусунення таких недоліків;

меж перегляду справ за нововиявленими обставинами із встановленням права господарського суду не досліджувати докази стосовно обставин, що встановлені у судовому рішенні, яке переглядається за нововиявленими обставинами, якщо вони не оспорується;

правил обчислення строків розгляду справи за нововиявленими обставинами, зокрема, пропонується уточнити момент початку перебігу строку на розгляд – один місяць з дня отримання справи відповідним судом (суддею), а за складними справами – встановити можливість продовження строку ще на один місяць за заявою сторони;

надання права судді, якому стало відомо про виникнення нововиявленої обставини, самостійно відновити перегляд акту господарського суду за нововиявленими обставинами (без очікування заяви), шляхом повернення у ГПК України відповідної норми.

Дістали подальшого розвитку положення щодо:

переліку підстав перегляду справ за нововиявленими обставинами шляхом його доповнення такими як: визнання Конституційним Судом України таким, що не відповідає Конституції України, закону чи іншого

нормативно-правового акта, що був застосований господарським судом у конкретній справі; визнання постанов чи ухвал міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують міжнародні зобов'язання України;

визнання об'єктом перегляду за нововиявленими обставинами як судового акту, який набрав законної сили, так і акту, що не набрав законної сили;

систематизації передумов права на перегляд за нововиявленими обставинами з виділенням об'єктивних, суб'єктивних та формальних і уточненням їх змісту;

самостійності стадії перегляду господарської справи за нововиявленими обставинами з обґрунтуванням встановлення примату такого перегляду, зокрема, у разі можливого одночасного подання апеляційної або касаційної скарги та заяви про перегляд актів господарських судів за нововиявленими обставинами;

характеристики провадження за нововиявленими обставинами порівняно з апеляційним, касаційним провадженням, провадженням за винятковими обставинами, зокрема, щодо об'єктів оскарження (які набрали законної сили); щодо суду, який здійснює перегляд (той самий господарський суд (суддя), що розглядав первинну господарську справу); щодо ініціаторів перегляду;

уточнення переліку підстав для поновлення провадження за нововиявленими обставинами таких, як: неправильність перекладу, висновку експерта, а також показань свідка, на яких ґрунтується судовий акт; усі інші обставини, які не були відомі заявнику та господарському суду при винесенні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять його неправильність;

розширення кола осіб, які мають право ініціювати відновлення справи за нововиявленими обставинами, шляхом включення до нього осіб, яких не

було залучено до участі у справі, але господарський суд прийняв судове рішення, що стосується їх прав та обов'язків;

змісту ухвали господарського суду про прийняття заяви про відновлення справи за нововиявленими обставинами шляхом вказівки дати прийняття ухвали, номеру справи, сторін первинної справи, за чією заявою відновлено справу, суті первинного спору, суті обставин, що заявник вважає нововиявленими, посилання на норми процесуального законодавства та необхідності явки сторін по справі.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані висновки та пропозиції доповнюють теорію господарсько-процесуального права щодо особливостей провадження за нововиявленими обставинами, можуть бути використані у практичній діяльності господарських судів та суб'єктів господарювання, при подальшій розробці та удосконаленні законодавства з питань перегляду господарських справ за нововиявленими обставинами.

Положення дисертації використано в ОНУ імені І.І. Мечникова Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України на економіко-правовому факультеті при викладанні навчальної дисципліни «Господарсько-процесуальне право» студентам спеціальності «Правознавство» (довідка б/н від 30.06.2010 р.).

Результати дослідження впроваджено у діяльності юридичного відділу ТОВ «Трансбункер-Юг» (довідка б/н від 26.05.2010 р.) при науковому консультуванні та організації правової роботи.

Особистий внесок здобувача. Наукові результати проведеного дослідження отримано особисто автором на основі аналізу наукових та періодичних публікацій, чинного законодавства України, інших країн, а також практики його застосування.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні та практичні положення роботи доповідалися й обговорювалися на: 62-й науковій конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів ЕПФ ОНУ

ім. І.І. Мечникова (Одеса, 2007); VI міжнародній науково-практичній конференції «Передові наукові розробки – 2007» (Прага, 2007); 63-й науковій конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів та здобувачів економіко-правового факультету ОНУ ім. І.І. Мечникова (Одеса, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «Право та економіка: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку (Одеса, 2008); V міжнародній науково-практичній конференції «Динаміка сучасної науки – 2009» (Софія, 2009); V міжнародній науково-практичній конференції «Перспективні питання світової науки – 2009» (Софія, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 145-й річниці створення Одеського національного університету імені І.І. Мечникова «Становлення, функціонування та розвиток правових систем сучасності: проблеми науки і практики» (Одеса, 2010).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковані у 14 наукових працях загальним обсягом 3,4 д.а., у тому числі 4 публікації – у фахових наукових журналах і збірниках наукових праць, перелік яких затверджено ВАК України. Всі праці належать особисто здобувачу.

Структура дисертації обумовлена метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, дев'ятнадцяти підрозділів, висновків. Загальний обсяг дисертації складає 189 сторінок комп'ютерного тексту. Робота містить список використаних джерел із 180 найменувань та додатки.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ НОВОВІЯВЛЕНИХ ОБСТАВИН

1.1. Правова природа нововиявлених обставин

Перегляд судових актів за нововиявленими обставинами є одним з видів перегляду процесуальних актів господарських судів. Проте його сутність виявляється в перевірці можливої помилки суду в дослідженні матеріалів по справі у разі спотворення доказів або їх замовчування при первинному розгляді справи, що виявилось пізніше.

Перегляд справи у зв'язку з нововиявленими обставинами є особливим видом оскарження, відмінним від апеляційного та касаційного, що має свої характерні відмінності і в порядку порушення даної процедури (суб'єктів, підстав звернення), і в процесі перегляду безпосередньо. Його особливості будуть проаналізовані далі.

Відповідно до статті 112 Господарського процесуального кодексу України господарський суд може переглянути прийняте ним судове рішення, яке набрало законної сили, за нововиявленими обставинами.

Перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами є окремою процесуальною формою судового процесу, особливості якої визначаються юридичною природою цих обставин.

Якщо нововиявлені обставини пов'язані із виявленням фактів подання експертом завідомо неправильного висновку, який було покладено в основу судового рішення, або завідомо неправильного перекладу документів чи пояснень учасників процесу, або подання фальшивих документів тощо, такі факти мають бути підтверджені у встановленому порядку.

Днем виникнення названих обставин слід вважати день, коли вони стали або повинні були стати відомі заявникові. Якщо нововиявлена обставина пов'язана з вироком чи рішенням суду, днем виникнення такої обставини вважається день набрання законної сили вироком чи рішенням

суду, які покладено в основу відповідного судового акта, або день, коли заявникові стало чи повинно було стати відомо про набрання рішенням сили.

Легальне визначення поняття нововиявлених обставин в чинному законодавстві потребує вдосконалення. Немає єдиної думки про зміст даного поняття і в російській і українській юридичній літературі.

Виходячи з аналізу статті 112 ГПК України, поняття нововиявлених обставин формується з трьох основних характеристик:

- вони існували на момент розгляду справи;
- мають істотне значення для даної справи;
- не були і не могли бути відомими заявникові під час розгляду справи.

В той же час у радянській та сучасній російській і українській правовій доктрині є низка визначень поняття «нововиявлених обставин».

Так, К.І. Комісаров стверджує, що нововиявлені обставини – це факти, від яких залежить виникнення, зміна або припинення прав і обов'язків осіб, які беруть участь у справі, тому їх треба чітко відрізнити від доказів, цільове призначення яких обмежується встановленням таких юридичних фактів [2, с. 235]. Але це визначення досить широке і дуже подібне до понять «юридичний факт» та «договір» [3, с. 9-10] (частина перша статті 626 Цивільного кодексу України [4]), що не можна визнати вірним.

На думку Л.С. Морозової, термін «нововиявлені обставини» слід розуміти як юридичні факти, що мають для справи істотне значення, які існували в момент винесення рішення, але не були і не могли бути відомі ні заявникові, ні суду, що виконав всі вимоги закону по збиранню доказів і встановленню об'єктивної істини» [5, с. 41].

Не можна погодитись з думкою Л.С. Морозової, що суддя повинен виконувати вимоги закону по збиранню доказів. На нашу думку достатньо перевірити, що докази відсутні в матеріалах справи.

О.М. Ломоносова вважає, що «нововиявлені обставини – це завжди істотні для справи факти об'єктивної дійсності, що існували в період

первинного провадження у справі і прийняття судового акту, які не були враховані в ньому через невідомість їх суду і заявникові за незалежних від них підстав, а не в результаті помилки суду. Це факти, що відкриваються після вступу акту правосуддя у законну силу і можуть вплинути на його законність і обґрунтованість, істинність, на можливість захисту і здійснення передбачених прав та охоронюваних інтересів» [6, с. 12].

Аналогічна позиція і в Л. М. Ніколенко, нововиявлені обставини - це юридичні факти, що існували у момент розгляду справи і які мають істотне значення для його вирішення, які не були і не могли бути відомі ні заявникові, ні суду, що розглядає спір. [7, с. 1].

Слід визнати вказану дефініцію більш розгорнутою порівняно з позицією Л.С. Морозової. Всі ці думки вказують на важливу характеристику, яку не містить стаття 112 ГПК України – ці факти повинні бути невідомі не тільки заявникові, але також і суду (судді). І це представляється вірним.

О.М. Резуненко розуміє нововиявлені обставини як «факти об'єктивної дійсності, що залишилися невідомими суду і заявникові при розгляді справи, що мають істотне значення для його правильного розгляду, достовірно встановлені особливим способом і такі, що вказують на неправосудність судових актів, що набрали законної сили» [8, с. 13-14].

Остання частина характеристики викликає зауваження. Насамперед, перегляд за нововиявленими обставинами вказує на те, що на момент прийняття рішення по справі була відсутня судова помилка, неправосудність або необґрунтованість. Суд вирішував справу, виходячи з наданих фактів та не маючи інформації про їх спотвореність, недостовірність. На підставі доказів, що містилися у справі, суд вмотивовано виніс відповідний судовий акт. Тому невірним представляється визнання такого акту «неправосудним», «незаконним і необґрунтованим», оскільки у разі наявності у справі таких фактів суд ймовірно прийняв би інше рішення.

Так, В. Резепов також вважає, що «вирок або рішення, скасовані за нововиявленою обставиною, у момент їх винесення встановлювали

матеріальну істину, оскільки обставини, що послужили підставою для скасування вироку або рішення, хоча і існували насправді, але не були і не могли бути відомі суду. Очевидно, в даному випадку слід визнати, що саме на даний момент, в даних конкретних умовах, коли суд не міг знати про нововиявлені обставини, ухвалений, але згодом скасований з цієї причини вирок, встановлював матеріальну істину» [9, с. 54-55].

На думку В. Резепова, судовий акт, що став унаслідок відкриття нових обставин незаконним і необґрунтованим, тим не менше на момент його винесення (тобто до відкриття нових обставин) був законним і обґрунтованим, відображав об'єктивну істину.

Б.С. Тетерин вважає, що з цим положенням погодитися не можна, оскільки істина, що встановлюється вироком, – це повна відповідність висновків суду про обставини справи фактичним обставинам, що мали місце насправді [10, с. 20-21].

Проте не можна погодитися з останньою позицією, оскільки у випадку, коли суд прийняв всі заходи для об'єктивного, повного та всебічного розгляду та вирішення справи, з точки зору законності у винесенні рішення немає жодних підстав вважати будь-які дії судді або рішення незаконними. Слід зазначити, що законодавець також погоджується з даною позицією, оскільки відповідно до статті 112 ГПК України надає право перегляду суду, що прийняв раніше вказане судове рішення («Господарський суд може переглянути прийняте **ним** судове рішення...» – виділено мною. – С.С.).

В.Е. Беляневич відносить до нововиявлених обставин матеріально-правові факти, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші факти, які мають значення для правильного вирішення спору або розгляду справи про банкрутство. Деякі вчені необхідними ознаками нововиявлених обставин вважають, по-перше, їх наявність на час розгляду справи, по-друге, те, що ці обставини не могли бути відомі заявникові на час розгляду справи [11, с. 608].

Б.С. Тетерин вважає нововиявлені обставини за своїм характером різнорідними: з одного боку, під нововиявленими обставинами він розуміє факти злочинної діяльності певних осіб, тобто злочинні зловживання суддів, лжесвідчення, дачу помилкового висновку експертом і т.і., з іншого – факти, що підлягали встановленню в даній справі, але залишилися невідомими суду при прийнятті рішення, які разом з тим доводять неправильність винесеного рішення.

Перша частина характеристики є лише частковим переліком таких обставин, а друга визначає важливу характерну рису нововиявлених обставин – оскільки ці обставини не відображені в матеріалах справи, після вступу судового акту в законну силу вони можуть бути встановлені тільки іншим розглядом справи. Отримуючи відображення в актах додаткового розгляду, такі обставини створюють можливість виявити і виправити судові помилки і всебічно перевірити судовий акт, що набрав чинності, з точки зору його законності і обґрунтованості [10, с. 26-27].

Крім того, Б.С. Тетерин вказує на невідомість цих фактів лише суду, але представляється логічним, що такі факти не визнаються нововиявленими у разі, якщо заявник мав відповідну інформацію, але приховав її в ході первинного розгляду справи.

Слід зауважити, що згідно частини першої статті 112 ГПК України в редакції, що діяла до внесення змін 7 липня 2010 року, нововиявленими обставинами вважалися ті обставини, що «мають істотне значення для справи і не могли бути відомі заявникові» [12]. Це не відображало презумпції добросовісності господарського суду при прийнятті судового акта. Тому автором пропонувалося вдосконалити вказану частину першу статті 112 ГПК України шляхом доповнення її словами «та господарському суду». Нажаль, після проведення судової реформи влітку 2010 року та внесення суттєвих змін до розділу XIII Господарського процесуального кодексу України, законодавець істотно змінив зміст частини першої статті 112, проте за аналізом другої частини даної статті можна дійти висновку, що він

залишився на старій позиції: «Підставами для перегляду... за нововиявленими обставинами є: 1) істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи...» [13] (виділено мною. – С.С.). Тому прийнята в новій редакції стаття 112 ГПК України не вирішила вищевказану проблему, оскільки залишила положення вказаної статті у цій частині практично незмінним.

Для порушення провадження з перегляду за нововиявленими обставинами ці обставини повинні доводитися певними вмотивованими доказами, судовими актами інших судів (вироками), що набрали законної сили.

Проте, вищевказані дефініції В.Е. Беяневича та Б.С. Тетерина не враховують ознаки істотної значущості таких обставин. Проте, навіть в судовій практиці на це звертається особлива увага: «Нововиявлені обставини за своєю юридичною сутністю є фактичними даними, які в установленому порядку спростовують факти, що були покладені в основу судового рішення. Господарський суд має право змінити або скасувати судові рішення за нововиявленими обставинами лише за умови, що ці обставини впливають на юридичну оцінку обставин, здійснену судом у судовому рішенні, що переглядається. Разом з тим нововиявленими можуть бути визнані лише особливо значущі, істотні обставини, тобто такі обставини, обізнаність суду щодо яких при розгляді справи забезпечила б ухвалення цим судом іншого рішення» [14] – вказана цитата з мотивувальної частини постанови Верховного Суду України від 23 жовтня 2007 року по справі № 6/168 враховує основні характерні ознаки нововиявлених обставин та вказує на розуміння практичними працівниками (суддями системи господарських судів) суті даного інституту.

Важливість ознаки істотності обставин підтверджує також постанова Верховного Суду України від 23.10.2007 року № 2-8/2388.1-05 (2-8/1410-2003) по справі № 2-8/2388.1-2005 за позовом прокурора міста Ялти Автономної Республіки Крим в інтересах держави в особі Державної

податкової інспекції у місті Ялта Автономної Республіки Крим та Управління справами апарату Верховної Ради України до компанії «Самнер Інвестментс Лімітед», ЗАТ «Дюльбер-2», санаторного комплексу «Дюльбер» Управління справами апарату Верховної Ради України та ЗАТ «Міжнародна агропромислова корпорація» про визнання частково недійсними установчих документів закритого акціонерного товариства «Дюльбер-2», визнання недійсними договору, акта приймання-передачі та витребування майна [15].

Рішенням Господарського суду Автономної Республіки Крим від 18 червня 2003 року позови прокурора міста Ялти Автономної Республіки Крим та Управління справами апарату Верховної Ради України було задоволено.

У жовтні 2004 року компанія «Самнер Інвестментс Лімітед» звернулася до того самого господарського суду із заявою про перегляд прийнятого у даній справі рішення за нововиявленими обставинами.

В якості нововиявлених обставин заявник послався на численні листи Управління справами апарату Верховної Ради України та Фонду державного майна України, дані звіту оцінки ринкової вартості майна, яке передавалося санаторним комплексом «Дюльбер» до статутного фонду ЗАТ «Лаванда К», лист-погодження Управління оцінки майна та фінансово-господарського аналізу Фонду державного майна України від 17 травня 2002 року та деякі інші документи.

Разом із цим під час розгляду за новоявленими обставинами місцевим та апеляційним господарськими судами було встановлено, що вищезазначені документи *не містять нових істотних відомостей* (виділено мною. – С.С.), які спростовують факти, покладені в основу рішення Господарського суду Автономної Республіки Крим від 18 червня 2003 року, а відтак суди дійшли обґрунтованого висновку про те, що викладені у цих документах обставини не є нововиявленими [15].

Більшість дослідників у дефініції нововиявлених обставин оперують поняттям «факт» (В.Е. Беяневич, О.М. Ломоносова, Л.С. Морозова, Б.С. Тетерин).

Зокрема, В.Е. Беяневич до нововиявлених обставин відносить матеріально-правові факти, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші факти, які мають значення для правильного вирішення спору або розгляду справи про банкрутство [11, с. 608]. Не зосереджуючись на думці, що вказана дефініція більш характерна для доказів або засобів доказування, звернемо увагу на інше: необхідно розрізняти категорії «факт» і «відомості про факт».

Факт – це явище об’єктивної дійсності, оскільки факти існують незалежно від того, пізнали ми їх чи ні. Відомості про факт – інформація, за допомогою якої ми можемо пізнавати факт. Інформація може бути помилковою або дійсною. Істинна інформація призводить до того, що можливість пізнання факту стає дійсністю, а помилкова – перешкоджає реалізації вказаної можливості.

Факти існують в будь-якому виді провадження (при розгляді у суді першої інстанції, при оскарженні в апеляційному, касаційному порядку та навіть при перегляді судового акта за нововиявленими обставинами). Але на стадії провадження за нововиявленими обставинами існування факту неважливе, а важливим є доказ спотворення цього факту (тобто, відомості про факт). Так, фактом є висновок експерту, відомостями про факт – вирок суду про встановлення зацікавленості експерта та винесення ним завідомо неправдивого висновку.

У вузькому сенсі факт – це будь-який існуючий доказ у справі, відомості про факт – це підтвердження неправильності чи спотворення існуючого доказу.

Таким чином, нововиявленою обставиною слід визнавати не факт, як це вказує більшість дослідників, а відомості про факт.

У зв'язку з цим уявляє інтерес розмежування питання про співвідношення понять «нововиявлені обставини» і «нові докази».

З одного боку, слід зазначити, що нові докази у справі, виявлені після вступу в законну силу рішення, постанови або ухвали – це нові відомості про вже досліджені судом факти (додаткові відомості про них, про їх зв'язок з іншими фактами або про окремі властивості і ознаки цих фактів). Але, з іншого боку, нововиявлені обставини є дійсно новими доказами, але відомостями про факти, події, що відбулися до прийняття рішення по справі, проте не були відомі заявникові та господарського суду.

Деякі автори вказують на таку ознаку, як «органічна єдність з елементами предмету доказування у справі» [16, с. 480]. Встановлена судовим актом господарського суду, що набрав законної сили, фальсифікація певного доказу може бути підставою для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами лише в тому разі, коли це судове рішення ґрунтується на цьому доказі. Оскільки оцінка доказів базується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, то фальсифікація хоча б одного доказу іноді може вплинути на висновки суду та призвести до винесення неправосудного судового рішення [16, с. 480].

Проте, на нашу думку, ознака істотності значення нововиявленої обставини включає необхідність зв'язку даного факту з елементами предмету доказування у справі, тому не повинна виводитися як окрема ознака.

Законодавець та більшість дослідників стоять на позиції, що оскаржуваний за нововиявленими обставинами судовий акт повинен набрати законної сили. Наприклад, В.М. Беднарська серед ознак нововиявлених обставин називає невідомість цих обставин суду на момент винесення рішення (фактор невідомості), виявлення їх після набуття рішенням законної сили, зв'язок «інших обставин» із предметом доказування, істотний вплив цих обставин на правильність винесеного рішення, необхідність спеціальної перевірки [17, с. 94].

М.О. Абрамов також звертає увагу на термін «нововиявлені обставини» і перекладає цей термін російською не як «вновь открывшиеся», а «вновь выявленные». Так, незважаючи на широке використання на російській мові прикметника «выявленные» на побутовому та офіційному рівнях мовлення, його вживають не завжди правильно. На думку М.О. Абрамова, прикметник «выявленные» означає, що вони існували на момент судового розгляду, але були виявлені після судового рішення, тому вдаліше розкриває суть цього явища [18, с. 189].

Тому доречно при перекладі цього терміну на російську мову в ГПК України використовувати слово «выявленные» замість «открывшиеся».

На підставі вищевикладеного після аналізу визначення поняття нововиявлених обставин вважаємо за необхідне дати комплексне формулювання поняття нововиявлених обставин, яке б повністю відповідало та розкривало його сутність.

Нововиявлені обставини у господарському судочинстві – це відомості про факти об'єктивної дійсності, що існували в період первинного провадження у справі, мають істотне значення для правильного вирішення справи, але були виявлені та достовірно встановлені після прийняття по справі відповідного акту правосуддя у зв'язку з невідомістю про них господарському суду та заявникові.

Підсумовуючи проаналізоване вище, нововиявлені обставини мають такі ***ознаки (рис)***:

- 1) мають бути не лише новими – вони повинні мати таке значення, що якби вони були надані суду, який розглядав справу по суті, то суд, вірогідно, виніс би інше рішення;
- 2) наявність цих обставин на час первинного розгляду справи;
- 3) мають бути достовірно встановленими, тобто мати під собою реальні докази, а частіше за все – рішення (вироки) інших судів, що підтверджують ці обставини;

4) мають істотне значення для справи, тобто спотворений факт при прийнятті первинного рішення по господарській справі став вирішальним або одним з вирішальних;

5) на час первинного розгляду справи ці обставини (факти) були невідомі та не могли бути відомі заявникові та господарському суду.

На підставі вищевказаного стає зрозумілою складність проблеми перегляду за нововиявленими обставинами та аморфне, неконкретне вирішення даного питання в чинному українському законодавстві, на відміну від наших країн-сусідів Російської Федерації та Республіки Білорусь, де законом встановлюється конкретний перелік обставин, правила відновлення та особливості перегляду арбітражних (господарських) справ за нововиявленими обставинами, що дозволяє більш конструктивно та багатогранно дослідити і виявити правову природу даного явища. Тому доречно придивитися до досвіду вирішення порушеного питання в першу чергу цими країнами, перейняти позитивні моменти, які нададуть практикам та господарському суду можливість більш оптимально використовувати даний вид перегляду.

1.2. Порівняльно-правова характеристика нововиявлених та нових обставин

Крім поняття «нововиявлені обставини», в законодавстві та процесуальній літературі можна зустріти термін – «нові обставини».

В юридичній літературі була висловлена думка про те, що розмежування нововиявлених обставин й нових доказів (обставин) не має ні теоретичного, ні практичного сенсу [19, с.308-309]. Проте з цією думкою погодитися не можна, оскільки в ГПК України йдеться саме про нововиявлені обставини, а не про нові докази по справі.

Слід відрізнити поняття «нововиявлені обставини» та поняття «нові обставини», «новоз'явлені обставини». Зазначені терміни різні за своїм змістом, суттю, процесуальною природою та юридичним значенням [20, с. 67-70].

Так, В.М. Блінов вказує, що під новими обставинами слід розуміти такі, які не могли бути відомі суду при винесенні рішення, причому немає значення, виникли вони до чи після його винесення [21, с. 44-45, 47-48]. Тобто, нововиявлені обставини за його теорією можуть існувати як під час провадження у справі, по якій було винесене судове рішення, так і виникнути після набрання цим рішенням законної сили.

Основна відмінність між ними полягає в тому, що нові обставини об'єктивно не існували на момент винесення судового рішення, а з'явилися вже після набрання ним законної сили, тобто це новоутворені докази, зв'язані зі справою. Тому вони і мають назву «нові». Якщо цей факт не враховувати, то теоретично суддя повинен «передбачати» появу в майбутньому якихось обставин, за яких судовий акт необхідно буде переглядати. Але важливою особливістю провадження за нововиявленими обставинами є ненавмисна помилка суду при прийнятті рішення, оскільки певні факти вже існують, але невідомі суду (окрім випадків злочинних дій судді).

Як вказано в пункті 5 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику перегляду судами у зв'язку з нововиявленими обставинами рішень, ухвал і постанов у цивільних справах, що набрали законної сили» від 27 лютого 1981 року № 1 [22], не можуть бути визнані нововиявленими обставинами нові, тобто які виникли або такі, що змінилися після прийняття рішення, а також обставини, на які посилалася особа, що брала участь у справі, в своїх поясненнях, касаційній скарзі або які могли бути встановлені при виконанні судом вимог процесуального закону.

Отже, виникнення нових або зміна обставин після вирішення спору не може бути підставою для зміни або скасування судового рішення за

правилами Розділу XIII Господарського процесуального кодексу України [22].

Оскільки численні судові акти з перегляду справ за нововиявленими обставинами посилаються на вказану постанову Пленуму 1981 року [14; 23; 24], існує певна невизначеність у даному питанні, що потребує більш глибокого дослідження та систематизації відмінностей між поняттями нових та нововиявлених обставин.

Н.Р. Бобченко розмежовує нові та нововиявлені обставини за такими ознаками:

1. Якщо новими (додатковими) матеріалами можуть бути як докази (документи, в яких викладені або засвідчені обставини, що мають значення для справи, та предмети, приєднані до справи за постановою судді або ухвалою суду в якості речових доказів), так і документи, в яких містяться відомості про обставини, що не складають предмет доказування у справі та не є доказами, то нововиявлені обставини встановлюються тільки певними видами доказів [61, с. 103].

З цим не можна погодитися, оскільки відповідно до частини першої статті 32 ГПК України доказами у справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення господарського спору. Тому безпідставним представляється твердження, що нові (додаткові) матеріали не є доказами. Адже господарський суд залучає до справи та оцінює лише докази (статті 38, 43 ГПК України та ін.). На підставі зазначеного, вказана відмінність не представляється такою, оскільки і нові (додаткові) матеріали, і нововиявлені обставини мають вираз у певних видах доказів, встановлених чинним ГПК України.

2. Якщо нові (додаткові) матеріали, як правило, використовуються вищестоящим судом тільки для перевірки законності (правомірності)

оспорованого судового рішення, але не для того, щоб, виходячи з них, приймати остаточне рішення по справі, то нововиявлені обставини служать основою для прийняття остаточного рішення по справі (наприклад, скасування судового рішення) [61, с. 103, 14, с. 480].

Вказану підставу розмежування також слід визнати некоректною, оскільки нові (додаткові) матеріали також, як правило, подаються учасниками процесу для обґрунтування скасування або зміни оспорюваного судового акта. Мета і нових, і нововиявлених обставин – прийняти остаточне рішення по справі. При цьому нові (додаткові) матеріали, як правило, істотно не впливають на остаточне рішення, істотно не змінюють його, в той час як нововиявлені, як правило, призводять до скасування рішення у разі визнання їх такими.

Так, у судовій практиці існують приклади, коли нові обставини змішують з нововиявленими. Яскраво висвітлює порушену проблему наступна справа, що розглядалась у господарському суді Одеської області у 2010 році. Державне підприємство «Іллічівський морський торговельний порт» (далі – ДП «ІМТП») знаходився у договірних відносинах з російською приватною стивідорною компанією «Укртрансконтейнер» (далі – Стивідорна компанія). ДП «ІМТП» достроково припинив договір про спільну діяльність, посилаючись на економічну не вигідність продовження співпраці. Справа оскаржувалась Стивідорною компанією до Верховного Суду України, проте була вирішена на користь ДП «ІМТП» та договір був розірваний. За півроку Стивідорна компанія звернулася до господарського суду із заявою про перегляд рішення за нововиявленими обставинами, посилаючись на публікацію газети «Діло», в якій наводилася інформація податкової служби про наявне різке зниження надходження коштів до Державного бюджету від ДП «ІМТП» у зв'язку з припиненням дії договору зі Стивідорною компанією. З цього остання зробила висновок, що договір, що був між ними, був вигідний для України та обох сторін, і його необхідно відновити. Господарський суд Одеської області прийняв представлені обставини за

нововиявлені, переглянув 30 серпня 2010 року господарську справу та відновив дію договору [25, с. 2].

Ця справа вказує на наявність практичних проблем в реалізації судової діяльності у зв'язку з нечітким визначенням різниці між новими та нововиявленими обставинами. Зокрема, за аналізом матеріалів розглядуваної господарської справи зрозуміло, що публікація інформації податкової служби, хоча і має прямий зв'язок зі справою, але є негативним слідством розірвання договору – новою обставиною, що виникла згодом, на відміну від нововиявленої обставини, яка повинна існувати на момент винесення судового рішення.

Таким чином спробуємо систематизувати відмінні риси нових та нововиявлених обставин:

1. Основною відмінністю між цими поняттями слід вважати те, що нові обставини не існували на момент розгляду справи, і виникли після винесення рішення або під час провадження заявник приховав існування вказаної обставини. Юридичні факти, що виникли згодом, можуть бути підставою для подання нового позову, а не для відновлення справи. Нововиявлені обставини повинні об'єктивно існувати на момент вирішення господарської справи по суті та не можуть виникнути після винесення судового акту та набрання ним законної сили.

2. Нововиявлені обставини завжди мають істотне значення для справи. Нові обставини (матеріали) можуть бути як визнані, так і не визнані господарським судом істотними при прийнятті рішення по справі.

3. Нові (додаткові) матеріали з'являються після винесення судового рішення. Нововиявлені обставини повинні об'єктивно існувати на момент вирішення господарської справи по суті.

4. Відомості, інформація про факти, що є нововиявленими обставинами, не повинні бути відомими на момент винесення судового акта ні заявникові, ні господарському суду (крім випадку злочинних зловживань суддею). Для нових (додаткових) матеріалів таких вимог не встановлено.

5. Нововиявлені обставини можуть бути виявлені не інакше, як за допомогою перевірки або проведення окремого розслідування з винесенням відповідного акту. Нові (додаткові) матеріали одержуються у загальному порядку: подаються сторонами або витребуються господарським судом.

6. У випадку визнання обставин нововиявленими вони є підставою для скасування судового рішення тільки тоді, коли вони призвели до винесення неправосудного судового рішення. Якщо докази (матеріали) визнані новими (додатковими), то господарський суд має право скасувати судові рішення як внаслідок допущеної помилки, так і у випадку, коли помилки допущено не було.

7. За наявності нововиявлених обставин необхідно звертатися до того господарського суду, що раніше вже розглядав цю справу. Нові (додаткові) матеріали є підставою для звернення зі скаргою до вищестоящого господарського суду.

8. При відновленні справи у зв'язку з нововиявленими обставинами виникає необхідність знову в повному обсязі розглянути справу по суті, дослідивши всі фактичні обставини в цілому. Проте наявність «нових» обставин вимагає лише здійснення нової юридичної оцінки встановлених і неоспорюваних фактичних даних, тобто розглядати справу по суті потреби немає.

9. Якщо нові (додаткові) матеріали для вищестоящого господарського суду поряд з матеріалами справи є лише засобом для перевірки правосудності судового рішення, то нововиявлені обставини є для цього суду критерієм правосудності такого рішення, підставою для відновлення справи [26, с. 504-509].

Для наочності різниці між нововиявленими та новими обставинами наведемо наступний приклад: при розгляді справи суддя при винесенні рішення за основу взяв висновок судового експерта. При цьому у разі, якщо висновок судового експерта згодом за вироком суду був визнаний сфальсифікованим, то, без сумніву, цей факт повинен визнаватися

нововиявленою обставиною. Якщо ж первинний висновок експерта здався судді сумнівним і він призначив комплексну чи додаткову експертизу, яка дійшла протилежного висновку, то цей доказ не є нововиявленим, а представляється як нова обставина.

1.3. Спільні та відмінні риси провадження за нововиявленими обставинами від апеляційного провадження

Для чіткого уявлення самостійного характеру стадії перегляду справ за нововиявленими обставинами порівняємо її з апеляційним переглядом справ.

Різні автори по-різному формулюють поняття апеляції. Апеляція (від лат. *appellatio* – звернення) – один з видів оскарження рішень суду, що не вступили в законну силу. Апеляція передбачає новий розгляд справи по суті судом так званої другої інстанції та винесення нового рішення у справі. В порядку апеляції вищий суд перевіряє суть рішення нижчого, повторюючи заново дослідження наявних у справі та нових поданих доказів, після чого або затверджує оскаржене рішення, або, скасувавши його, виносить нове [27, с. 23].

Юридична енциклопедія визначає апеляційне провадження з перегляду господарських справ як процесуальну гарантію, що забезпечує законність і обґрунтованість рішень місцевих господарських судів, захист прав і охоронюваних законом інтересів сторін як учасників господарських правовідносин [28, с. 89]. Проте ця дефініція може бути використана і відносно перегляду справи за нововиявленими обставинами.

За думкою С.В. Васильєва, апеляційне провадження – це сукупність дій господарського суду апеляційної інстанції та осіб, які беруть участь у справі, що здійснюються з метою перевірки законності та обґрунтованості актів господарського суду першої інстанції, що не набрали законної сили, і повторного розгляду справи по суті [29, с. 196].

Слід погодитися з деякими авторами щодо визнання цієї дефініції найбільш вдалою, але такою, що не відображує можливості перегляду рішення лише в частині [30, с. 54].

Д.М. Притика формулює апеляційний перегляд судових рішень як перевірення спору або інший перегляд справи, що здійснюється апеляційною інстанцією, яка у повному обсязі використовує права, надані суду першої інстанції, при перевірці рішення останнього. Апеляційний суд переглядає справу за правилами, які застосовуються судом першої інстанції. При апеляції перегляд судового рішення здійснюється не у формі перевірки юридичної оцінки та повноти обставин справи, а у формі повторного розгляду цієї справи [31, с. 21]. Ця дефініція також не враховує можливості перегляду рішення лише в частині (як це, наприклад, відбувається при перегляді за нововиявленими обставинами). Проте, Д.М. Притика звертає увагу на фактичний перегляд не *рішення*, а *справи*. І це представляється обґрунтованим, оскільки ані при апеляційному перегляді, ані при перегляді судового акта за нововиявленими обставинами недостатньо лише ознайомитися з самим таким актом, а необхідно дослідити матеріали справи. Дійсно, у випадку, якщо достатньо було б тільки самого судового акту, то навіщо законодавець закріпив у статті 91 ГПК України, що разом з апеляційною скаргою місцевий господарський суд повинен у триденний строк передати до апеляційного суду також саму справу, з якої такий акт винесено. Це було б зайвим. Проте закріплення такого положення доводить, що в апеляційному порядку здійснюється перегляд саме справи, а не судового акту як самостійного, відірваного від справи документа.

Саме за цих підстав доречно дійти висновку, що у випадку перегляду судового акту за нововиявленими обставинами справа також повинна вивчатися в сукупності з судовим актом, що переглядається. Так, відповідно до норм чинного ГПК України нововиявлені обставини повинні мати істотне значення *для справи*. Тому в ході перегляду за нововиявленими обставинами господарському суду слід оцінити, чи є подані нові докази саме такими, що

мають суттєве значення для справи. До оцінки цього факту господарський суд не взмозі винести будь-який судовий акт за результатами перегляду.

Ця особливість є спільною для апеляційного провадження і провадження за нововиявленими обставинами.

В апеляційній інстанції, як і при перегляді за нововиявленими обставинами, здійснюється повноцінний перегляд господарської справи, а не судового рішення (ухвали) у вузькому розумінні. Причому може бути переглянута як певна частина справи, так і справа в цілому. Згідно статті 101 ГПК України якщо сторона оскаржила не рішення в цілому, а лише його частину, з якою вона не згодна, то тільки в цій частині і відбувається повторна перевірка справи [32, с. 245], хоча за необхідності господарський суд має право вийти за межі поданої апеляційної скарги та переглянути рішення у повному обсязі. Апеляційний суд має право знову заслуховувати учасників процесу, здійснювати дослідження та оцінку доказів, приймати нові докази, якщо їх за об'єктивних обставин не було подано до місцевого господарського суду.

За цією характеристикою апеляція схожа з переглядом судового акту за нововиявленими обставинами, оскільки при такому перегляді спочатку аналізується конкретна обставина, що стала відома після прийняття рішення по справі на тій підставі, чи є вона обставиною, що має значення для даної справи. Тому суддя аналізує лише певну частину доказової бази та одну обставину, що стала підставою перегляду. У випадку, якщо буде визнано, що означена обставина є нововиявленою, справу буде переглянуто з урахуванням даної обставини.

Суттєвою особливістю апеляційного перегляду є те, що судовий акт першої інстанції до прийняття постанови апеляційного суду не набирає сили. Це важливо в умовах сьогоденної кризи, коли списання, навіть тимчасове, коштів з рахунків підприємства може поставити його на межу банкрутства.

Нажаль, відносно нововиявлених обставин стаття 114 ГПК України закріпила, що подання заяви про порушення даного виду провадження

можливо лише після набрання судовим актом законної сили. Проте це представляється невірним, оскільки інформація про нововиявлені обставини може стати відомою стороні, прокурору або іншій особі навіть до набрання таким судовим актом сили. І невірним представляється необхідність чекати на вступ акту в силу для його оскарження та можливого скасування. Тому доречним представляється закріплення положення, що заяву про перегляд судового акта за нововиявленими обставинами може бути подано після прийняття судового акта, а не після набрання ним чинності.

З. Зінкевич-Михайленко [33, с. 81], О. Борисова [34, с. 44; 35, с. 178], О. Ломакіна [32, с. 246], Г. Попов [36, с. 30], В. Примак [37, с. 8], І. П'ятилєтов, В. Шишкін [38, с. 102] та деякі інші дослідники систематизували характерні риси апеляційного провадження. Проте, проаналізувавши їх, можна виявити спільні та відмінні риси із провадженням за нововиявленими обставинами. Зокрема:

по-перше, апеляційне провадження, як і провадження за нововиявленими обставинами, порушується за заявами позивача, відповідача, третьої особи та прокурора, (відповідно стаття 91 і стаття 113 ГПК України), проте апеляційну скаргу можуть подати також особи, які не брали участь у справі;

по-друге, прийняття апеляційної скарги автоматично відстрочує момент набрання рішенням законної сили, а тому і виконання рішення місцевого господарського суду; прийняття заяви про перегляд акта за нововиявленими обставинами не спричинює такого зупинення;

по-третє, апеляційний господарський суд, переглядаючи справу, досліджує як питання факту, так і питання права, тобто перевіряє як юридичні, так і фактичні аспекти справи в тому ж обсязі, що і місцевий господарський суд; при перегляді за нововиявленими обставинами господарський суд також повинен не тільки дослідити новий факт, але й з'ясувати його значення для прийнятого рішення, а для цього необхідно дослідити юридичний бік господарської справи;

по-четверте, апеляційний господарський суд перевіряє законність та обґрунтованість судових актів (частина друга статті 101 ГПК України); господарський суд перевіряє за нововиявленими обставинами суттєвість обставин та обґрунтованість судових актів (стаття 112 ГПК України);

по-п'яте, господарська справа розглядається повторно в апеляційному порядку за наявними у справі і додатково поданими доказами, проте додаткові докази приймаються судом, якщо заявник обґрунтував неможливість їх подання до господарського суду першої інстанції з причин, що не залежали від нього; при перегляді справи за нововиявленими обставинами господарський суд приймає лише ті нові (нововиявлені) докази, про які ані суду, ані заявнику не було відомо при первинному вирішенні господарської справи.

Важливе значення має питання про можливість прийняття апеляційним господарським судом нових доказів, не досліджених у суді першої інстанції при розгляді справи. Дане питання має вирішуватись позитивно щодо проведення додаткової чи повторної експертизи, щодо заявлених у господарському суді першої інстанції, але з тих чи інших причин не досліджених доказів (наприклад, недопитаних посадових осіб). Нові докази апеляційний господарський суд може прийняти до розгляду лише тоді, якщо на них є посилання в апеляції чи відповіді на апеляцію.

Цим апеляційне провадження дуже подібне з переглядом за нововиявленими обставинами, оскільки, наприклад, при наданні господарському суду в якості нововиявленої обставини доказів завідомо неправильного висновку експерта заявник зазвичай вимагає проведення нової, незалежної експертизи;

по-шосте, апеляційний перегляд дозволяє найбільш повно гарантувати реалізацію права на судовий захист, оскільки передбачає перегляд справи як в межах доводів апеляційної скарги, так і у повному обсязі повторно. Дійсно, господарський суд апеляційної інстанції не зв'язаний доводами скарги і перевіряє законність і обґрунтованість судових актів у повному обсязі

(частина друга статті 101 ГПК України); за нововиявленими обставинами господарський суд встановлює суттєвість і належність такої обставини для справи та при позитивному висновку за першим питанням переглядає справу у повному обсязі (стаття 114 ГПК України);

по-сьоме, апеляційний господарський суд повторно розглядає справу по суті (стаття 99 ГПК України); при перегляді за нововиявленими обставинами при визнанні обставин такими господарський суд повторно розглядає справу по суті (стаття 114 ГПК України);

по-восьме, і в апеляційній інстанції, і при перегляді за нововиявленими обставинами не приймаються і не розглядаються вимоги, що не були предметом розгляду в господарському суді першої інстанції;

по-дев'яте, апеляційне провадження базується в переважній більшості на письмових, ніж усних засадах. Явка сторін у засідання необов'язкова, оскільки справа може бути розглянута на підставі письмових актів, протоколу судового засідання господарського суду першої інстанції, апеляційної скарги і пояснень на неї; при перегляді за нововиявленими обставинами неявка учасників господарської справи також не є перешкодою для розгляду справи (частина четверта статті 114 ГПК України);

по-десяте, апеляційний господарський суд за підсумками розгляду справи (стаття 103 ГПК України) не має права повернути справу в господарський суд першої інстанції для нового розгляду і винесення рішення, а зобов'язаний винести нове рішення (статті 103, 104 ГПК України); заява про перегляд за нововиявленими обставинами також повинна бути розглянута господарським судом, до якого надійшла така заява (частина третя статті 114 ГПК України);

по-одинадцяте, апеляційне провадження здійснюється в окремо створеному апеляційному господарському суді, який розповсюджує свої повноваження на певний округ відповідно до Указів Президента України від 11.07.2001 року № 511/2001 [39], від 30 травня 2002 року № 499/2002 [40], від 25.06.2003 року № 552/2003 [41] та від 12 серпня 2010 року № 811/2010 [42];

натомість перегляд справ за нововиявленими обставинами здійснюється в тому самому суді і тим самим суддею, який раніше розглядав цю справу та прийняв оспорюваний акт. Таким чином, перегляд за нововиявленими обставинами може здійснюватися як місцевими, так і апеляційними господарськими судами, Вищим господарським судом України або навіть Верховним Судом України. І це представляється вірним, оскільки нововиявленими є такі обставини, які у випадку, якщо б вони були відомі суду, ймовірно могли привести до винесення іншого, навіть протилежного за змістом судового акта;

по-дванадцятьте, повторний розгляд справи в апеляційному порядку здійснюється колегіально в складі трьох суддів (частина друга статті 4^б ГПК України); перегляд за нововиявленими обставинами здійснюється тим самим суддею, що розглядав цю господарську справу раніше і виніс оспорюваний судовий акт. Однак невідомо, що робити у разі зміни складу суддів (переведення, смерть судді), нажаль, порядок дій не врегульований ГПК України, що є невірним;

по-тринадцятьте, апеляція дозволяє забезпечити оперативність та чіткість у здійсненні правосуддя, оскільки апеляційний господарський суд має право виносити нове рішення за підсумками розгляду справи вдруге; це ж стосується перегляду за нововиявленими обставинами;

по-чотирнадцятьте, в господарському суді апеляційної інстанції постановляється нове рішення, *яке в частині встановлення фактичних обставин* є остаточним і не може бути переглянуто в інших судах України, за винятком перегляду за нововиявленими обставинами;

по-п'ятнадцятьте, метою апеляції є перевірка законності й обґрунтованості рішень і ухвал, винесених господарським судом першої інстанції, і тим самим недопущення набуття законної сили і виконання помилкових судових актів; ця мета властива і перегляду за нововиявленими обставинами.

Аналіз характерних рис апеляції та перегляду за нововиявленими обставинами дозволяє виділити найбільш істотні моменти, з якими пов'язана доречність існування даних інститутів.

Обидва досліджені в даному параграфі інститути дозволяють більш повно гарантувати реалізацію права на судовий захист, оскільки вони припускають повноцінний повторний розгляд справи. При цьому виявлена значна кількість особливостей перегляду господарської справи за нововиявленими обставинами, що підкреслюють самостійність та відокремленість даного інституту господарського процесуального права.

1.4. Особливості перегляду за нововиявленими обставинами порівняно з касаційним розглядом господарських справ

Відповідно до пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України одним з основних засобів судочинства є «забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом» [43].

Для забезпечення всебічного, повного та об'єктивного розгляду справ, законності судових рішень в Україні діють суди першої, апеляційної, касаційної інстанцій і Верховний Суд України – пункт 2 статті 7 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [13].

Господарським процесуальним кодексом України передбачений порядок перегляду судових рішень, постанов і ухвал в апеляційному, касаційному порядку та перегляд судових актів Вищого господарського суду України Верховним Судом України.

Касаційне провадження з перегляду господарських справ – процесуальна гарантія, яка забезпечує захист прав і охоронюваних законом інтересів учасників господарських правовідносин та законність рішень та постанов господарських судів [28, с. 384].

Воно є однією з гарантій винесення господарськими судами законних судових актів і являє собою самостійну стадію судового процесу. З одного боку, касаційне провадження в господарському процесі обмежується перевіркою дотримання норм матеріального й процесуального права судами нижчого рівня. З іншого боку, до повноважень господарського суду касаційної інстанції віднесено право змінювати рішення суду першої інстанції, постанову апеляційної інстанції, а також скасовувати їхнє рішення та приймати нове.

Касаційне провадження – це стадія господарського процесу, яка передбачає перевірку господарським судом законності судових актів, які набрали законної сили.

Слід зазначити, що касаційний спосіб перегляду судових рішень має давнє історичне коріння та застосовувався ще в римському цивільному процесі, однією з форм якого був екстраординарний процес. Сторонам цього процесу вперше в Давньому Римі була надана можливість оскарження судового рішення до вищих інстанцій, останньою з яких був імператор. З часів Юстиніана допускалося оскарження судових рішень не більше ніж у трьох інстанціях [44, с. 140].

Юридична конструкція касаційного перегляду судових рішень у сучасному її вигляді була поступово запозичена російською та українською судовими системами з французької системи правосуддя. Разом з тим, особливості розгляду економічних (арбітражних та господарських) спорів зумовили необхідність модифікації класичної французької моделі касації та розробки на її основі оновленої моделі, яка є пристосованою до специфічних рис господарського судочинства.

Касаційне провадження має багато спільного з апеляційним провадженням, оскільки ці дві стадії судового процесу спрямовані на перевірку судових актів. У той же час мають місце і деякі відмінності, викликані тим, що предметом апеляційного провадження є судові рішення місцевих господарських судів, які не набрали законної сили (частина перша

статті 91 ГПК України), а касаційного – рішення місцевих господарських судів, що набрали законної сили та постанови апеляційних господарських судів (стаття 107 ГПК України).

Вищий господарський суд України перевіряє правильність застосування нижчестоящими господарськими судами норм матеріального та процесуального права. Повноваження касаційної інстанції у господарських спорах не поширюються на перевірку фактичного боку справи, її обґрунтованість. Слід погодитись з тими авторами [45, с. 84; 46, с. 23; 47, с. 12], на думку яких касаційна інстанція не може в повній мірі перевірити правильність судових актів, оскільки її повноваження обмежені лише перевіркою законності рішення, а не його обґрунтованості. Об'єкт касаційного перегляду, яким є судовий акт з матеріалами справи, сприймається господарським судом не через виклад сторін, а незалежно від них, безпосередньо, тобто достовірно і об'єктивно [48, с. 176].

Суттєвою особливістю касаційного провадження у господарському процесі, яка відрізняє його від інших форм перегляду справ, є обсяг повноважень, яким наділений господарський суд касаційної інстанції. Здійснюючи перевірку в касаційному порядку судових актів, суд касаційної інстанції згідно зі статтею 111⁹ ГПК України за результатами розгляду касаційної скарги має право змінити рішення суду першої інстанції, постанову апеляційної інстанції, а також скасувати їх та прийняти нове рішення. В юридичній літературі звертається увага на те, що такий обсяг повноважень не властивий традиційній касаційній системі, а нагадує ревізійний порядок перегляду судових актів, характерний для деяких зарубіжних країн (Австрії та Німеччини [46, с. 24]) і вітчизняного цивільного процесу.

Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами іноді також називають «повторною касацією за нововиявленими обставинами» [49, с. 90]. Нагадаємо, що відносно перегляду постанов Вищого господарського суду України Верховним Судом України раніше також іноді використовували

поняття «повторна касація» чи «подвійна касація» [50, с. 4]. Проте ці стадії судочинства мають суттєві відмінності.

Аналізуючи характерні риси касаційного провадження та провадження за нововиявленими обставинами, можна виявити, що на даний час єдиною спільною рисою між ними є лише об'єкт оскарження – судові акти, які набрали законної сили.

Що стосується відмінностей, то серед них слід зазначити такі:

по-перше, касаційне провадження порушується за скаргою сторони, прокурора, третіх осіб, осіб, які не брали участі у справі, але щодо яких господарський суд вирішив питання про їх права та обов'язки. Натомість ініціаторами перегляду за нововиявленими обставинами можуть бути лише сторони процесу, треті особи та прокурор, які приймали безпосередню участь у тій судовій інстанції, рішення якої переглядається. Доречі, це представляється невірним, оскільки доцільно наділити повноваженнями інших осіб, яких стосується оскаржуване рішення;

по-друге, касаційна скарга подається до вищестоящего господарського суду – Вищого господарського суду України (стаття 108 ГПК України). Заява про перегляд за нововиявленими обставинами подається до господарського суду, який вже виносив по указаній справі рішення;

по-третє, для порушення касаційного провадження особи, яким надано таке право, подають касаційну скаргу. При перегляді за нововиявленими обставинами подається не скарга, а заява;

по-четверте, господарський суд касаційної інстанції перевіряє законність і обґрунтованість судових актів. Перегляд за нововиявленими обставинами направлений не на перевірку законності чи обґрунтованості, його мета – з'ясувати, чи є дана обставина суттєвою для справи та чи можливе винесення іншого рішення на підставі цієї обставини;

по-п'яте, підставами для касаційного перегляду у Вищому господарському суді України є порушення або неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права. Серед основних підстав для

перегляду рішення за нововиявленими обставинами можна виділити: факт скасування судом рішення або вироку, на підставі яких господарський суд прийняв відповідне рішення; завідомо неправдиві показання учасника господарського спору, завідомо неправильний висновок експерта, сфальсифіковані документи або речові докази та інше, що встановлено вироком, та ін.;

по-шосте, господарський суд касаційної інстанції не зв'язаний межами скарги, а перевіряє правильність та повноту застосування господарським судом норм матеріального і процесуального права при прийнятті судових актів. За нововиявленими обставинами перевіряється лише обставина, факт її невідомості сторонам по справі та господарському суду, суттєвість обставини, тобто, її спроможність змінити прийняте рішення, відповідність матеріалам справи;

по-сьоме, касаційна скарга може бути подана протягом двадцяти днів з дня набрання рішенням місцевого господарського суду чи постановою апеляційного господарського суду законної сили. Заява за нововиявленими обставинами подається протягом одного місяця з дня встановлення обставин, що стали підставою для перегляду судового рішення [51, с. 185];

по-восьме, касаційна скарга розглядається протягом одного місяця (на ухвалу – 15 днів) з дня постановлення ухвали про прийняття касаційної скарги до провадження Вищим господарським судом України. Заява про перегляд за нововиявленими обставинами розглядається господарським судом у судовому засіданні у місячний строк з дня їх надходження;

по-дев'яте, у касаційній інстанції скарга розглядається за загальними правилами розгляду справи у господарському суді першої інстанції з урахуванням особливостей касаційного провадження, а саме: за винятком дій, пов'язаних із встановленням обставин справи та їх доказуванням (не опитуються посадові особи та не досліджуються докази). Суд перевіряє правильність застосування норм матеріального і процесуального права судом першої чи апеляційної інстанції (частина друга статті 111⁷ ГПК України).

Перегляд за нововиявленими обставинами здійснюється в порядку, властивому відповідній ланці господарських судів, у якій здійснюється такий перегляд.

Таким чином, за підсумками порівняльно-правового аналізу касаційного провадження та провадження за нововиявленими обставинами доречно визнати, що ці інститути практично не мають спільних рис. Тому некоректним представляється використання в літературі формулювання «повторна касація за нововиявленими обставинами», про що було вказано вище.

Щодо ролі нововиявлених обставин у науці та практиці існують неоднозначні думки, але безперечно згідно з порядком судочинства в Україні, а саме неможливістю подання нових доказів та обставин по справі на стадіях апеляції та касації, якщо після винесення рішення та вступу його у законну силу стає відомий нововиявлений факт, встановлений вироком чи рішенням суду, перегляд за нововиявленими обставинами – це необхідність. В такому випадку, на думку автора, доречно вважати норми про перегляд за нововиявленими обставинами такими, що мають привілейоване положення.

Цю позицію опосередковано підтримує Вищий господарський суд України, який у роз'ясненні «Про деякі питання практики застосування розділу XII¹ Господарського процесуального кодексу України» від 28.03.2002 року № 04-5/367 закріпив наступне: «Якщо після прийняття касаційної скарги буде подано заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, провадження за скаргою зупиняється на підставі частини першої статті 76 ГПК України. Якщо касаційна скарга надійшла до господарського суду після надходження заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, у першу чергу розглядається ця заява. Після прийняття судового акта за результатами розгляду такої заяви касаційна скарга надсилається до суду касаційної інстанції» [52].

Вважаємо доречним закріпити вказане положення на законодавчому рівні – в чинному ГПК України.

1.5. Провадження за нововиявленими та за винятковими обставинами: спільне та особливості

За аналогією з адміністративним та цивільним процесами (глави 3 та 4 Кодексу адміністративного судочинства України [53] – далі КАС України, глава 3 та 4 Цивільного процесуального кодексу України [54] – далі ЦПК України) 7 липня 2010 року [13] провадження з перегляду судових рішень Верховним Судом України було суттєво реформовано з так званої «повторної» касації у провадження за винятковими обставинами.

Розділ XII² ГПК України у чинній редакції має назву: «Перегляд судових рішень Верховним Судом України», що відрізняється назвою розділу, але за змістом не має особливих відмінностей від інституту виняткових обставин КАС України та ЦПК України.

Безперечно, «повторна» касація мала суттєві відмінності від досліджуваного в даній роботі інституту перегляду за нововиявленими обставинами. Проте ототожнювати останній з провадженням за винятковими обставинами також не можна. Тому доречно детальніше проаналізувати ці види перегляду.

Зокрема, спільною рисою цих видів провадження є лише місячний строк на подання скарги (заяви). Проте відмінностей у цих видах проваджень існує набагато більше.

Так, ініціаторами виняткового провадження є сторони та Генеральний прокурор, а також інші особи, яких торкається рішення, якщо на їх користь постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною (стаття 111¹⁵ ГПК України). Ініціаторами перегляду за нововиявленими обставинами є сторони, прокурор та треті особи.

Крім того, судом, який переглядає судові рішення за винятковими обставинами, є Верховний Суд України (стаття 111¹⁴ ГПК України), а заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається до суду тієї інстанції, яким змінено або прийнято нове судове рішення (стаття 114 ГПК України).

Особи, яких стосується винесене рішення, мають право оскаржити до Верховного Суду України за винятковими обставинами судові рішення тільки після їх перегляду в касаційному порядку у Вищому господарському суді України, а за нововиявленими обставинами – це не має значення: навіть якщо справа не оскаржувалася в апеляційному та касаційному порядку, за наявності певних обставин особи мають право подати заяву про перегляд господарської справи за нововиявленими обставинами.

Різняться також підстави для порушення цих проваджень. Зокрема, відповідно до статті 111¹⁶ ГПК України судові рішення можуть бути переглянуті Верховним Судом України за винятковими обставинами, якщо вони оскаржені з мотивів: 1) неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, внаслідок чого ухвалено різні за змістом судові рішення у подібних правовідносинах; 2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом. Підстави для відновлення справи за нововиявленими обставинами інші (стаття 112 ГПК України).

За підсумками вищевказаного можна дійти висновку, що не можна ототожнювати провадження за винятковими обставинами та провадження за нововиявленими обставинами, оскільки вони мають низку суттєвих відмінностей [55, с. 218].

1.6. Поняття та характерні ознаки перегляду актів господарських судів за нововиявленими обставинами

В основі поширених нині порядків відновлення справ у зв'язку з нововиявленими обставинами лежать дві класичні моделі – французька й німецька. У Франції цей порядок розвивався з наголосом на те, що право ініціювання щодо перегляду справи за цих обставин належало найвищим посадовим особам системи юстиції, а сам перегляд здійснював касаційний суд. У Німеччині порядок розвивався на засадах надання права ініціювання перегляду учасникам процесу, а здійснення перегляду – судам, у тому числі, першої інстанції.

Таким чином, Україна, Російська Федерація, Республіка Білорусь запозичили німецький досвід та розвиваються саме в цьому напрямку, що виявив протягом цих років свою повну життєздатність.

При цьому зокрема, в РФ та Білорусі даному питанню в чинному законодавстві приділено значну увагу, що запобігає будь-яким спробам зловживань з боку учасників процесу. В Україні, на жаль, вказаній проблемі приділяється небагато уваги – у чинному ГПК України розділ XIII містить лише 4 статті. Проте процедура звернення та відновлення справи, специфічні підстави для перегляду та порядок провадження мають важливе значення як для заявника, який має намір звернутися до господарського суду, так і для судді у зв'язку з його обов'язком визначитися, чи є надані відомості нововиявленими, чи ні.

Дійсно, при встановленні наявності або відсутності нововиявлених обставин господарський суд не може обмежитися лише аналізом винесеного ним раніше рішення, постанови або ухвали. Для визначення обставин нововиявленими суду необхідно проаналізувати і переглянути справу в повному обсязі [56, с. 48].

Саме тому у радянські часи зазначене провадження у кримінальному судочинстві мало назву «відновлення справ за нововиявленими

обставинами». Зокрема, зазначене формулювання використовує і чинний ГПК Республіки Білорусь, стаття 319 якого має назву «Підстави для відновлення справи за нововиявленими обставинами». Представляється доречним перейменувати розділ XIII ГПК України з урахуванням вказаних положень.

В.С. Посник стверджує, що провадження за нововиявленими обставинами – це стадія процесу, яку проходить справа за наявності достатніх підстав, сутність якої полягає в тому, що з урахуванням нових обставин перевіряються законність і обґрунтованість судових актів, що набули законної сили, рішень і ухвал, внаслідок чого скасовуються ті з них, які визнані незаконними і необґрунтованими [57, с. 12].

Раніше вже зверталась увага на безпідставність вказівки на незаконність та необґрунтованість первинного (оскаржуваного) рішення, оскільки господарський суд при прийнятті такого рішення виходив із сукупності доказів, наявних у справі, і не міг знати про спотворення або відсутність деяких з них. Тому вказану дефініцію не можна вважати вірною.

Більш коректною у цьому питанні слід визнати позицію О.І. Тарасова, що провадження за нововиявленими обставинами представляє собою перегляд рішення, що набрало законної сили, зважаючи на встановлення нових обставин, невідомих суду в період розгляду справи, і таких, що свідчать про неправильність цього рішення [58, с. 55-61].

Проте вказана дефініція також має певні недоліки. По-перше, некоректно використано словосполучення «нові обставини», оскільки в підрозділі 1.2. даного дослідження було доведено, що нововиявлені та нові обставини – не одне і те саме. По-друге, вказані обставини повинні бути відомі не лише господарському суду, але й заявникові.

Також він вважає названий інститут однією з форм нагляду вищестоящих судів за діяльністю нижчестоящих [58, с. 55-61; 59, с. 112]. Проте з даним положенням не можна погодитись, оскільки відповідно до норм ГПК України вищестоящі суди перевіряють нижчестоящі з метою

запобігання допущення помилок у застосуванні матеріального та/або процесуального права. Оскільки завданням перегляду за нововиявленими обставинами не є виправлення допущеної помилки, немає потреби направляти справу на розгляд у вищестоящу інстанцію. Саме тому законодавець закріпив у ГПК України, що у разі виявлення сторонами або прокурором нововиявленої обставини заява подається до того господарського суду, що виніс рішення, в якому є посилання на нововиявлену обставину, тим самим автоматично виключаючи помилку суду.

У цьому питанні українське законодавство чітко ставить межу між різними видами перегляду, саме тому обов'язок щодо перевірки законності і обґрунтованості судових актів покладений на вищестоящі інстанції, а нововиявлені обставини розглядаються у тому самому господарському суді або навіть тим самим суддею, рішення якого оскаржується [51, с. 185].

На підставі зазначеного, *перегляд судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами у господарському судочинстві* є виключним за своєю суттю порядком перегляду судових актів господарських судів, зважаючи на встановлення обставин, що мають істотне значення для справи, але невідомих заявнику та суду на час первинного розгляду господарської справи.

Обставини, що послужили підставами для перегляду судового акту за нововиявленими обставинами, мають бути доведені, оскільки господарський суд, що вирішує клопотання про перегляд такого акту, має бути переконаний у наявності підстав для перегляду.

При встановленні наявності або відсутності нововиявлених обставин господарський суд не може обмежитися лише аналізом винесеного ним рішення, постанови або ухвали. Для визначення обставин нововиявленими суду необхідно проаналізувати і переглянути господарську справу по суті.

Проведення по справі проходить певні етапи, визначені законодавством, що називають стадіями процесу, яким властиві певні ознаки: суб'єкти та процедура, специфічна сукупність процесуальних відносин,

об'єднаних найближчою метою, завданням, вираз принципів судочинства та деякі інші.

К. Юдельсон, Р. Каллістратова, В. Тertiшнік виділяють декілька стадій оскарження:

- оскарження в апеляційному порядку;
- оскарження в касаційному порядку;
- оскарження до Верховного суду України (щодо оскарження судових актів господарських судів);
- перегляд за нововиявленими обставинами.

При цьому слід зазначити, що більшість авторів (М. Штефан, Р. Саліщева, М. Строгович) об'єднує всі види оскарження в одну стадію, що не можна визнати безспірним.

За аналізом попередніх параграфів відокремленість стадії перегляду актів господарських судів за нововиявленими обставинами можна обґрунтувати наступним:

1. За аналізом структури чинного ГПК України різні види перегляду (апеляційний, касаційний, перегляд за винятковими та за нововиявленими обставинами) регулюють окремі розділи Кодексу (відповідно розділи XII, XII¹, XII² та XIII ГПК України).

2. Вказані види переглядів можуть існувати відокремлено один від одного, вони не пов'язані між собою. Дійсно, перегляд за нововиявленими обставинами можливий у разі, якщо справа розглядалася лише в першій інстанції, і за наявності апеляційного чи касаційного перегляду справи, та навіть після перегляду справи у Верховному Суді України, якщо є обставини, що не були відомі заявникові та мають істотне значення для справи.

3. В інших видах переглядів для їх порушення подають скаргу, а у провадженні за нововиявленими обставинами – заяву.

4. Підставою для звернення в апеляційному та касаційному порядку є неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права.

Відновлення за нововиявленими обставинами відбувається лише за наявності відомостей, які не були відомі заявнику та суду під час розгляду справи.

5. Усі види перегляду, крім перегляду за нововиявленими обставинами, здійснюються вищестоящими господарськими судами. Проте перегляду господарських справ за нововиявленими обставинами, навпаки, властиво те, що справа переглядається саме тим судом та навіть суддею (крім випадків попереднього доведення його зацікавленості), який розглядав цю справу раніше.

6. При перегляді судового акта в апеляційному та касаційному порядку господарський суд виносить постанови. Щодо перегляду за нововиявленими обставинами, то відповідно до частини п'ятої статті 114 ГПК України «за результатами перегляду судового рішення приймаються:

- 1) рішення – у разі зміни або скасування рішення;
- 2) постанова – у разі зміни або скасування постанови;
- 3) ухвала – у разі зміни або скасування ухвали або залишення рішення, ухвали, постанови без змін» [60].

Таким чином, логічним представляється висновок про самостійність і відокремленість відновлення справи за нововиявленими обставинами як окремої специфічної стадії господарського процесу.

З іншого боку, даний та попередні параграфи дисертаційного дослідження вказують на особливі риси всіх видів переглядів, тому говорити про винятковість та специфічність тільки даного виду перегляду представляється некоректним, оскільки за своєю природою всі види переглядів є особливими, винятковими, специфічними та такими, що володіють ознаками, властивими тільки певному виду перегляду. В іншому разі було б незрозуміло, чому перший вид перегляду має назву «апеляційний», другий – «касаційний» і так далі.

Отже, систематизуємо *ознаки стадії відновлення справи за нововиявленими обставинами:*

1. Завданням даної стадії є внесення змін у рішення на підставі достовірних доказів, виявлених після винесення первинного рішення по справі.

При цьому перегляд за нововиявленими обставинами має своїм безпосереднім завданням надання можливості виправити помилку самому судді, який не знав та не міг знати про такі обставини, і тому виніс відповідне рішення.

2. Судові рішення можуть виправлятися не лише з точки зору права, але і з точки зору факту. Встановлення рішенням або постановою суду, що набрало законної сили, або іншим підсумковим процесуальним документом фактів фальсифікації доказів, завідомої неправдивості показань учасників процесу, завідомої неправильності висновку експерта, завідомої неправильності перекладу, не відновлює автоматично справедливості у іншій справі, де цей доказ (висновок, переклад) був використаний. Таку справу необхідно розглянути у зв'язку з нововиявленими обставинами і лише після цього прийняти відповідне рішення [61, с. 77].

3. Суб'єктами ініціювання перегляду господарської справи за нововиявленими обставинами за чинним ГПК України є сторони у справі [62], треті особи і прокурор.

4. Підстави перегляду особливі і суттєво відрізняються від інших видів перегляду – це наявність обставин, які не були відомі заявникові та мають істотне значення для справи (неправильний висновок експерта, неправильний переклад, фальсифікація доказів у справі, тощо). Причому ці обставини за загальним правилом необхідно підтверджувати тільки допустимими доказами. Наприклад, факт завідомо неправдивого перекладу повинен бути підтверджений вироком суду, що набрав законної сили. Чутки не є підставою для порушення процедури перегляду господарської справи за нововиявленими обставинами.

5. Строки звернення з заявою про перегляд за нововиявленими обставинами до господарського суду порівняні з винятковим видом

провадження у Верховному Суді України та практично не обмежуються часом – один місяць з дня встановлення обставин, що стали підставою для перегляду судового рішення (стаття 113 ГПК України). Строки перегляду господарської справи скорочені до одного місяця з дня надходження заяви (частина третя статті 114 ГПК України). Це представляється вірним, оскільки збільшений строк для звернення надає право підготувати заяву та належним чином підготуватися до судового засідання. З іншого боку, скорочений строк розгляду справи є виправданим, оскільки всі необхідні документи вже є у господарській справі, яку було розглянуто раніше, у тому числі часто неодноразово – також в апеляційному і касаційному порядку.

6. Особливою є процедура перегляду господарської справи за нововиявленими обставинами, оскільки спочатку суддя повинен встановити, чи мають надані обставини істотне значення для справи і чи вони не могли бути відомі заявникові при попередніх розглядах справи. У разі скасування судового рішення за результатами його перегляду за нововиявленими обставинами справа розглядається господарським судом за загальними правилами, встановленими ГПК України.

7. Стадія перегляду справи за нововиявленими обставинами є факультативною стадією господарського процесу, оскільки не є обов'язковою у господарському судочинстві та цілком залежить від волі учасників процесу. Тобто, навіть у випадку отримання особою інформації, що підтверджує її право на перегляд акту господарського суду за нововиявленими обставинами, вона має право не скористатися своїм правом на звернення до господарського суду із заявою [63, с. 70-73].

На відміну від апеляційного та касаційного провадження, перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами безпосередньо не зазначений в Конституції України серед основних засад судочинства (пункт 8 частини третьої статті 129) [43].

У зв'язку з цим деякі автори пропонують доповнити статтю 129 Конституції України принципом оскарження судових актів за

нововиявленими обставинами. У цій сфері на даний час вже розгорнувся спір. Так, В.Д. Фінько висловлюється щодо визнання перегляду за нововиявленими обставинами принципом поряд з принципами апеляційного та касаційного оскарження [64, с. 114].

Проте, наприклад, Н.Р. Бобченко не погоджується з ним, наводячи численні доводи. Наприклад, зазначена авторка вказує, що з трьох форм проваджень по перевірці рішень суду лише апеляційний та касаційний перегляд відкривають справді широкі можливості для оскарження та перевірки судового рішення безпосередньо за волевиявленням сторін. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами такої волі учасникам процесу не надає [61, с. 75]. Проте, якщо перевірка судового рішення в апеляційному чи касаційному порядку залежить тільки від волевиявлення сторін, то перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами залежить не тільки від бажання певного учасника господарського процесу, але й від наявності певних доказів та від того, чи визнає господарський суд обґрунтованим факт звернення для відновлення справи.

Слід зазначити, що статті 94 та 111 ГПК України встановлюють вимоги до апеляційної та касаційної скарги, причому не лише формальні (сплату державного мита, надання доказів направлення копії скарги іншій стороні по справі, тощо), але й умови, за відсутності яких господарський суд не порушить справу з перегляду судового акту нижчестоящего суду (порушення норм матеріального чи процесуального права). І після подання відповідної скарги господарський суд має право за відсутності таких підстав не приймати зазначену скаргу.

Таким чином, позиція Н.Р. Бобченко не представляється обґрунтованою. Але, на нашу думку, більш вірним представляється зміна пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України шляхом виключення взагалі видів оскарження та закріплення можливості оскарження як права суб'єктів. Тобто, доречним вважаємо викладення даного пункту Конституції у більш

загальному вигляді: «гарантування реалізації права особи, юридичної особи на оскарження».

Традиційно в літературі всі стадії господарського процесу поділяють на звичайні та особливі, обов'язкові та факультативні тощо. Ще за радянських часів стадію відновлення арбітражних справ за нововиявленими обставинами відносили до особливих, факультативних [21, с. 8; 57, с. 5].

Видається, що **особливості провадження за нововиявленими обставинами** полягають в наступному.

По-перше, такий перегляд є додатковою гарантією порівняно з основними – апеляційним та касаційним провадженнями – і використовується, коли недопустимі (пройшов надто великий строк для звернення зі скаргою) або вичерпані основні засоби процесуально-правового захисту (справа вже переглядалась у касаційній інстанції).

По-друге, не може бути порушений до розгляду справи у першій інстанції.

По-третє, не пов'язаний з іншими стадіями перегляду, хоча визначення підсудності заяви залежить від того, чи переглядалася справа в апеляційному чи касаційному порядку.

Відновлення господарської справи за нововиявленими обставинами може настати після розгляду справи у першій інстанції, перегляду в апеляційній або касаційній інстанції або навіть на стадії виконання рішення, ухвали чи постанови господарського суду. Більше того, перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами можливий і тоді, коли виконання судового рішення вже закінчено.

По-четверте, предметом перегляду є акти господарського суду першої інстанції, судів апеляційної, касаційної інстанцій з урахуванням нововиявлених обставин, які стали відомими тільки після їх винесення.

По-п'яте, наявність специфічних підстав для відновлення справи – існування обставин, які не були відомі господарському суду та заявнику на момент винесення рішення та які самі по собі або разом з уже достовірно

встановленими обставинами ставлять під сумнів правильність цього судового акту. Нововиявлені обставини повинні відповідати певним ознакам, обґрунтованим в підрозділі 1.1. даного дисертаційного дослідження.

По-шосте, перевірка судових актів за нововиявленими обставинами може відбутися лише за наявності заяви сторони, третьої особи чи прокурора. При цьому слід зауважити, що у разі, якщо іншим учасникам, яких торкається оспорюваний судовий акт, стала відома інформація про нововиявлені обставини, вони, на жаль, не можуть порушити даний вид провадження.

Наведемо приклад із досвіду Російської Федерації: арбітражним судом розглядалася справа про розірвання договору купівлі-продажу між позивачем ТОВ «Емамет» та відповідачем Комунальним підприємством «Фуд Хаус». Постановою арбітражного суду була затверджена мирова угода сторін. Міська рада як засновник КП «Фуд Хаус» звернулася до суду з вимогою скасувати постанову про затвердження мирової угоди за нововиявленими обставинами, оскільки мала документ, що підтверджує факт наявності родинного зв'язку між директорами підприємств позивача та відповідача, а тому існує зацікавленість обох осіб у мировій угоді, чим вщемлено інтереси засновника КП. Але суд відмовив міській раді на підставі того, що вона не брала участі у первинному розгляді справи, а законодавством не передбачено право ініціювати відновлення справи за нововиявленими обставинами, навіть якщо винесений судовий акт стосується їхніх прав та обов'язків [65, с. 80].

Представляється невірним, що матеріально заінтересовані особи позбавлені права на оскарження судового акта. Це також суперечить статті 55 Конституції України, яка гарантує право на захист.

Наприклад, касаційну скаргу мають право подати «особи, які не брали участі у справі, але щодо яких суд вирішив питання про їх права та обов'язки» (стаття 107 ГПК України). Це положення представляється вірним для касаційного перегляду та має бути прикладом для перегляду за нововиявленими обставинами.

На підставі вищевказаного необхідно на законодавчому рівні закріпити право будь-яких осіб ініціювати та брати участь у провадженні за нововиявленими обставинами, якщо судовий акт стосується їхніх прав та обов'язків.

По-сьоме, перегляд судового акту здійснюється в тій самій судовій інстанції, у якій відбувся первинний розгляд господарської справи.

Наявність в процесі стадії відновлення справи за нововиявленими обставинами не залежить від якості роботи судів апеляційної та касаційної інстанції. І хоча В. Бойко та Н. Бобечко вказують на протилежне [66, с. 100], з цим не можна погодитися за наступних підстав. Всі види переглядів здійснюються іншими спеціально створеними для цього судами – апеляційним господарським судом, Вищим господарським судом та Верховним Судом України. Особливість перегляду судового акту за нововиявленими обставинами в тому, що йому не притаманна наглядова функція вищестоящого суду над нижчестоящим.

По-восьме, немає такої судової інстанції, судові акти якої вважалися б остаточними і не могли переглядатися в світлі нововиявлених обставин. Тобто, навіть у разі винесення постанови Верховним Судом України вказана постанова може бути переглянута за нововиявленими обставинами.

По-дев'яте, перегляд справи за нововиявленими обставинами має особливий характер поряд з іншими видами переглядів. Безперечно, у випадку визнання обставин нововиявленими саме господарський суд, який прийняв первинне рішення, повинен отримати можливість для виправлення помилок. Невірним було б передати справу у вищестоящий господарський суд, оскільки у випадку, якщо судді було б відомо про наявність таких обставин, він ймовірно не прийняв би невірне рішення.

Тому слід закріпити в ГПК України окрему норму наступного змісту:

«У разі, якщо після прийняття апеляційної чи касаційної скарги подано заяву про перегляд судового акту за нововиявленими обставинами і ці обставини визнано нововиявленими, провадження за скаргю зупиняється.

Якщо скарга надійшла до господарського суду після надходження заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, спочатку розглядається ця заява. Після прийняття судового акта за результатами розгляду заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами апеляційна (касаційна) скарга надсилається до суду апеляційної (касаційної) інстанції».

По-десяте, відмінністю відновлення справи за нововиявленими обставинами є особливий процесуальний порядок такого перегляду, що складається з двох етапів: (1) перевірка наданих доказів та визнання/невизнання обставин нововиявленими; (2а) у разі визнання обставин нововиявленими – скасування судового акту та перегляд господарської справи вдруге; (2б) у разі невизнання обставин нововиявленими – відмова у задоволенні заяви [67, с. 326].

Таким чином, систематизовані вище особливості вказують на винятковість, виключність даної стадії, несхожість її з будь-якими іншими стадіями господарського процесу.

Відновлення справи за нововиявленими обставинами є самостійним, особливим та факультативним етапом господарсько-процесуальної діяльності, якому властива специфіка предмета діяльності, особливості порушення провадження та руху господарської справи.

Висновки до розділу 1

На основі проведеного у розділі аналізу:

1. Виявлено недосконалість викладення положення пункту 1 статті 112 ГПК України, згідно якої нововиявленими обставинами є ті обставини, що «істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи», що не відображує презумпції добросовісності суду при прийнятті судового акта. Тому запропоновано

доповнити пункт 1 статті 112 ГПК України після слів «звертається із заявою,» словами «та господарському суду».

2. Обґрунтовано при перекладі терміну «нововиявлені» обставини на російську мову в ГПК України використовувати слово «выявленные» замість «открывшиеся».

3. Викладено поняття нововиявлених обставин у господарському судочинстві як відомостей про факти об'єктивної дійсності, що існували в період первинного провадження у справі, мають істотне значення для правильного вирішення справи, але були виявлені та достовірно встановлені після прийняття по справі відповідного акту правосуддя у зв'язку з невідомістю про них господарському суду та заявникові.

4. Нововиявлені обставини мають такі ознаки (риси):

а) мають бути не лише новими – вони повинні мати таке значення, що якби вони були надані суду, який розглядав справу по суті, то суд, вірогідно, виніс би інше рішення;

б) наявність цих обставин на час первинного розгляду справи;

в) мають бути достовірно встановленими, тобто мати під собою реальні докази, а частіше за все – рішення (вироки) інших судів, що підтверджують ці обставини;

г) мають істотне значення для справи, тобто спотворений факт при прийнятті первинного рішення по господарській справі став вирішальним або одним з вирішальних;

д) на час первинного розгляду справи ці обставини (факти) були невідомі та не могли бути відомі заявникові та господарському суду.

5. Систематизовано відмінні риси нововиявлених обставин від нових. Зокрема, основною відмінністю між цими поняттями є існування нововиявлених обставин на момент розгляду справи та винесення рішення.

6. За підсумками порівняльно-правового аналізу провадження за нововиявленими обставинами та апеляційного, касаційного провадження та

провадження за винятковими обставинами виявлена виключність, самотійність, незалежність їх одна від одної.

7. Обґрунтована доцільність перейменування розділу XIII ГПК України та відповідного провадження у «відновлення господарських справ за нововиявленими обставинами»

Результати дослідження, одержані у цьому розділі, опубліковані у статтях:

1. Степанов С.В. Провадження за нововиявленими обставинами та за винятковими обставинами: спільне та особливості // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. – 2007. – Т. 10 (Вип. 14). Частина I. – С. 215-218.

2. Степанов С.В. Передумови права на перегляд судового акту за нововиявленими обставинами // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. – 2008. – Т. 11 (Вип. 22). Частина 2. – С. 322-327.

3. Степанов С.В. Понятие вновь открывшихся обстоятельств и производства по вновь открывшимся обстоятельствам // Право и экономика: генезис, современное состояние и перспективы развития: Международная научно-практическая конференция. – Одесса, 30.05.2008 г. – С. 504-509.

4. Степанов С.В. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами як стадія господарського процесу // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 12 (156). – С. 71-73.

5. Степанов С.В. Вновь открывшиеся обстоятельства: анализ АПК Российской Федерации, ХПК Республики Беларусь и ХПК Украины // Збірник наукових статей студентів, аспірантів та здобувачів економіко-правового факультету ОНУ ім. І.І.Мечникова (28-29 квітня 2009 р.). – Том 8. – Одеса, 2009. – С. 184-186.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕДУМОВИ ПРАВА НА ПЕРЕГЛЯД ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

2.1. Право на перегляд судового акта за нововиявленими обставинами та передумови такого права

Право на перегляд судового акта за нововиявленими обставинами – це надана законом можливість звернутися із заявою на рішення господарського суду про його перегляд.

Можливість звернення до суду не означає, що будь-яка особа з будь-якою вимогою і за будь-яких обставин може звернутися до господарського суду і ці обставини обов'язково призведуть до розгляду заявленої вимоги і перегляду судового рішення. Така постановка питання не відповідала б завданням, що стоять перед судами, і звела б нанівець врегульований законом порядок звернення до суду за судовим захистом. Відомий дослідник О.О. Добровольський щодо позовної форми захисту права вказував, що у разі, якщо кожен у будь-який час буде мати право на звернення, то це буде не право, а проста фактична можливість, а право на позов повністю зливатиметься з правоздатністю [68, с. 127-128]. Те саме можливо сказати про провадження з перегляду справи за нововиявленими обставинами. Дійсно, безглуздом представляється надання права на таке оскарження без певних умов, встановлених законодавцем.

Для того, щоб механізм відновлення за нововиявленими обставинами запрацював, необхідна наявність низки передумов, під якими розуміються попередні умови здійснення права на перегляд судового акту за нововиявленими обставинами.

Правильне вирішення питання про наявність права на звернення до господарського суду має важливе практичне значення, оскільки з ним пов'язано гарантоване законом право на судовий захист порушеного або

оспороного права або інтересу, що охороняється законом.

Якщо під правом звернення до суду з господарського спору розуміють широку, відповідну функціям держави можливість, надану юридичним і фізичним особам, то під правом на подання заяви про перегляд судового акту за нововиявленими обставинами мається на увазі право порушити і підтримувати судовий перегляд вирішеного раніше конкретного спору з метою його вирішення з урахуванням виявлених пізніше істотних обставин у справі.

Право на подання заяви про перегляд судового акту за нововиявленими обставинами виникає і зберігається в процесі за наявності необхідних умов – передумов цього права. Частково вони мають позитивний зміст, коли виникнення права на подання заяви пов'язане з умовою їх наявності. Проте частково їх значення має негативний характер, коли наявність передумов перешкоджає виникненню права на подання заяви.

Термін «передумови процесу» був запропонований Оскаром Бюловим [69, с. 15], а потім підтриманий Є.В. Васьковським [70, с. 55]. Під передумовами процесу розуміються ті умови, від яких залежить виникнення процесу як дійсного юридичного відношення, умови для початку розгляду справи. На думку зазначених дослідників процесуальні передумови повинні досліджуватися у провадженні, яке ще не є процесом, а лише деякою допроцесуальною стадією. Свою теорію О. Бюлов прагнув підтвердити прикладом римського процесу, доводячи, що поділ останнього на дві стадії (*in jure*, *in iudicio*) чітко відповідало відмежуванню дослідження передумов процесу (*in jure*) від розгляду самого спірного правовідношення – *rei in iudicium deductae (iudicium)*.

Таким чином, передумови процесу відновлення справи за нововиявленими обставинами – це умови, що визначають право заявника на порушення процедури перегляду, в загальному виді – право особи на пред'явлення заяви до господарського суду.

За аналізом розділу XIII ГПК України передумови права на

пред'явлення заяви до господарського суду для поновлення провадження за нововиявленими обставинами можливо поділити на суб'єктивні та об'єктивні. Передумови об'єктивного характеру відрізняються тим, що не залежать від волі зацікавленої особи або господарського суду.

До об'єктивних слід віднести наступні:

- 1) обов'язковий попередній розгляд справи тим самим судом та прийняття ним судового акту по справі (об'єкта відновлення);
- 2) зазначений судовий акт підлягає перегляду;
- 3) наявність обставин, що мають значення для справи та не були відомі заявнику та господарському суду під час прийняття судового акту;
- 4) докази встановлення обставин, що мають значення для справи, які не були та не могли бути відомі заявнику та господарському суду під час прийняття судового акту;
- 5) строк на подання заяви не закінчився, або закінчився, але його було відновлено.

До суб'єктивних передумов належать такі:

- 1) наявність процесуальної дієздатності заявника і відповідача брати участь у господарському процесі;
- 2) заявник належить до кола учасників справи, яким надано право подати заяву про перегляд судового акту за нововиявленими обставинами;
- 3) заявник бажає ініціювати процедуру відновлення.

Від передумов *права на пред'явлення* заяви за нововиявленими обставинами слід відрізнити передумови *звернення до господарського суду* для перегляду акту господарського суду за нововиявленими обставинами. Якщо передумови права на пред'явлення заяви мають об'єктивний характер, тобто їх наявність не залежить від волі зацікавленої особи і суду, то хоча порушення умов звернення до господарського суду і є перешкодою для порушення провадження з відновлення, проте воно може бути усунене і усунення можна здійснити волею зацікавленої особи. Після усунення порушень умов звернення до суду зацікавлена особа має право повторно

звернутися до господарського суду із заявою у тій самій справі. Це обумовлено тим, що умови здійснення права на звернення до суду не зачіпають наявності суб'єктивного процесуального права на подання заяви про перегляд рішення за нововиявленими обставинами у конкретній справі, а визначають лише порядок його реалізації.

Тобто, поняття передумов звернення до господарського суду є більш широким поняттям та включає в себе не тільки об'єктивні та суб'єктивні передумови, але й вимоги до оформлення заяви та порядку її подачі. При цьому слід зазначити, що передумови звернення не можуть вважатися неусувними, тому втрачається доречність повернення заяви у разі формальних недоліків (неподання доказів сплати державного мита або надіслання копії заяви іншим сторонам тощо).

У зв'язку з цим обґрунтованим представляється трансформація інституту повернення заяви, закріпленого у статті 113 ГПК України. У випадках, якщо заявник не подав доказів сплати державного мита у встановленому порядку та розмірі, або доказів надіслання копії заяви і доданих до неї документів іншим сторонам, або у разі неподання клопотання про відновлення строку на подання заяви доцільним було б надати господарському суду право залишити заяву без руху з наданням певного строку для усунення недоліків. Це усувало б зайве пересилання документів від суду заявникові і назад, що створює можливості для затягування процесу. Проте якщо вказані недоліки не буде усунено або буде виявлено відсутність інших вказаних вище передумов, то господарському суду слід повертати заяву без розгляду.

Право на пред'явлення заяви свідчить про те, що у даної особи є право на розгляд його вимоги в господарському суді. Але якщо будь-яка передумова права на пред'явлення заяви відсутня, то немає і самого цього права. Таким чином, можливо виділити наступні умови дійсності заяви:

- а) передумови права на пред'явлення заяви;
- б) умови (порядок) здійснення цього права.

На підставі зазначеного слід підсумувати, що для реалізації права на звернення до господарського суду для відновлення справи за нововиявленими обставинами необхідно три групи передумов:

- 1) об'єктивні передумови;
- 2) суб'єктивні передумови;
- 3) формальні передумови [67, с. 322-327].

Кожна з цих груп містить в собі декілька умов, причому відсутність хоча б однієї з цих умов тягне неможливість використання особою права на звернення до суду для відновлення справи за нововиявленими обставинами.

Розглянемо детальніше кожен з цих груп.

2.2. Передумови об'єктивного характеру

Як було вказано вище, передумови об'єктивного характеру не залежать від волі зацікавлених осіб та суду. Це умови, які склалися об'єктивно і зумовили право на звернення певної особи. Систематизуємо ці умови.

1. *Наявність об'єкту оскарження* – винесеного господарським судом рішення, ухвали, постанови, що набрали законної сили.

Якщо заявник має претензії щодо правильності та законності винесеного судового акта, він оскаржує такий акт у вищестоящу інстанцію для виправлення помилки.

Особливість об'єкту оскарження за нововиявленими обставинами в тому, що на момент винесення рішення ні господарський суд, ні учасники процесу не мали підстав для перегляду такого судового акту. І лише після появи відповідних доказів, документів, що підтверджують обставини, які мають значення для справи, у учасників процесу з'являється можливість оскаржити судовий акт, оскільки ці обставини можуть суттєво вплинути на висновок суду.

2. *Оскаржуваний судовий акт підлягає перегляду.*

Як було вказано вище, об'єктом оскарження є рішення, ухвали та постанови господарського суду. При цьому щодо перегляду окремих видів ухвал існує спір.

З одного боку, перегляд судових актів за нововиявленими обставинами є одним з видів оскарження, і загальні положення про оскарження розповсюджуються на нього. Тому не всі ухвали господарського суду можуть бути переглянуті. Зокрема, згідно з положеннями ГПК України може бути оскаржено лише ухвали про: передачу справи за підсудністю з одного господарського суду до іншого господарського суду (стаття 17); вжиття запобіжних заходів, про відмову в задоволенні заяви про вжиття запобіжних заходів, а також про залишення без змін ухвали про вжиття запобіжних заходів або її зміну чи скасування (стаття 43⁸); відмову у відновленні пропущеного строку (стаття 53); відмову у прийнятті позовної заяви (стаття 62); повернення позовної заяви (стаття 63); забезпечення позову (стаття 67); зупинення провадження (стаття 79); припинення провадження у справі (стаття 80); залишення позову без розгляду (стаття 81); додаткову ухвалу (стаття 88); ухвалу про роз'яснення (стаття 89); окрему ухвалу (стаття 90), у справах про банкрутство (статті 106, 111¹³).

Тобто ухвали, винесені у відповідності зі статтями 20, 24-27, 31, 41, 58 та інші, перегляду за нововиявленими обставинами не підлягають. Вказане положення встановлено пунктом 3.4 роз'яснення Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами» № 04-5/563 від 21.05.2002 року.

І це представляється вірним. Ці акти мають технічний, оформлювальний характер і допомагають законним шляхом з'явитися у справі новим доказам, тощо. Самі ці нові докази можуть спростовуватись, заперечуватись іншими учасниками процесу, але не ухвали про їх призначення, проведення, залучення до справи, тощо. Так, цілком ймовірно, що не може бути оскаржено ухвалу про роз'яснення рішення або ухвали,

оскільки відповідно до статті 89 ГПК України суд за заявою сторони або державного виконавця роз'яснює рішення або ухвалу, *не змінюючи при цьому їх зміст*. Оскільки зміст судового акта не змінюється, то логічним є висновок про неможливість її бути об'єктом відновлення перегляду за нововиявленими обставинами.

Це підтверджує і судова практика. Так, 23 жовтня 2007 року Судова палата по господарських справах Верховного Суду України, розглянувши касаційну скаргу дочірньої компанії «У» НАК «Н» на постанову Вищого господарського суду України від 19 липня 2007 року у справі за позовом ВАТ «Ц» до дочірньої компанії «У» НАК «Н»; третя особа: ВАТ «Р», – про стягнення 6 196 100,08 грн., встановила наступне.

У лютому 2005 року ВАТ «Ц» подало позов до Господарського суду м. Києва до дочірньої компанії «У» НАК «Н» – про стягнення вказаної суми у зв'язку з тим, що відповідач незаконно відмовив у приєднанні побудованого газопроводу до своїх мереж. Тому ВАТ «Ц» вимушено було користуватися окрім мереж відповідача розподільними мережами ВАТ «Р» для транспортування природного газу, що привело до спричинення збитку у розмірі 6 196 100,08 грн.

Рішенням Господарського суду м. Києва від 14 липня 2005 року в задоволенні позовних вимог було відмовлено. Рішення обґрунтоване відсутністю причинно-наслідкового зв'язку між діями відповідача з невідключенням побудованого позивачем резервного газопроводу і понесеними позивачем збитками.

Проте у вересні 2006 року до Господарського суду м. Києва подана заява ВАТ «Ц» про перегляд вказаного рішення за нововиявленими обставинами.

В обґрунтування скарги зроблено посилання на неправильне застосування норм матеріального і процесуального права. В якості нововиявлених обставин заявник також послався на ухвалу Господарського суду м. Києва від 2 листопада 2005 року, якою згідно зі статтею 89 ГПК

України роз'яснений порядок виконання рішення Господарського суду м. Києва від 17 березня 2004 року у справі № *, яким були задоволені позовні вимоги ВАТ «Ц» до дочірньої компанії «У» НАК «Н» про зобов'язання здійснити підключення до своїх газорозподільних мереж окремого локального газопроводу високого тиску.

Проте суд частково задовольнив скаргу, звернувши особливу увагу на неможливість взагалі бути підставою для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами вказаним ухвалам про роз'яснення рішення суду [14].

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок про важливість точного формулювання норм розділу XIII ГПК України.

З іншого боку, провадження за нововиявленими обставинами є особливою формою перегляду, тому представляється невірним вказане вище обмеження об'єкту перегляду. Дійсно, існують випадки, коли заборона оскаржити ухвалу господарського суду може привести до порушення права на судовий захист, тому доречним представляється чітке зазначення в ГПК України, що об'єктом відновлення за нововиявленими обставинами можуть бути будь-які рішення, ухвали та постанови. Тобто, незалежно від інстанції (першої, апеляційної чи касаційної) заявник має право на подання заяви про перегляд судового акта за нововиявленими обставинами.

Слід звернути увагу й на те, що згідно зі статтею 112 ГПК України за нововиявленими обставинами може здійснюватися лише перегляд судового акта, який набрав законної сили.

Тобто, сторони де-юре позбавлені права звертатись до суду до моменту вступу судового рішення в силу (10 днів із дня прийняття рішення місцевим господарським судом, а у разі – якщо у судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частину рішення – 10 днів із дня його підписання).

Але якщо нововиявлена обставина стала відома до завершення 10-денного строку? Наприклад, у випадку, коли акт, на який господарський суд

послався в рішенні, був скасований, втратив чинність або визнаний Конституційним Судом України таким, що не відповідає Конституції. На нашу думку, більш виваженим було б надати право на перегляд справи за нововиявленими обставинами незалежно від того, набрало судове рішення сили чи ні. Це надавало б додаткових процесуальних гарантій учасникам процесу та не вимагало зайвих дій органів державної виконавчої служби.

Тим паче, що ГПК України не передбачає зупинення виконання рішення на час перегляду справи за нововиявленими обставинами, що також представляється невірним. У зв'язку з цим доречним є внесення відповідних змін до ГПК України для усунення вказаних недоліків.

3. Істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи.

Маються на увазі обставини, які існували на момент винесення рішення та під час провадження по господарській справі. Наприклад, заявник загубив важливий доказ та не міг його знайти до винесення рішення судом, а потім знайшов. На перший погляд, це нововиявлена обставина (має істотне значення для справи і заявник не володів цим доказом в ході розгляду справи), проте у даному випадку справа повинна переглядатися на загальних підставах. Нажаль, навіть після проведення судової реформи, аналізуючи вказану норму незрозуміло, які саме обставини визнаються нововиявленими, оскільки на перший погляд ними можуть бути будь-які нові докази. Але помилковість цього ствердження стає зрозумілим після вивчення додаткової літератури, перегляду судової практики, зокрема роз'яснення Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами» № 04-5/563 від 21.05.2002 року із змінами і доповненнями від 25 квітня 2008 року № 04-5/141, яке надає основні положення та ознаки нововиявлених обставин.

Тому необхідно доповнити розділ XIII ГПК України положеннями про визначення обставини нововиявленою, що на даний час викладені у вищевказаному роз'ясненні.

4. Докази встановлення обставин, що мають істотне значення для справи і не могли бути відомі заявникові.

Відповідно до статті 32 ГПК України доказами є фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність чи відсутність відповідних обставин. Ці дані встановлюються письмовими та речовими доказами, висновками судових експертів та поясненнями учасників процесу.

Найважливішим інструментом доказування наявності нововиявлених обставин є письмові докази, що доводять існування обставин до винесення господарським судом рішення по справі. Ці обставини мають бути належним чином засвідчені. Так, підставою для перегляду рішення за нововиявленими обставинами може бути скасування рішення чи вироку суду, які у відповідності з частинами третьою і четвертою статті 35 ГПК України були обов'язкові для господарського суду щодо фактів або певних подій і покладені ним в основу судового рішення [62].

Якщо нововиявлені обставини пов'язані із виявленням фактів подання експертом завідомо неправильного висновку, який було покладено в основу судового рішення, або завідомо неправильного перекладу документів чи пояснень учасників процесу, або подання фальшивих документів тощо, такі факти також мають бути підтвержені у встановленому законом порядку.

Днем виникнення названих обставин слід вважати день, коли вони стали або повинні були стати відомі заявникові. Якщо нововиявлена обставина пов'язана з вироком чи рішенням суду, днем виникнення такої обставини вважається день набрання законної сили вироком чи рішенням суду, які покладено в основу відповідного судового акта, або день, коли заявникові стало чи повинно було стати відомо про набрання сили вироком чи рішенням.

Не можуть вважатись нововиявленими обставини, що встановлюються на підставі доказів, які не були своєчасно подані сторонами чи прокурором [62].

На підтвердження даних положень можна навести як приклад справу за позовом Київської обласної спілки споживчих товариств до Кагарлицького районного споживчого товариства про визнання недійсним рішення загальних зборів пайовиків (постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 28.02.2006 року по справі № 167/19-02) [71].

Рішенням господарського суду Київської області від 19 вересня 2002 року у задоволенні позову було відмовлено, оскільки відповідачем було дотримано процедуру виходу зі складу Київської облспоживспілки, визначену Статутом Кагарлицького РСТ, у тому числі виконані необхідні вимоги щодо легітимності зборів пайовиків, у зв'язку з чим відсутні підстави для визнання недійсним оспорюваного рішення.

У лютому 2005 року позивач подав заяву про перегляд зазначеного судового рішення за нововиявленими обставинами, посилаючись на заяви пайовиків, які надійшли на адресу Київської облспоживспілки, про те, що вони не лише не приймали участі у вирішенні питання про вихід Кагарлицького РСТ зі складу Київської облспоживспілки, але й взагалі не були проінформовані про розгляд зазначеного питання.

Ухвалою господарського суду Київської області від 13 квітня 2005 року у задоволенні зазначеної заяви було відмовлено.

Проте Судова палата у господарських справах Верховного Суду України вказала, що днем виникнення названих обставин слід вважати день, коли вони стали відомі або повинні були бути відомими заявникові.

Вказані заяви пайовиків надійшли на адресу Київської облспоживспілки в січні 2005 року. Вказане свідчить, що днем виникнення цієї обставини в даному випадку є дата надходження на адресу Київської облспоживспілки зазначених заяв пайовиків, оскільки на момент прийняття рішення господарським судом Київської області від 19 вересня 2002 року вказані обставини існували, однак не були відомі заявникові.

За таких обставин суд визнав нововиявленою обставиною факт порушення процедури скликання загальних зборів пайовиків споживчого товариства, що призвело до усунення останніх від особистої участі у вирішенні актуальних питань діяльності товариства, а саме вирішення питання про вихід споживчого товариства зі складу спілки, оскільки даний факт має істотне значення для справи і не був відомий заявникові на час вирішення спору господарським судом [71].

Таким чином, момент отримання відомостей про факти є важливою складовою для реалізації права на звернення до суду за захистом своїх прав.

Слід звернути увагу, що вказані положення закріплені лише на рівні роз'яснення Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами», що представляється невірним та потребує удосконалення.

Не можна, з нашої точки зору, погодитися і з порядком обчислення строків, закріпленим у статті 113 ГПК України, оскільки не завжди особа отримує своєчасно інформацію про дату, «коли вирок у кримінальній справі набрав законної сили», коли набрало сили судове рішення, «яким скасовано судове рішення, що стало підставою для ухвалення рішення чи постановлення ухвали, які підлягають перегляду», тощо.

Тому необхідно внести до ГПК України наступні критерії визначення обставини нововиявленою:

а) вони повинні об'єктивно існувати на момент винесення судового рішення, проте ці факти не одержали свого відображення в матеріалах справи внаслідок навмисних або ненавмисних дій учасників процесу (неправдивих показань учасників процесу, неправильного перекладу, неправильного висновку експерта, фальсифікації речових доказів чи письмових документів);

б) не були відомі суду під час провадження у справі на момент винесення судового акта, а також його перевірки в апеляційному чи касаційному порядку, у зв'язку з чим їх неможливо було врахувати;

в) мають суттєве значення для справи;

г) знаходяться в причинному зв'язку з іншими елементами предмету доказування у справі;

д) виявлені лише після набрання судовим рішенням законної сили.

5. *Дотримання місячного строку з дати встановлення цих обставин* для подачі заяви або відновлення цього строку у разі його пропуску [67, с. 323].

У статті 113 Господарського процесуального кодексу України вказаний порядок і строк подання заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами. У заявника немає обмежень щодо подання заяви про перегляд за нововиявленими обставинами: це може бути через місяць, рік, декілька років. Хоча на практиці заяви, як правило, подаються протягом першого року з моменту винесення відповідного судового акту. Проте у разі виникнення нововиявленої обставини заявнику надається лише один місяць на звернення з заявою до господарського суду з дати, коли заявнику стало відомо про ці обставини. Тобто, це дата винесення вироку судом, дата скасування законодавчого акту, на який посилається господарський суд у своєму рішенні, причому лише за умови, якщо в акті, яким скасовано чи змінено попередній, зазначено про надання йому зворотної сили [62].

Відповідно до пункту 1 частини п'ятої статті 113 ГПК України підставою для повернення заяви без розгляду є закінчення місячного строку для оскарження без його відновлення.

Місячний строк обчислюється з того дня, коли особі стало відомо про нововиявлену обставину. Якщо ця обставина пов'язана з вироком, судовим рішенням, ухвалою чи постановою іншого органу, обчислення даного строку проводиться з дня їх вступу в законну силу [72, с. 144-145].

Сплив зазначених строків припиняє право осіб, що брали участь у справі, на подачу заяви, у результаті чого судові рішення господарського суду стає остаточним і не підлягає вже оскарженню.

Прикладом реалізації у господарському судочинстві вищевказаних положень може стати Постанова Вищого господарського суду України від 27 січня 2009 року у справі № 12/262/05 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Фірма Лінарт» до Відкритого акціонерного товариства «Очаківський рибоконсервний комбінат» про стягнення 7 963,60 грн.

Рішенням господарського суду Миколаївської області від 05.12.2005 року позовні вимоги Товариства з обмеженою відповідальністю «Фірма «Лінарт» задоволено повністю.

У липні 2008 року відповідач звернувся до господарського суду Миколаївської області із заявою про перегляд вказаного рішення за нововиявленими обставини, якими, на його думку, є постанова Балаклавського районного суду м.Севастополя від 25.02.2008 року про припинення на підставі статті 7 КПК України та статей 12 і 49 КК України провадження по кримінальній справі по звинуваченню голови правління ВАТ «Очаківський рибоконсервний комбінат» Шеремета А.П. Цією постановою встановлені факти використання фальшивих документів для доведення дебіторської заборгованості ВАТ «Очаківський рибоконсервний комбінат» перед ТОВ «Фірма «Лінарт».

Ухвалою господарського суду Миколаївської області від 07.07.2008 року у прийнятті до розгляду заяви було відмовлено, оскільки заява подана після закінчення встановленого статтею 113 ГПК України строку, без клопотання про його відновлення.

В обґрунтування поданої заяви про перегляд за нововиявленими обставинами товариство посилялося на те, що ці обставини були встановлені постановою Балаклавського районного суду м. Севастополя від 25.02.2008 року, текст якої був отриманий заявником лише 13.05.2008 року. Саме з цієї дати, за висновком заявника, почався перебіг двохмісячного строку, встановленого на той час статтею 113 ГПК України для звернення із заявою про перегляд рішення за нововиявленими обставинами (на даний час цей строк скорочено до одного місяця).

Проте судами було встановлено, що під час розгляду кримінальної справи №111-4 та прийняття постанови судом загальної юрисдикції, Шеремет А.П., який є генеральним директором ВАТ «Очаківський рибоконсервний комбінат», був присутнім на судовому засіданні Балаклавського районного суду м.Севастополя 25 лютого 2008 року, а відтак йому була відома суть цього судового акта та дата набрання цією постановою суду законної сили.

Таким чином, про виникнення нововиявлених обставин заявнику стало відомо 25.02.2008 року, а звернувся він із заявою лише 02.07.2008 року [73].

Дійсно, господарський суд може визнати причину пропуску встановленого законом процесуального строку поважною і відновити його. Для цього заявник повинен подати клопотання, що може бути викладене в письмовій заяві чи в скарзі і заявляється одночасно з їх подачею. У клопотанні повинні бути зазначені причини пропуску строку на подачу заяви.

При цьому, на нашу думку, невизначеність періоду, протягом якого можливо відновлення строку для оскарження, є недоліком чинного ГПК України, та знижує гарантії розумних строків судочинства, сприяючи його затягуванню. Так, за російською судовою практикою перегляд за нововиявленими обставинами допускається протягом строку давності, встановленого законом. Проте відповідно до частини другої пункту 3.1. роз'яснення ВГСУ від 21.05.2002 року № 04-5/563 можливість перегляду рішення за нововиявленими обставинами не обмежена якимось певним строком з дня прийняття рішення.

Представляється доречним встановлення значно меншого граничного строку на подання клопотання для відновлення строків на звернення з заявою: в межах шестимісячного строку з дня встановлення обставин, що стали підставою для перегляду судового акту, тобто з моменту вступу судового або іншого акту, який є підставою для відновлення справи за нововиявленими обставинами, в законну силу.

Це вирішує одночасно низку завдань. По-перше, це забезпечує реалізацію принципу оперативності та розумності строків судочинства. По-друге, запобігає зловживанню процесуальними правами, оскільки може призвести до затягування процесу та відволікання суб'єктів господарювання від їх безпосередньої господарської діяльності. По-третє, підтримується стабільність судового акту [51, с. 186].

2.3. Передумови суб'єктивного характеру

Для звернення до суду необхідно також виконання низки суб'єктивних умов.

1. Належність суб'єкту оскарження до кола осіб, яким законом надано право подати заяву.

Відповідно до статті 113 ГПК України судові рішення господарського суду може бути переглянуто за нововиявленими обставинами за заявою сторони, прокурора, третіх осіб. Тобто, суб'єктами даного виду перегляду є тільки позивач, відповідач по справі, треті особи із самостійними вимогами на предмет спору, треті особи без самостійних вимог на предмет спору та прокурор. Доречі, до реформи 07.07.2010 року суб'єктами, які можуть ініціювати перегляд, були лише сторони по справі, треті особи із самостійними вимогами на предмет спору (оскільки вони володіють правами позивача) та прокурор.

Тобто, під час реформи коло ініціаторів перегляду збільшилось. І це слід визнати обґрунтованим, оскільки ще в 2002 році ВГСУ висловив свою позицію, згідно з якою статтями 26 і 27 ГПК України третім особам надані рівні зі сторонами процесуальні права. Отже, із заявою про перегляд рішення за нововиявленими обставинами може звернутись і третя особа [62], але лише у випадку, якщо вона була учасником спору у попередньому розгляді.

Проте вказана позиція також представлялася недосконалою за декількох підстав.

По-перше, винесене рішення може стосуватись їх тим чи іншим чином, навіть якщо вони не були учасником провадження.

По-друге, зокрема, треті особи без самостійних вимог на предмет спору не завжди залучаються до справи. Проте частіше за все рішення по справі прямо стосуються прав та інтересів даних осіб. Тому вони навіть наділені правом касаційного оскарження судового акта. Проте, у господарському процесі чомусь законодавець не наділяє таких осіб правом ініціювати перегляд за нововиявленими обставинами. На відміну від ГПК України стаття 362 ЦПК України та стаття 246 КАС України дозволяє третім особам без самостійних вимог ініціювати вищевказаний перегляд.

По-третє, трапляються випадки, коли треті особи не були учасником первинного розгляду справи за змовою інших учасників процесу або з недогляду господарського суду.

Розглянемо судову справу, що мала місце в арбітражній практиці у 1988 році. Магазин з продажу побутової техніки (позивач) подав позовну заяву на підприємство, що виготовляло холодильники (відповідач), з вимогою стягнути на користь позивача суму втраченої користі у зв'язку з заміною бракованого товару.

Як з'ясувалося пізніше, у всієї партії холодильників була виявлена поломка в одній і тій самій деталі. Відповідач не визнав свою провину, мотивуючи тим, що відповідає лише за збирання холодильників, а не за якість деталі. Деталі для збору холодильників відповідач отримав безпосередньо від третьої особи (Заводу «Д») і згідно з проведеною експертизою саме її деталь виявилась несправною.

На підставі вищезазначеного, рішення було винесено на користь позивача, з відповідача стягнуто суму втраченої користі, але згідно з вказаною експертизою цю суму необхідно було стягнути з третьої особи (Заводу «Д») на користь відповідача в порядку регресу.

Проте Завод «Д», дізнавшись про винесене рішення, звернувся до суду з вимогою призначити додаткову судову експертизу, яка показала, що деталь працює належним чином, однак відповідач її неправильно встановив, тому холодильник не працює. Результати останньої експертизи стали підставою для перегляду справи за нововиявленими обставинами, і за підсумками перегляду арбітражний суд скасував первинне рішення та повернув третій особі грошові кошти.

Таким чином, у практиці 1988 року вирішення розглянутої справи не було пов'язано з будь-якими ускладненнями, оскільки Правила розгляду господарських спорів державними арбітражами, затверджені Постановою Ради Міністрів СРСР от 16 квітня 1988 року № 490, дозволяли будь-яким особам, в тому числі третім особам, ініціювати процедуру перегляду арбітражної справи за нововиявленими обставинами [74].

Згідно зі статтею 113 чинного ГПК України судове рішення господарського суду може бути переглянуто за нововиявленими обставинами лише «за заявою сторони, прокурора, третіх осіб». Тобто, інші особи, навіть у випадку, якщо судовий акт стосується їх прав та обов'язків, не можуть порушити перегляд за нововиявленими обставинами. Проте у вищевикладеному прикладі доведено, що особи, які навіть не брали участі в первинному розгляді справи, повинні мати право на звернення до господарського суду для відновлення справи за нововиявленими обставинами.

Доречі, найбільш вдале визначення у сучасному українському законодавстві міститься у статті 246 Кодексу адміністративного судочинства України, де серед осіб, що мають право на ініціювання перегляду за нововиявленими обставинами вказуються не лише особи, які брали участь у справі (позивач, відповідач, прокурор, треті особи з самостійними вимогами та без самостійних вимог на предмет спору), а також особи які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права чи обов'язки [53].

Крім того, надання таким особам права на оскарження має важливе значення, оскільки їх права можуть бути суттєво порушені у випадку, коли сторони, треті особи або прокурор не мають наміру подавати заяву навіть за наявності нововиявлених обставин. На наш погляд, це вдало вирішено у статті 246 КАС України, на підставі якої треті особи мають право на ініціювання перегляду у разі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки [53].

На підставі вищезазначеного автором ще до проведення судової реформи 07.07.2010 року пропонувалося внести до статті 113 ГПК України аналогічне правило, що покращить правове положення цих суб'єктів [75, с. 66].

Всіх «ініціаторів» перегляду можливо поділити на дві групи з урахуванням форми звернення та особливостей правового статусу. До першої групи слід віднести позивача, відповідача та третіх осіб, до другої – прокурора.

Дійсно, при порушенні справи про перегляд сторони та треті особи та прокурор подають заяву.

Є і деякі особливості правового положення цих двох груп. Зокрема, сторони – це суб'єкти матеріально-правових відносин, з приводу яких виник спір, юридично зацікавлені в результатах справи [76, с. 77]. Прокурор такої зацікавленості у справі не має та захищає інтереси інших суб'єктів.

Основними учасниками судового процесу є сторони – позивач та відповідач по справі. Частіше за все одна із сторін порушує процедуру перегляду судового акту за нововиявленими обставинами, оскільки їй стає відомо про такі обставини.

В кожному конкретному випадку для учасників процесу необхідна процесуальна правосуб'єктність.

Для перших двох категорій вона з'являється після легалізації. Зокрема, для витчизняних підприємств – з моменту державної реєстрації, а

припиняється з моменту скасування державної реєстрації і виключення з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України.

Державні та інші органи, в тому числі органи прокуратури, отримують правосуб'єктність на підставі нормативно-правових актів. Саме ці акти, а також Господарський процесуальний кодекс України обмежують їх процесуальну правосуб'єктність. Наприклад, органи Антимонопольного комітету України мають право звертатися до господарського суду із заявами «з питань, віднесених законодавчими актами до їх компетенції» (пункт 3 частини першої статті 12 ГПК України).

Фізичні особи без створення СПД також отримують господарську процесуальну правосуб'єктність лише по деяких категоріях справ – корпоративним спорам, справам про банкрутство, справам про облік прав на цінні папери.

Також відповідно до статті 25 ГПК України передбачено можливість процесуального правонаступництва внаслідок реорганізації підприємства чи організації. Оскільки правонаступництво можливе на будь-якій стадії процесу, правонаступник також вправі звернутись до господарського суду із заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами.

Згідно зі статтею 25 ГПК України усі дії, вчинені в процесі до вступу правонаступника, є обов'язковими для нього в тому ступені, в якому вони були б обов'язковими для особи, що він замінив. Правонаступництво можливе на будь-якій стадії судового процесу. Вважаємо, що ці положення можуть бути цілком застосовані до перегляду судового акту за нововиявленими обставинами, оскільки це також стадія господарського судового процесу.

Підставою процесуального правонаступництва може бути правонаступництво в матеріальному праві уступка вимоги, перевід боргу, реорганізація юридичної особи чи смерть громадянина.

Щодо строку існування процесуальної правосуб'єктності виникає питання: якщо підприємство ліквідовано та виключено з Єдиного державного

реєстру підприємств та організацій України, проте, наприклад, колишнім акціонерам (учасникам) підприємства стало відомо про обставини, що можуть бути визнані нововиявленими, то чи можуть такі особи звернутися до суду для перегляду справи як представники підприємства, що ліквідовано? На нашу думку, не можуть, оскільки підприємство, яке вони збираються представляти, більше не існує юридично, немає суб'єкту – немає спору, і відповідно господарський суд повинен їм відмовити в прийнятті заяви. В даному випадку повинно застосовуватися правило статті 62 ГПК, яка вказує, що заявнику слід відмовити в прийнятті позовної заяви, якщо позов подано до підприємства, організації, які ліквідовано.

Подібним чином слід застосовувати положення про правонаступництво. Всі дії, вчинені в процесі до вступу правонаступника, є обов'язковими для нього. правонаступник продовжує брати участь у процесі правопередника з повним обсягом процесуальних прав та обов'язків останнього.

Слід підняти ще одне важливе питання: господарське процесуальне законодавство допускає можливість участі в справі кількох позивачів і відповідачів (стаття 23 ГПК України), що визначається в юридичній літературі як «процесуальна співучасть». Проте чи можуть при перегляді акту за нововиявленими обставинами бути залучені декілька процесуальних співзаявників або співвідповідачів – незрозуміло. Вважаємо, що співучасть повинна допускатись і в процесі перегляду, як одній зі стадій господарського процесу, хоча і специфічній. На нашу думку, якщо ці заяви мають посилення на однакові нововиявлені обставини та збігаються вимоги, викладені у заяві, – у цьому випадку їх можливо вважати співучасниками (співзаявниками).

Безперечно, представництво інтересів у суді не є співучастю. Представництво в господарському суді – це правовідносини, в силу яких одна особа (судовий представник) здійснює процесуальні дії в межах наданих йому повноважень від імені та в інтересах особи, яку він

представляє (сторони, третьої особи), внаслідок чого безпосередньо для останнього виникають права й обов'язки [45, с. 56; 76, с. 88].

Представництво у суді поділяють на законне та договірне [77, с. 47-49]. В господарському судочинстві найчастіше зустрічається договірне представництво, коли особа за довіреністю від директора виступає від імені сторони як її представник. Законне представництво може з'являтися по корпоративним спорам або справам про банкрутство, за якими позивачем може виступати фізична особа, а у випадку втрати нею дієздатності інтереси представляють її законні представники – батьки, усиновлювачі, опікуни або інші особи, встановлені законом.

В ході перегляду судового акту за нововиявленими обставинами сторони та треті особи з самостійними вимогами на предмет спору користуються правами, наданими їм статтею 22 ГПК України: знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії, брати участь в господарських засіданнях, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, заявляти клопотання, давати усні та письмові пояснення господарському суду, наводити свої доводи і міркування з усіх питань, що виникають у ході судового процесу, заперечувати проти клопотань і доводів інших учасників судового процесу, оскаржувати судові рішення господарського суду в установленому ГПК України порядку, а також користуватися іншими процесуальними правами, наданими їм Кодексом. Ці права можуть бути реалізовані вказаними особами як в ході підготовки заяви про перегляд, так і в ході судових засідань, і після винесення відповідного судового акта за підсумками перегляду за нововиявленими обставинами.

Сторони та треті особи зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами, виявляти взаємну повагу до прав і охоронюваних законом інтересів другої сторони, вживати заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи.

Заявник вправі до прийняття рішення по справі відмовитись від вимог, викладених у заяві, наприклад, у випадку примирення сторін або з інших підстав.

Вважаємо, що положення про можливість заявника (позивача) змінити підставу або предмет позову, збільшити розмір вимог, відмовитись від позову або зменшити розмір вимог не може бути використано при перегляді рішення за нововиявленими обставинами, оскільки при первинному зверненні було розглянуто саме ці вимоги, для їх обґрунтування використано певні засоби доказування та винесене відповідне судове рішення. Дійсно, у випадку, якщо позивач при первинному розгляді справи вимагав би іншого та ймовірно використовував іншу доказову базу, то в такому випадку втрачалась би необхідність перегляду акту за нововиявленими обставинами.

З іншого боку, право відповідача визнати вимоги заявника повністю або частково не можна заперечувати, оскільки за певних нововиявлених обставин (зокрема, фальсифікації відповідачем доказів) це значно могло б скоротити час перегляду справи. Проте в такому випадку слід зберегти правило, що господарський суд не приймає відмови від заяви, зменшення розміру вимог, визнання вимог відповідачем, якщо ці дії суперечать законодавству або порушують чий-небудь права і охоронювані законом інтереси.

В ході перегляду судового акта необхідно враховувати особливості правового статусу учасника судового процесу, за заявою якого здійснюється цей перегляд.

Суб'єкти мають право на оскарження, якщо:

- 1) вони у справі мають певний юридичний інтерес, тобто вони не задоволені рішенням суду і мають намір відстоювати свої вимоги, а також якщо вони мають належні докази для цього;
- 2) вони володіють процесуальною дієздатністю.

Особа, що подає заяву, називається заявником. Тобто, в даному виді провадження заявником може стати позивач, відповідач або третя особа по

первинній справі. Противником заявника є відповідач по заяві.

Необхідно звернути особливу увагу на те, що при перегляді судового акту за нововиявленими обставинами сторони повинні бути ті ж самі, що й при розгляді даної справи вперше. Заявник не може висувати вимоги до інших осіб, які не брали участь у справі раніше. Не має такого права і у відповідача.

Право заявника на порушення процедури перегляду є диспозитивним, вольовим, добровільним і не може бути обмежено іншими особами. Сторони у справі можуть вільно розпоряджатися своїм правом на оскарження. Вони можуть реалізувати це право або не скористатися ним. Особа, яка подала заяву, повинна мати право відмовитися від неї, оскільки при розгляді справи у першій, апеляційній чи касаційній інстанції позивач (скаржник) має право відмовитись від позовних вимог або скарги, укласти мирову угоду тощо. Проте, на жаль, чинний ГПК України прямо не передбачає такого права заявника, що представляється невірним.

Визначаючи сторони як суб'єкти права на оскарження, слід зазначити, що закон не пов'язує це право з фактичною участю у розгляді справи у господарському суді. Відповідно до чинного господарського процесуального законодавства участь сторін у засіданні господарського суду є їх правом, але не обов'язком (стаття 22 ГПК України).

Також виходячи з положень статті 113 ГПК України господарські суди не вправі переглядати судові рішення за правилами розділу XIII ГПК України за власною ініціативою. Проте це суперечить Конституції України та принципу законності рішення. Відповідно до чинного ГПК України, якщо суддя господарського суду виніс рішення, яке згодом стало незаконним, та сам про це дізнався, то він не зможе його змінити без заяви повноважного суб'єкта.

Це представляється невірним.

Доречно звернути увагу, що до прийняття Господарського процесуального кодексу України діяли Правила розгляду господарських

спорів державними арбітражами, затверджені Постановою Ради Міністрів СРСР от 16 квітня 1988 року № 490, відповідно до яких існував порядок перегляду справ за нововиявленими обставинами у порядку нагляду суддею, який прийняв це рішення (перегляд рішення). Так, згідно зі статтею 3 вказаних Правил Державний арбітраж (суддя) були вправі порушувати справу за своєю ініціативою [74]. Проте з прийняттям наступних нормативних актів у цій сфері вказане повноваження було втрачено судами, що представляється невірним. Дійсно, нелогічним є положення, що суддя навіть у випадку, якщо йому стало відомо про нововиявлені обставини, що можуть суттєво вплинути на суть розглянутого ним рішення, сам не має можливості переглянути вказану справу, а повинен чекати подачі відповідної заяви сторонами по справі.

Тому на підставі вищевикладеного необхідно надати судді право за власною ініціативою переглядати судові акти за нововиявленими обставинами.

Однією з функцій прокуратури відповідно до пункту другого статті 121 Конституції України є представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом [43].

Згідно з пунктом 2 роз'яснення Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання участі прокурора у розгляді справ, підвідомчих господарським судам» від 22.05.2002 року № 04-5/570 Генеральний прокурор та його заступник, прокурори та заступники прокурорів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, міських, районних, міжрайонних прокуратур і інші прирівняні до них прокуратури, в тому числі спеціалізованих, мають право звертатись до господарського суду з позовами в інтересах держави [78].

Під представництвом прокуратурою інтересів громадянина або держави у господарському суді розуміють процесуальну діяльність прокурора, спрямовану на захист їх інтересів шляхом порушення та участі у

розгляді господарської справи або перегляді судового акту в апеляційному, касаційному порядку чи за нововиявленими обставинами.

Оскільки прокурор може вступити у справу на будь-якій стадії розгляду справи, якщо цього вимагає захист інтересів держави, він має право на подання заяви про відновлення справи за нововиявленими обставинами в межах своєї компетенції незалежно від його участі у справі на попередніх стадіях її розгляду. Про свою участь у справі він повідомляє господарський суд письмово, а в судовому засіданні – також і усно (стаття 29 ГПК України).

Отже, у відповідній інстанції господарського суду немає правових підстав для повернення заяви про перегляд за нововиявленими обставинами лише тому, що прокурор не звертався з позовною заявою у цій справі [78, п. 8].

Щодо участі прокурора у даному виді провадження, то відповідно до статей 91, 113 ГПК України, статей 36 і 37 Закону України «Про прокуратуру» з урахуванням нововведень судової реформи 2010 року формою представництва прокуратурою інтересів держави може бути подання прокурором заяви. Як зазначено у пунктах 2 і 8 роз'яснення президії Вищого господарського суду України від 22 травня 2002 року «Про деякі питання участі прокурора у розгляді справ, підвідомчих господарським судам», право подання скарги на рішення, ухвали або постанови судів надається прокурору і заступнику прокурора в межах компетенції, незалежно від їхньої участі в розгляді справи в суді першої інстанції. Помічники прокурора, прокурори управлінь, відділів можуть подавати скарги тільки по справах, у розгляді яких вони брали участь [78]. Якщо відособлений підрозділ уповноважений звертатися до господарського суду від імені юридичної особи, то таке ж право має прокурор за місцезнаходженням цього підрозділу [79, с. 1].

Питання про те, який прокурор буде брати участь в судовому процесі при розгляді справи, вирішує прокурор Республіки Крим, області чи м. Києва, а про участь прокурора при розгляді справи у Вищому

господарському суді України – керівництво Генеральної прокуратури України [80, п. 3].

Як і на будь-якій іншій стадії провадження, правовий статус прокурора відрізняється відсутністю власної зацікавленості у результатах справи.

При цьому за аналізом змісту статті 121 Конституції України, статті 2 ГПК України та статті 36¹ Закону України «Про прокуратуру» та з урахуванням змісту рішення Конституційного Суду України у справі № 1-1/99 від 8 квітня 1999 року [81] прокурор чи його заступник, звертаючись до господарського суду в інтересах держави із заявою про перегляд судового акту за нововиявленими обставинами, обов'язково повинен зазначити у ньому заявником державний орган або установу, організацію, уповноважені здійснювати відповідні державні функції держави у спірних правовідносинах [82, п. 4].

Проте Кодекс не містить чіткого положення, регулюючого дане питання, що на практиці спричиняє різні тлумачення одних і тих самих норм [83, с.151].

Крім того органи прокуратури матеріально не зацікавлені в результатах розгляду справи, оскільки представляють інтереси державних органів, установ та ін., тому при зверненні до господарського суду з заявою про перегляд за нововиявленими обставинами вони звільняються від сплати державного мита [84].

Слід також мати на увазі, що згідно з частиною першою статті 29 ГПК України прокурор може за своєю ініціативою вступити у порушену за позовом інших осіб справу, на будь-якій стадії її розгляду для представництва інтересів держави. З метою вступу у справу прокурор може звернутися, зокрема, з заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами або повідомити суд і взяти участь у розгляді справи, порушеної за позовом інших осіб. Отже, прокурор може повідомити господарський суд і взяти участь у перегляді судового рішення за нововиявленими обставинами і у випадках, коли заява про такий перегляд

вже прийнята судом. Обов'язковою умовою такої участі є перегляд судового рішення зі справи, стороною в якій є держава в особі органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних відносинах [22].

Повноваження прокурора в господарському процесі визначені Законом України «Про прокуратуру» [85] та Господарським процесуальним кодексом України.

Так, за аналізом частин п'ятої та шостої статті 29 ГПК України відмова прокурора від поданої ним заяви не позбавляє інших учасників процесу, що вправі порушувати даний вид провадження, права вимагати відновлення справи за нововиявленими обставинами. З іншого боку, відмова учасника процесу від подання заяви про перегляд справи за нововиявленими обставинами, поданого прокурором в інтересах держави або громадянина, не позбавляє прокурора права підтримувати означену заяву і вимагати перегляду.

Слід підкреслити, що прокурор вступає у провадження лише у випадку, коли спір стосується інтересів держави (в особі органу державної влади) або громадянина, що не може захистити себе самостійно (наприклад, на захист прав неповнолітнього вкладника банку по справі про банкрутство). І на органи прокуратури покладено конституційний обов'язок в кожному конкретному випадку відповідально визначитися – продовжувати захист та участь при розгляді справи у господарському суді чи ні – незалежно від волі сторони, яку вона представляє.

За аналізом вищевказаного, право на відновлення справи за нововиявленими обставинами (крім сторін, третіх осіб та прокурора) пропонується надати:

1) особам, не залученим до участі у справі судом при первинному розгляді справи, якщо господарський суд прийняв судовий акт, що впливає на їх права та обов'язки;

2) представникам сторін та осіб, вказаних у першій групі;

3) господарському суду (судді).

Такі особи в силу рішення господарського суду стають процесуально заінтересованими особами і тому повинні мати процесуальні засоби захисту своїх матеріальних прав і у передбачених процесуальних формах ініціювати та брати участь у перегляді господарських справ за нововиявленими обставинами.

Тільки таким чином може бути реалізоване гарантоване статтею 55 Конституції України право фізичних та юридичних осіб на захист від порушень і протиправних посягань.

2.4. Передумови формального характеру

Для звернення до господарського суду із заявою про відновлення справи за нововиявленими обставинами необхідно також виконати низку формальних умов, тобто умов щодо оформлення заяви, порядку їх подання та додатків до них. Розглянемо детальніше кожен з таких передумов.

1. Дотримання форми і змісту заяви.

Хоча чинний ГПК України не встановлює обов'язкових вимог, за відсутності яких заяву може бути повернено, але зрозуміло, що без певних реквізитів та даних прийняття та розгляд такої заяви не представляється можливим. Зокрема, мова йде про вказівку на дату оскаржуваного судового акта та номер справи, назву господарського суду та прізвище судді, що прийняв первинне судове рішення, реквізити заявника та відповідача по справі та ін.

Доречно доповнити ГПК України окремою статтею з викладенням вимог до таких заяви наступного змісту:

«Стаття 112¹. Форма і зміст заяви.

Заява подається до господарського суду в письмовій формі і підписується заявником або його представником, прокурором чи його заступником.

Заява повинні містити:

- 1) найменування господарського суду, до якого подається заява;
- 2) найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб) сторін, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб), ідентифікаційні коди суб'єкта господарської діяльності за їх наявності (для юридичних осіб) або індивідуальні ідентифікаційні номери за їх наявності (для фізичних осіб – платників податків);
- 3) зазначення ціни заяви, якщо заява підлягає грошовій оцінці;
- 4) зміст вимог;
- 5) виклад нововиявлених обставин, на яких ґрунтуються вимоги щодо перегляду; зазначення доказів, що підтверджують заяву; обґрунтований розрахунок сум, що стягуються чи оспорюються; законодавство, на підставі якого подається заява;
- 6) відомості про вжиття заходів до забезпечення позову при первинному розгляді справи;
- 7) відомості про стан виконання судового акта, на перегляд якого подано заяву;
- 8) перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви.

У заяві можуть бути вказані й інші відомості, якщо вони необхідні для відновлення справи за нововиявленими обставинами.»

2. Дотримання порядку подачі заяви.

Основним елементом дотримання порядку подачі заяви є вірне визначення господарського суду, в який її може бути подано.

Це підтверджує і постанова Верховного Суду України від 24.12.2002 року, якою частково задоволено касаційну скаргу Позивача та скасовано постанову Вищого господарського суду України від 10.09.2002 року по справі № 15/31 за позовом заводу до закритого акціонерного товариства про зобов'язання оформити заставу акцій, та передавши справу на розгляд за нововиявленими обставинами до суду

першої інстанції. У постанові, зокрема, Верховний Суд України вказав, що із матеріалів справи вбачається, що рішення господарського суду першої інстанції було залишено без змін постановами апеляційної та касаційної інстанцій.

Згідно з частиною першою статті 114 ГПК України рішення та ухвали, що набрали законної сили і прийняті судом першої інстанції, за нововиявленими обставинами переглядаються судом, який прийняв ці судові рішення.

Відповідно до частини третьої пункту 3.2 роз'яснення президії Вищого господарського суду України від 21.05.2002 року № 04-5/563 «Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами» у разі, коли після перегляду судового рішення в апеляційному або касаційному порядку воно було залишено без змін, перегляд його за нововиявленими обставинами здійснюється тим судом першої інстанції, який прийняв це судове рішення, незалежно від того, що воно було предметом перегляду в апеляційному та касаційному порядку.

Таким чином, виходячи з положень закону, Верховний Суд України встановив, що за нововиявленими обставинами це рішення має переглядати місцевий господарський суд [86].

Заява про перегляд судового акта за нововиявленими обставинами може бути подана і в суд першої інстанції, і в апеляційний господарський суд, і в ВГСУ, і в Верховний Суд України. Все залежить від того, який господарський суд першим поклав в основу свого рішення доказ, змінений у зв'язку з нововиявленими обставинами.

При цьому законодавчо не вирішено питання, як бути у разі подання заяви до іншого суду, ніж той, в якому зберігається судова справа.

Здається, відповідно до статті 17 ГПК України отриману заяву слід в п'ятиденний термін переслати до належного господарського суду за підсудністю.

Доречно звернути увагу, що відповідно до частини третьої статті 114 ГПК України заява розглядаються у місячний строк з дня їх надходження.

Також необхідно закріпити в ГПК України, що заява про перегляд справи за нововиявленими обставинами подається до господарського суду в письмовій формі і підписується позивачем або його представником, прокурором чи його заступником.

У заяві слід обов'язково вказати посаду особи, яка підписала її від імені юридичної особи. Ця ж вимога поширюється на випадки, коли заявником виступає відокремлений підрозділ юридичної особи. Процесуальні документи підписує керівник або заступник керівника юридичної особи, а не керівник структурного підрозділу.

Якщо заява підписана особою, яка не має такого права, або особою, посада якої не вказана, вона за у відповідності до статті 63 ГПК України повинна повертатися судом без розгляду.

3. *Наявність належного доказу сплати державного мита у встановленому порядку та розмірі.*

У відповідності зі статтею 45 ГПК України по господарських спорах, що розглядаються господарськими судами, зі сторін стягується державне мито. Призначення його в тому, щоб, з одного боку, відшкодувати державі витрати на утримання господарських судів, а з іншого – перешкоджати виникненню необґрунтованих, безпредметних спорів або оскаржень судових актів, оскільки останні вносять дезорганізацію в господарські взаємовідносини.

Державне мито – це обов'язкова до сплати складова частина судових витрат, яка за своєю природою є сплатою за здійснення державним органом (судом) певних дій в інтересах особи, що сплачує мито, і стягується як правило, цим же органом [87, с. 6]. Платниками державного мита на території України згідно зі статтею 1 Декрету Кабінету Міністрів України від 21.01.1993 року № 7-93 «Про державне мито» [84] є фізичні та юридичні особи.

Державне мито є одним із джерел доходів державного бюджету. У вигляді державного мита в доход держави надходять грошові суми, що справляються державними органами, зокрема, і господарськими судами за вчинення ними в інтересах підприємств та організацій окремих процесуальних дій. Згідно з частиною першою статті 46 ГПК України державне мито сплачується чи стягується в доход Державного бюджету України в порядку і розмірі, встановлених законодавством України.

Згідно із пунктом б) статті 2 Декрету державне мито справляється із заяв про перегляд рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами. Розмір державного мита із таких заяв складає 50 відсотків ставки, що підлягає сплаті у разі подання заяви, для розгляду спору в першій інстанції, а із спорів немайнового характеру – 50 відсотків ставки, обчисленої виходячи з оспорюваної суми.

4. Наявність доказів надіслання копії заяви і доданих до неї документів іншим сторонам [67, с. 323].

Згідно зі статтею 113 ГПК України заявник зобов'язаний надіслати копії заяви та доданих до неї документів іншим сторонам по справі та при поданні заяви до господарського суду необхідно додати оригінал документу, що підтверджує надіслання цих документів. Цим документом є цінний лист з описом вкладення чи повідомлення про вручення.

Тільки у разі виконання всіх формальних умов заява приймається до розгляду за нововиявленими обставинами. За відсутності будь-якої з цих умов заява повертається заявникові.

Висновки до розділу 2

Дослідження передумов права на перегляд за нововиявленими обставинами має суттєве значення для аналізу вказаного інституту. На основі проведеного у розділі аналізу:

1. Передумови права на пред'явлення заяви до господарського суду для відновлення справи за нововиявленими обставинами можливо поділити на суб'єктивні, об'єктивні та формальні.

2. Обґрунтовано трансформацію інституту повернення заяви, закріпленого в статті 113 ГПК України, з пропозицією залишати заяву без руху з наданням певного строку для усунення недоліків. Якщо вказані недоліки не буде усунено або буде виявлено відсутність інших вказаних вище передумов, то судді господарського суду слід повертати заяву без розгляду.

3. Доведена доречність надання можливості оскаржувати рішення господарського суду, що не набрало законної сили, за нововиявленими обставинами.

4. Обґрунтовано встановлення у ГПК граничного строку на подання клопотання для відновлення строків на звернення протягом шести місяців з дня встановлення обставин, що стали підставою для перегляду судового акту.

5. Умотивовано доречність закріплення в ГПК України вимог до оформлення заяви про перегляд акту господарського суду за нововиявленими обставинами.

6. Підтверджено практичну необхідність доповнення кола осіб, що мають право ініціювати перегляд за нововиявленими обставинами, особами, які не брали участі у справі, якщо господарський суд вирішив питання про їхні права та обов'язки.

7. Доведена необхідність повернення втраченої норми у ГПК України щодо надання права судді, якому стало відомо про виникнення нововиявленої обставини, самостійно відновити перегляд акту господарського суду за нововиявленими обставинами (без очікування заяви).

Результати дослідження, одержані у цьому розділі, опубліковані у статтях:

1. Степанов С.В. Про перегляд ухвали господарського суду за нововиявленими обставинами // *Materialy VI mezinarodni vedecko – prakticka*

conference “Nastoleni moderni vedy – 2007”. – Dil 3. Historie. Pravni vedy. Filosofie: Praha. Pulishing House “Education and Science” s.r.o. – С. 48-50.

2. Степанов С.В. Щодо змісту заяви про перегляд справи за нововиявленими обставинами в господарському судочинстві // Збірник наукових статей студентів, аспірантів та здобувачів економіко-правового факультету ОНУ ім. І.І.Мечникова (23-25 квітня 2008 р.). – Том 7. – Одеса, 2008. – С. 144-145.

3. Степанов С.В. Передумови права на перегляд судового акту за нововиявленими обставинами // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. – 2008. – Т. 11 (Вип. 22). Частина 2. – С. 322-327.

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДСТАВ ПОРУШЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДІ

3.1. Підстави для перегляду актів господарських судів за нововиявленими обставинами

Основним завданням господарського суду при розгляді справи є виявлення та дослідження всіх необхідних доказів по справі та об'єктивний, повний та всебічний розгляд справи.

Тому дуже важливо, щоб докази у справі були достовірними, оскільки саме на їх підставі господарський суд повинен обґрунтовувати свою позицію. Якщо в подальшому виявляється, що існують певні обставини, які надають сумнівної обґрунтованості рішення, такий судовий акт повинен бути переглянутий за нововиявленими обставинами.

Дослідження підстав для перегляду господарських справ за нововиявленими обставинами в Україні не здійснювалося. До судової реформи 7 липня 2010 року ГПК України не містив переліку таких обставин, що спричиняло численні необґрунтовані звернення суб'єктів господарювання до господарського суду з підстав, що не є нововиявленими, і суд у кожному конкретному випадку надавав обґрунтування своїй відмові у порушенні справи за нововиявленими обставинами. Таке положення речей створювало підґрунтя для численних спроб зловживання процесуальними правами, що трапляються саме в цьому виді перегляду господарських справ. Так, серед 36 заяв, розглянутих за нововиявленими обставинами у господарських судах України у 2009 році, наявність таких обставин була визнана лише у 3 випадках [88].

Під час реформи 2010 року у Господарському процесуальному кодексі України був встановлений примірний перелік таких підстав. Це звісно

полегшило орієнтування суду, і суб'єктів господарювання при використанні даного виду провадження, але не вирішило всі завдання покладені на нього у зв'язку з його недосконалістю.

Інститут перегляду акту господарського суду за нововиявленими обставинами має велике значення для забезпечення стабільності, законності судових рішень та нормального функціонування такої гілки влади, як судова.

Більшість авторів наводять як приклади нововиявлених обставин завідомо неправильний висновок експерта, завідомо неправильний переклад документів чи пояснень учасників процесу [11, с. 609], злочинні дії сторін та інших осіб при розгляді даної справи [89, с. 160].

За аналізом законодавства України пункт 2 статті 361 ЦПК України та пункт 2 статті 245 КАС України надають перелік підстав для перегляду за нововиявленими обставинами, який хоч і складається з чотирьох та п'яти аналогічних пунктів, але є достатнім для розгляду у цих видах провадження. Стаття 329 проекту ГПК України № 4157-2 запозичує саме цей перелік. Зокрема, це:

- встановлення вироком суду, що набрав законної сили, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправильного перекладу, фальшивості документів або речових доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного або необґрунтованого рішення;

- встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення;

- скасування судового рішення, яке стало підставою для прийняття постанови чи ухвали, що належить переглянути;

- визнання неконституційним закону, який було застосовано господарським судом під час вирішення справи [90].

За аналізом зарубіжного досвіду найбільш повним слід визнати перелік підстав для перегляду судового акту за нововиявленими обставинами,

встановлений статтею 311 Арбітражного процесуального кодексу Російської Федерації, в ній викладені підстави, схожі з вищевказаним переліком:

1) істотні для справи обставини, які не були та не могли бути відомі заявнику;

Господарський процесуальний кодекс Республіки Білорусь додає до цієї підстави також невідомість «...господарському суду» [91], що без сумніву має дуже велике значення щодо зміни підстави для звернення. Наприклад, господарський суд міг просто не прийняти цю обставину до розгляду – звідси відсутність її у матеріалах справи [51, с. 184-185].

2) встановлені вироком суду, що набрав законної сили, фальсифікація доказу, завідомо неправильний висновок експерта, завідомо неправдиві показання свідка, завідомо неправильний переклад, що спричинили прийняття незаконного або необґрунтованого судового акта по даній справі;

3) встановлені вироком суду, що набрав законної сили, злочинні дії особи, що брала участь у справі, або її представника, або злочинні дії судді, здійснені при розгляді даної справи;

4) скасування судового акта арбітражного суду або суду загальної юрисдикції або постанови іншого органу, що стали підставою для прийняття судового акта по даній справі;

5) визнана судовим актом арбітражного суду або суду загальної юрисдикції, що набрав законної сили, недійсною угода, що спричинило прийняття незаконного або необґрунтованого судового акта по даній справі;

6) визнання Конституційним Судом таким, що не відповідає Конституції закону, що був застосований арбітражним судом в конкретній справі, у зв'язку з прийняттям рішення за яким заявник звертався до Конституційного Суду [92].

Нажаль, у Господарському процесуальному кодексі України з моменту прийняття у 1991 році і до внесення змін 07.07.2010 року була представлена лише перша підстава цього переліку, що спричиняло незручність у застосуванні правил для цього виду провадження.

У зв'язку з відсутністю хоча б примірного переліку нововиявлених обставин у господарському процесуальному законі Президією Вищого господарського суду України 21.05.2002 року було прийнято роз'яснення № 04-5/563, яке надало неповний перелік підстав та відповідало на основні суттєві моменти для вирішення господарської справи судами. Саме цей перелік став підґрунтям для подальших змін у розділ XIII ГПК та як результат введення типового переліку, який вже встиг закріпитись та утриматись у інших процесих.

Остання редакція статті 112 ГПК України від 7 липня 2010 року має багато спільного з вищевказаним переліком АПК РФ. Зокрема, до переліку підстав для перегляду рішення за нововиявленими обставинами віднесено:

1) істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;

2) встановлені вироком суду, що набрав законної сили, завідомо неправильний висновок експерта, завідомо неправильний переклад, фальшивість документів або речових доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного або необґрунтованого рішення;

3) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення;

4) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення рішення чи постановлення ухвали, що підлягають перегляду;

5) встановлена Конституційним Судом України неконституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане [13].

Звернемо увагу, що в АПК РФ також закріплена така підстава, як встановлене Європейським Судом з прав людини порушення положень Конвенції про захист прав людини та основних свобод при розгляді арбітражним судом конкретної справи, у зв'язку з прийняттям рішення, за яким заявник звертався до Європейського Суду з прав людини [92].

Нововиявлені обставини класифікують за наявністю певних ознак, змістом, суб'єктами, порядком перевірки та закріплення, порядком провадження при порушенні справи з перегляду судових актів.

Для обґрунтування необхідності законодавчого закріплення переліку підстав для перегляду судового акту за нововиявленими обставинами в ГПК України вважаємо за необхідне розібрати кожен з вищевказаних підстав окремо.

3.2. Неправдивість пояснень учасників процесу, висновку експерта, перекладу

Більшість авторів та законодавець однією з основних та найпоширеніших підстав вказують неправдивість пояснень учасників процесу, висновку експерта, перекладу. Тому необхідно проаналізувати, чому ці обставини визнають нововиявленими.

Повідомлення завідомо неправдивих відомостей про факти учасниками процесу тягне за собою кримінальну відповідальність за статтею 384 Кримінального кодексу України.

Об'єктивна сторона даного складу злочину проявляється у трьох ознаках: 1) завідомо неправдивому показанні свідка; 2) завідомо неправдивому висновку судового експерта; 3) завідомо неправильному перекладі [93, с. 953].

Суб'єкт злочину спеціальний – ним може бути осудна особа, яка до вчинення злочину досягла 16-річного віку і дає показання як свідок у справі, призначена експертом або залучена як перекладач. Суб'єктивна сторона злочину характеризується виною у формі прямого умислу [94, с. 802].

Вказані обставини мають бути достовірно встановленими і суттєвими для справи, оскільки цього вимагає необхідність підтримання стабільності судових рішень.

Водночас, умисне перекручення відомостей про факти, які мали місце в дійсності, може й не тягнути за собою кримінальної відповідальності. Наприклад, дача експертом завідомо неправильного висновку, а перекладачем – здійснення завідомо неправильного перекладу внаслідок застосування до них залякування, погроз вбивством, заподіянням шкоди здоров'ю, знищенням чи пошкодженням майна цих осіб або їх близьких, насильства чи інших незаконних заходів з боку інших осіб або осіб, які є учасниками процесу, або посадових осіб, не можуть згідно із статтею 40 КК України розцінюватися як кримінально-карані діяння. Кримінальну відповідальність у цих випадках повинні нести ті особи, які застосували заборонені законом заходи одержання доказів.

Повідомлення неправдивих відомостей внаслідок добросовісної помилки будь-якого учасника процесу, в тому числі експерта та перекладача, не є фальсифікацією доказів, виходячи із змісту статті 384 КК України, оскільки в їхніх діях відсутня така форма вини, як умисел. Проте, цілком зрозуміло, що в цих випадках судові рішення залишатиметься неправосудним і через це воно повинно бути переглянуте за нововиявленими обставинами. Але в цьому випадку отримати вирок суду неможливо, однак у разі виявлення такої добросовісної помилки слід також відновити справу за нововиявленими обставинами, оскільки ця обставина була невідома заявнику та господарському суду при прийнятті рішення по справі і вплинула на це рішення.

У зв'язку з цим доречно підняти питання про можливу відсутність вироку по вищевказаних підставах, оскільки стаття 6 чинного КПК України встановлює випадки, коли справа, наприклад, підлягає закриттю. Зокрема, до них відносять: закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, смерть особи, психічне захворювання винуватого, видання акту амністії чи помилування особи, недосягнення особою віку, з якого настає кримінальна відповідальність [95]. У цих випадках вирок суду про визнання особи винною навіть у випадку визнання нею своєї вини не буде

прийнятий. А тому відновлення господарської справи за нововиявленими обставинами не відбуватиметься.

Проте це представляється невірним та суперечить основним засадам судочинства.

Тому деякі автори пропонують допустити визнання висновків слідчого нововиявленими обставинами [96, с. 40-41], що представляється вірним.

Слід зауважити, що вітчизняна господарська судова практика дозволяє використовувати в якості нововиявлених обставин не тільки вироки суду, але й постанови слідчих органів по результатах розслідування. Це підтверджує, наприклад, постанова ВГСУ від 27 січня 2009 року у справі № 12/262/05 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Фірма Лінарт» до Відкритого акціонерного товариства «Очаківський рибоконсервний комбінат» про стягнення 7 963,60 грн. [73], яка посилається на можливість використання при відновленні провадження з перегляду справи за нововиявленими обставинами саме постанови слідчих органів по результатах розслідування.

Дійсно, у випадках, коли відносно особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, провадження у кримінальній справі в силу закону не може бути закінчене постановленням вироку (за спливом строків давності, внаслідок акта амністії, помилування, недосягнення віку кримінальної відповідальності, у зв'язку зі смертю), на підтвердження наявності вказаних обставин суд може врахувати постанову слідчих органів по результатах розслідування, проведеного в порядку кримінального судочинства, якщо вона винесена у суворій відповідності з законом (пункт 6 постанови Пленуму ВСУ №1 від 27.02.1981 року [22]).

Проте, на нашу думку, порушене важливе питання повинно бути вирішено на законодавчому рівні – шляхом внесення змін до Господарського процесуального кодексу України.

Таким чином, законодавець повинен не тільки закріпити перелік нововиявлених обставин, але й уточнити, що вони можуть бути встановлені

матеріалами досудового слідства, а не тільки вироком суду, що набув законної сили.

Так, доречно вважати нововиявленими обставинами неправильність перекладу, висновку експерта, а також показань свідка, на яких ґрунтується судовий акт.

Розглянемо окремі підстави для відновлення справи за нововиявленими обставинами даної групи.

Неправдивість показань свідка. На даний час чинний ГПК України не встановлює випадків появи в господарському процесі такого учасника, як свідок. Проте в наукових колах широко аналізується ця прогалина [18, с. 78; 45, с. 54-55; 97, с. 10] та законодавець в проектах ГПК України враховує думку науковців щодо введення у господарський процес такого учасника. На сьогодні посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, які відповідно до статті 30 ГПК України фактично є свідками в процесі, але мають певні особливості правового статусу, не несуть кримінальну відповідальність за відмову від свідчення або завідомо неправдиві свідчення.

Проте після прийняття нового ГПК України ця проблема може стати актуальнішою, тому слід комплексно вирішувати її вже зараз.

Неправдивість показань може виразитися в повідомленні вигаданих або перекручених відомостей, у запереченні обставин, що мали місце, або їх замовчуванні. Навмисне замовчування містить склад даного злочину лише у разі, якщо поряд з цим повідомляються протилежні або перекручені факти. Саме замовчування свідка про відомі йому обставини розглядається як відмова від дачі пояснень [94, с. 801].

Про неправдивість показань можна вести мову тільки тоді, коли обставини, про які були одержані завідомо неправдиві відомості, мають доказове значення.

Кримінальна відповідальність встановлена за навмисні дії свідка, однак неправильність відомостей може обумовлюватися також добросовісною

помилкою осіб, які їх повідомили. І це теж може призводити до прийняття незаконного рішення по справі.

Так, пункт 2 частини першої статті 311 АПК РФ вказує підставами для перегляду «завідомо неправильний висновок експерта, завідомо неправдиві показання свідка, завідомо неправильний переклад, що спричинило прийняття незаконного або необґрунтованого судового акта по даній справі». Тобто, вказане положення включає лише зловмисні дії осіб. Слід визнати вказане формулювання недоречним.

Цікаво, що пункт 1 частини першої статті 400⁵ КПК України встановлює підставами для перегляду «неправильність перекладу, а також показань свідка, висновку і пояснень судового експерта, на яких ґрунтується вирок». Тобто, вказане положення включає як зловмисні дії, так і добросовісну помилку, оскільки в обох випадках прийнято неправосудне рішення по справі, що представляється вірним.

Для відновлення справи за нововиявленими обставинами, на нашу думку, не має значення, чи свідок умисно перекручував відомості, чи добросовісно помилявся. Проте завідому неправдивість та добросовісну помилку доводять різними доказами, і перша – більш важлива підстава для відновлення, яка в будь-якому випадку повинна призводити до скасування первинного судового акту та перегляду справи по суті. Тому доречно акцентувати увагу на можливості як навмисної, так і ненавмисної неправдивості показань, як на підставу для відновлення справи за нововиявленими обставинами.

Неправильність висновку експерта. Відповідно до частини другої статті 43 ГПК України ніякі докази не мають для господарського суду заздальгідь встановленої сили, а згідно з частини п'ятої статті 42 ГПК України висновок судового експерта для господарського суду не є обов'язковим і оцінюється господарським судом за правилами, встановленими статтею 43 Кодексу.

Проте значення експертизи в доказуванні по справі важко переоцінити. Загальновідомо, що за наявності у справі висновку експерта господарський суд у більшості випадків вважає цей доказ найвагомим та посилається на нього як на основний аргумент при винесенні судового акта.

Дійсно, судова експертиза при розгляді справи та в процесі доказування має велике значення. Часто за її допомогою вдається встановити істину по справі чи повністю заплутати суддю у випадку неправильної експертизи.

Права, обов'язки та відповідальність судового експерта визначаються статтею 31 Господарського процесуального кодексу України та статтями 12-14 Закону України «Про судову експертизу».

Експерт – особа, що володіє спеціальними знаннями в певній сфері, галузі. Для роз'яснення питань, що виникають при розгляді справи і потребують спеціальних знань, господарський суд може призначити судову експертизу (стаття 41 ГПК України).

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, попереднього слідства чи суду [98].

Експерт не є активним та самостійним учасником господарського процесу, оскільки не має особистого інтересу у певному вирішенні справи. Він залучається до справи у разі необхідності та виходить з процесу після виконання своїх повноважень.

Відповідно до статті 42 ГПК України висновок подається господарському суду в письмовій формі, і копія його надсилається сторонам.

Якщо це необхідно для здійснення судової експертизи, то він має право просити господарський суд про надання йому додаткових матеріалів, що полегшують здійснення судової експертизи.

Експерт попереджається про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправильного висновку або відмову від дачі висновку (стаття 81¹

ГПК України). При цьому ГПК України встановлює, що судовий експерт має право відмовитись від дачі висновку, якщо наданих йому матеріалів недостатньо або якщо він не має необхідних знань для виконання покладеного на нього обов'язку. В цьому випадку він не несе відповідальності за відмову.

Кримінально-карана неправдивість експертного висновку представляє собою завідомо неправильні висновки експерта по дослідженим питанням. Це може мати місце в неправильному викладенні виявлених в ході експертизи фактичних даних або невключенні їх до висновку, неправильному поясненні встановлених обставин або неправильних висновках, що не витікають із встановлених експертом даних [94, с. 802], навмисному запереченні встановлених фактів, навмисному приховуванні фактичних даних, тощо.

Як вірно підкреслює Б.С. Тетерін, завідомо неправильний висновок експерта може стосуватися не лише встановлених ним фактичних даних, але й висновків, зроблених ним на підставі цих даних, оскільки експерт зобов'язаний не лише повідомити суду відомості про факти, але й провести їх оцінку з точки зору наявних у нього спеціальних знань та зробити відповідні висновки за результатами такої оцінки [10, с. 38].

Висновок робиться у письмовій формі.

Крім того, судовий експерт на підставі статті 31 ГПК України зобов'язаний за ухвалою господарського суду з'явитись на його виклик і дати мотивоване пояснення щодо поставлених йому питань. Проте, якщо аналізувати окремо пояснення експерта за висновком, то слід зауважити, що відповідно до частини другої статті 32 ГПК України пояснення експерта не є висновком експерта, а лише усними поясненнями учасників процесу, тобто іншим джерелом доказів у господарському процесі.

Допит експерта має на меті одержання роз'яснення чи доповнення його висновку, є дією заради дії [99, с. 46]. Отже, судове рішення на ньому не

може ґрунтуватися. Тому нововиявленою обставиною є лише неправильний висновок експерта, але не його показання.

Сторони і прокурор, який бере участь в судовому процесі, мають право заявити відвід експерту, а він сам – самовідвід, якщо він особисто, прямо чи побічно заінтересований в результаті розгляду справи, якщо він є родичем осіб, які беруть участь в судовому процесі, а також з мотивів його некомпетентності (стаття 31 ГПК України). Господарський суд, розглядаючи заявлений відвід, повинен виходити з того, що відвід може бути заявлено, як правило, до початку експертизи [100, п. 7].

С. Зябкін, О. Грішин, М. Громов вважають, що порушення правил про відвід завжди слід розцінювати як безумовну підставу для скасування судових рішень в касаційному порядку, а не за нововиявленими обставинами, оскільки властивість невідомості, характерна для цих обставин, тут відсутня [101, с. 27]. Порушення правил про відвід є не злочинним посяганням проти правосуддя, а істотним порушенням вимог господарського процесуального закону, оскільки це перешкоджає або може перешкодити суду всебічно, повно та об'єктивно розглянути справу і винести законне, обґрунтоване та справедливе судове рішення.

Проте, на нашу думку, з цією позицією не можна беззаперечно погодитися, оскільки властивість невідомості належить заявнику та господарському суду. Тому випадок, коли заявник не знав про підстави для відводу експерта, що призвели до надання експертом завідомо направильного висновку, і тому не заявив йому відвід, вказує на наявність нововиявленої обставини. В протилежному випадку такий перегляд взагалі буде неможливим.

Неправильність перекладу. *Перекладач* – це призначена судом особа, яка надає перекладацькі послуги у зв'язку з участю у справі осіб, котрі не володіють мовою судочинства [102, с. 492]. Це особа, що володіє мовою судочинства та іншою мовою, на якій розмовляє будь-який учасник процесу (заявник, відповідач, треті особи, експерт, посадові особи підприємств,

установ, організацій, державних та інших органів). Перекладач надається і особам, які мають вади (глухі, німі).

Перекладач не є активним та самостійним учасником господарського процесу, оскільки не має особистого інтересу у певному вирішенні справи. Він залучається до справи у разі необхідності та виходить з процесу після виконання своїх повноважень. Наприклад, у випадку, коли в засідання викликано посадову особу, яка має дати певні пояснення щодо суті справи, але не володіє мовою судочинства, то перекладач залучається до справи короткочасно – лише на період опитування даної особи. Якщо ж він перекладає за заявником або відповідачем, то може бути залучений до справи на весь час проведення засідань до вирішення справи по суті.

Перекладач зобов'язаний з'явитись на виклик господарського суду і здійснити переклад, в тому числі в письмовій формі. Якщо це необхідно для здійснення перекладу, то він має право просити суд про надання йому додаткових матеріалів, що полегшують перекладання спеціалізованих текстів, доказів, тощо.

Перекладач попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад (стаття 81¹ ГПК України).

Йому також може бути заявлений відвід, якщо він особисто заінтересований в результаті розгляду справи або є родичем осіб, які беруть участь у справі. При цьому навіть у випадку, якщо перекладач при первинному розгляді справи виконував переклад, але при перегляді за нововиявленими обставинами з'явилися підстави для відводу, такий відвід повинен здійснюватися.

Кримінально-карана неправильність перекладу може виражатися в завідомо перекрученому перекладі перекладачем матеріалів справи (показань, тощо), зміні смислу сказаного або написаного, замовчуванні про те, що міститься в оригіналі [94, с. 802].

Водночас, некомпетентність перекладача, яка призвела до помилок при перекладі, не свідчить про завідомість неправильного перекладу та виключає застосування кримінальної відповідальності [103, с. 10].

При цьому не можна визнати прийняте на підставі добросовісної помилки при перекладі судове рішення правильним та правосудним. Тому за аналогією з пропозицією щодо неправильності висновку експерта доречно вважати нововиявленою обставиною і завідомо неправильний переклад, і добросовісну помилку при перекладі.

Неправильність показань інших осіб. В.М. Бернадська пропонує розширити перелік осіб, що можуть дати неправильні показання або неправдиві документи, з доповненням його особою **захисника (адвоката)** по справі, оскільки він може стати суб'єктом дій, пов'язаних із неправильністю показань різними учасниками процесу й поданням неправдивих документів [17, с. 87].

Це не можна визнати вірним, оскільки представник сторони (адвокат, захисник, тощо) не є незалежним та самостійним учасником процесу. Його правовий статус цілком залежить від бажань сторони, яку він представляє. І особи, які, наприклад, отримавши хабаря, надали неправдиві відомості суду, несуть відповідальність самостійно, хоча представник може бути визнаний по кримінальній справі співучасником. При цьому саме неправдиві пояснення цих осіб, що підтверджені вироком, є підставою для відновлення справи за нововиявленими обставинами.

На підставі зазначеного, слід закріпити, що нововиявленими обставинами є **«неправильність перекладу, висновку експерта, а також показань свідка, на яких ґрунтується судовий акт»** [104, с. 410; 105, с. 96-98].

3.3. Зловживання судді, прокурора та інших посадових осіб під час провадження у справі

Загальне визначення зловживання владою або службовим становищем надає стаття 364 КК України: «...умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб» [106].

Слід звернути увагу, що однією з характерних ознак зловживання владою або службовим становищем є заподіяння істотної шкоди вказаним у законі суспільним відносинам. Вона може полягати у заподіянні як матеріальної шкоди, так і шкоди нематеріального характеру. Відповідно до пункту 3 примітки до статті 364 КК України істотною шкодою, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Однак істотність шкоди є поняттям оціночним, тому питання, чи є заподіяна шкода істотною, вирішується з урахуванням конкретних обставин справи.

Якщо в результаті зловживань не заподіяно істотної шкоди, то має місце не злочин, а дисциплінарний проступок, який не може бути встановлений вироком суду. Тому відновлення справи за нововиявленими обставинами в такому випадку не буде можливим, що представляється невірним.

Н.Р. Бобечко наполягає на доцільності використання не просто терміну «зловживання», а «злочинні зловживання» [107, с. 539]. Проте з цим не можна погодитись, оскільки сам Н.Р. Бобечко зазначає, що в цьому випадку наявність зловживань без істотної шкоди не можуть бути визнані нововиявленими обставинами [107, с. 539]. Однак будь-яке зловживання (що

заподіяло істотну або незначну шкоду) спотворює та перекручує факти по справі та ставить під сумнів правильність прийнятого судового акта. Тому будь-які прояви зловживань і відповідно доказів наявності таких зловживань слід визнавати нововиявленими обставинами. Заподіяння збитків не є характеристикою ні завідомо неправильного висновку експерта, ні сфальсифікованого доказу. Тому незрозуміло, чому в аналогічному випадку, пов'язаному зі зловживанням суддею або прокурором своїми правами, необхідно доводити істотну шкоду і лише в цьому випадку розраховувати на отримання допустимого доказу для відновлення справи за нововиявленими обставинами.

Здається, більш правильним було б встановити в ГПК України, що нововиявленими обставинами є будь-які зловживання посадових осіб (злочинні або такі, що не містять ознак злочину), встановлені належним чином.

У зв'язку з цим вимога щодо обов'язкового подання до господарського суду відповідного вироку про визнання зловживанням дій судді, прокурора чи інших посадових осіб, що набрав законної сили, представляється зайвим.

Для визнання зловживання нововиявленою обставиною необхідна наявність двох ознак:

- вчинення цих дій у зв'язку з даною справою;
- підтвердження факту відповідними доказами.

Проаналізуємо окремі види зловживань.

Зловживання судді під час провадження у справі. Суддя є одним з найголовніших суб'єктів процесуальної діяльності. Від його неупередженості залежить судове рішення.

Щодо злочинних дій судді, тобто встановлених чинним Кримінальним кодексом України, то його дії повинні підпадати під склад злочину у вигляді постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (стаття 375 КК).

Об'єктом даного злочину є встановлений порядок реалізації конституційних засад здійснення судочинства. Додатковим факультативним об'єктом можуть виступати честь та гідність особи, її здоров'я та недоторканність, майнові блага. Предметом злочину є вирок, рішення, ухвала або постанова, що постановляються суддею (суддями).

Суб'єктом злочину можуть бути тільки судді, які одноособово чи в колегіальному складі розглядають справи у судах першої інстанції, апеляційних або касаційних судах. Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом.

Об'єктивна сторона злочину полягає у постановленні суддею (суддями) завідомо неправосудного судового рішення. Як вказують М.І. Мельник, М.І. Хавронюк неправосудним є судове рішення, в якому завідомо неправильно застосовано норму матеріального права, яке постановлено з грубим порушенням норм процесуального права або в якому завідомо є невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи. Злочин вважається закінченим з моменту постановлення суддею (суддями) судового рішення [108, с. 1007].

Зловживання судді під час провадження у справі можуть полягати у порушенні права на захист, у необ'єктивному проведенні судового процесу, у фальсифікації доказів, протоколу судового засідання та інших матеріалів справи, у вилученні зі справи процесуальних документів, у завідомо неправильній оцінці доказів по справі, винесенні завідомо неправосудного судового рішення тощо.

В літературі правильно звернено увагу на те, що злочинне зловживання судді порушує принцип його незалежності при здійсненні правосуддя та підкорення тільки законові [109, с. 67].

Причому про цю обставину як судді, так і особі відомо ще під час провадження у справі та на момент винесення судового рішення. На думку деяких вчених, це призводить до усування однієї з найважливіших ознак нововиявлених обставин – їх невідомість господарському суду під час

провадження у справі та на момент винесення судового рішення і, відповідно, можливість їх врахування. Тому М. Громов та О. Ломоносова роблять висновок, що вчинення зловживання суддею під час провадження у справі означає, що вона розглянута незаконним складом суду, у зв'язку з чим є підстави для апеляційного або касаційного перегляду судового акту, а не за нововиявленими обставинами. На підставі зазначеного ці автори пропонують виключити зловживання суддів з числа підстав для відновлення справ за нововиявленими обставинами [109, с. 67; 110, с. 11, 13, 26].

Проте з цим не можна погодитися за наступних підстав:

1. Зловживання судді є не просто порушенням норм процесуального права, а свідоме перекручення фактів по справі.

2. В ГПК України вірно вказано, що нововиявлена обставина не повинна бути відомою *заявнику* – це головна ознака нововиявленої обставини. Процесуальні порушення мають іншу природу та їх наявність не може бути прихована, а тому відома учасникам процесу під час розгляду справи та прийняття судового акта. Проте це не спростовує пропозиції щодо доповнення статті 112 ГПК України словами «та господарському суду», що логічно виключає випадки, коли суддя знав, але приховав факт наявності даної обставини під час розгляду справи та винесення підсумкового акта.

3. Перегляд за нововиявленими обставинами не обмежений в певному розумінні часом, оскільки право на порушення такого провадження починається з моменту виявлення нововиявлених обставин. Якщо ж говорити про подання апеляційної чи касаційної скарги, то навряд чи за цей час (відповідно 10-денний чи місячний строк з дня прийняття рішення) з'явиться вирок суду про встановлення вини судді, який до того ж набере законної сили. Єдиною можливістю в такому випадку скористатися прийнятим вирокком виникає лише при перегляді акта господарського суду за нововиявленими обставинами.

4. Зокрема, господарський суд касаційної інстанції не може перевірити судові рішення по суті, оскільки його повноваження обмежуються

перевіркою застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права, та не може збирати нові докази або додатково перевіряти докази (стаття 111⁷ ГПК України). Істотне значення факту зловживання при прийнятті рішення, не досліджене нижчестоящими господарськими судами, не може оцінюватися господарським судом касаційної інстанції, адже факт зловживання судді не був відображений у матеріалах справи.

Таким чином, зловживання судді під час провадження у справі повинні визнаватися підставою для відновлення справи за нововиявленими обставинами, а не порушенням норм процесуального права.

Доречно підняти ще одну теоретичну проблему, що має також практичне значення: про необхідність скасування судового акта, ухваленого колегіально, за умови, що зловживання мало місце з боку одного із суддів. Безперечно, слушною є позиція М.С. Строговича, що при встановленні факту зловживання судді у зв'язку з конкретною справою відповідне рішення підлягає скасуванню, причому не має значення, знайшла в цьому рішенні відображення думка цього судді чи ні, оскільки в ухваленні даного рішення брав участь суддя, який скоїв злочин у зв'язку з цією справою [19, с. 306].

Вважаємо, що в такому випадку перегляд повинен здійснюватись у новому складі господарського суду, оскільки є сумнів щодо неупередженості суддів, що розглядали первинну справу разом із зацікавленим суддею.

Зловживання прокурора та інших посадових осіб під час провадження у справі. Прокурор у господарському процесі повинен захищати інтереси держави та громадян і має досить великі можливості для реалізації такого захисту. Посадові особи підприємств, установ, організацій в силу своїх повноважень також можуть володіти важливою інформацією (даними), що впливатимуть на результати розгляду справи. Тому зловживання цими особами під час провадження перешкоджає господарському суду винести по справі законне, обґрунтоване та

справедливе судове рішення, навіть у випадку повної добросовісності самих суддів [111, с. 138].

Нововиявленою обставиною у вигляді злочинного зловживання може стати склад злочину у вигляді перевищення влади або службових повноважень (стаття 365 КК України).

Об'єктом злочину є умисне вчинення службовою особою дій, які заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

З суб'єктивної сторони злочин характеризується умисною формою вини. Ставлення ж суб'єкта до наслідків може бути як умисним, так і необережним [108, с. 1007].

Об'єктивна сторона даного злочину має вираз у: 1) перевищенні посадовою особою влади або службових повноважень; 2) завданні істотної шкоди державним або суспільним інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян або юридичних осіб; 3) наявності причинного зв'язку між перевищенням влади або службових повноважень та завданими збитками [94, с. 761].

Суб'єктом перевищення влади або службових повноважень може бути лише службова особа – особа, яка постійно чи тимчасово здійснює функції представника влади, а також обіймає постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконує такі обов'язки за спеціальним повноваженням [106]. Причому це можуть бути як громадяни України, так і іноземці, і особи без громадянства.

Тобто, посадовими особами визнаються не тільки прокурор та органи слідства, але й посадові особи підприємств, установ та організацій. Це підтверджує і Постанова Луганського апеляційного господарського суду від 02.02.2009 року у справі № 6/196 за апеляційною скаргою Товариства з

обмеженою відповідальністю Науково-виробниче об'єднання «Спецкерамика» на рішення господарського суду Луганської області від 17.11.2008 року, яка вказує, що «звернення відповідача до прокуратури Луганської області із заявою від 23.01.2009 року про проведення перевірки діяльності посадових осіб ПП «Укрбуд» при укладанні і виконанні договору підряду № 9, у тому числі перевірки питання незаконного відшкодування податку на додану вартість, не є підставою для зупинення провадження у справі з огляду на правила статті 79 ГПК України. Доведеність в межах кримінального судочинства злочинних дій з боку посадових осіб сторін у справі може бути підставою для перегляду рішення у даній справі за нововиявленими обставинами у встановленому законом порядку» [112].

Ця постанова цікава тим, що дозволяє звернутися із заявою про відновлення справи за нововиявленими обставинами у випадку наявності злочинних дій (зловживань) не тільки судді та прокурора, але й інших посадових осіб, в тому числі «посадових осіб сторін».

В процесуальній літературі існують різні думки щодо питання про те, чи злочинні зловживання у справі прокурора та інших посадових осіб завжди повинні тягнути за собою скасування судового рішення, винесеного по даній справі.

Б.С. Тетерін зазначає, що вказані злочинні зловживання можуть бути обставинами, які тягнуть відновлення справи тільки в тих випадках, коли вони виразилися у фальсифікації доказів, на яких ґрунтується вирок [10, с. 49]. Проте слід зауважити, що в такому випадку наявна така самостійна підстава, як фальсифікація доказу, і встановлювати окремим пунктом додатковий суб'єктний склад фальсифікації недоречно.

Частково слід погодитися з В.М. Бліновим, І.Д. Перловим, М.П. Ведіщевим, що для визнання зловживань нововиявленими обставинами вони обов'язково повинні вплинути або могли вплинути на винесення незаконного і необґрунтованого судового рішення [21, с. 68-69; 113, с. 10; 114, с. 7; 115, с. 61-62]. При цьому така підстава, як «могли вплинути»,

представляється невірною. Можливість, а не ймовірність впливу, потребує додаткового доказування і не може визнаватися підставою для відновлення справи за нововиявленими обставинами. Вказані дії завжди повинні неминуче негативно впливати на хід правильного вирішення справи по суті [107, с. 541]. Якщо ж такого негативного впливу не доведено, то підстав для відновлення справи за нововиявленими обставинами в такому випадку немає.

Саме тому не можна погодитися з О.Л. Рівліним, що за наявності зловживання судовим рішенням підлягає безумовному скасуванню [116, с. 268-269]. Так, неповідомлення посадовою особою інформації, необхідної для вирішення справи, є зловживанням. Проте заявнику необхідно довести істотність даної обставини для справи. Тільки при визнанні даної обставини істотною судовий акт безумовно має бути скасований. А якщо зміст виявленої інформації суттєво не впливає на суть розглянутої справи, то рішення по цій справі не підлягає скасуванню.

Таким чином, слід закріпити в ГПК України, що нововиявленими обставинами вважаються *«зловживання судді, прокурора та інших посадових осіб, вчинені під час провадження у справі, встановлені вироком, що набрав законної сили, що вплинули на винесення незаконного рішення»* [105, с. 96-98].

3.4. Фальсифікація (підроблення) доказів як нововиявлена обставина

Підставою для перегляду за нововиявленими обставинами також може бути фальсифікація (підроблення) доказів, що завжди є результатом умисних дій певних осіб, які намагаються спотворити, перекрутити справжні відомості про події чи факти з метою досягнення бажаних для них результатів.

Фальсифікація – дія, що виражається в умисному спотворенні, викривленні, перекрученні, підтасуванні або завідомо неправильному тлумаченні, висвітленні тих чи інших явищ, подій, фактів тощо [117, с. 1315]. Вона може виражатися в умисному штучному створенні предметів з метою надання їм ознак речових чи письмових доказів, умисному поданні в якості останніх таких предметів, які такими насправді не є, тощо. У господарському процесі найбільш часто фальсифікація виражається у допечатці тексту в договори та звітні документи, внесенні в документи даних, що не відповідають дійсності, заміні або видаленні аркушів у документах, підробці підпису на документах, а також фальсифікації судових актів, нібито прийнятих іншими судами для створення преюдиції або переваг у даному процесі (наприклад, сфальсифікована ухвала про застосування заходів до забезпечення позову або рішення про визнання банкрутом суб'єкта господарювання). Цими документами учасник процесу може вводити в оману не тільки господарський суд, але й інших учасників, створюючи у них певне сприйняття обстановки та спонукаючи до відповідних дій.

Особливістю фальсифікації є те, що сам доказ (наприклад, речовий) позбавлений суб'єктивізму у сприйнятті інформації. Його суть полягає у єдності об'єкта матеріального світу та фактичних даних, джерелом яких цей доказ є [118, с. 186-187]. Тому фальсифікація пов'язана зі зміною первинного вигляду доказу або створення штучного доказу по справі.

О.М. Бойко під штучним створенням доказів або іншої фальсифікації розуміє підроблення документів, що є доказами у справі, підміну або знищення речових доказів [119, с. 782], тобто розглядає це поняття в досить вузькому розумінні.

Слід зауважити, що за аналізом норм чинного КК України суб'єктом злочину може бути тільки спеціальний суб'єкт – слідчий, прокурор або інша уповноважена на те особа [120, с. 1010]. Підроблення документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, що цілком підпадає під поняття фальсифікації, у статті 366 КК має назву «службове

підроблення» та здійснюється лише службовою особою. Тому у випадку, коли фальсифікацію здійснював інший суб'єкт, кримінальної відповідальності не настає та відповідно вирок не виноситься. В такому випадку більш правильним було би вказати про неможливість підтвердження вирокон суду такого підроблення.

Об'єктивна сторона злочину виражається в наступних формах: 1) внесення посадовою особою в офіціальні документи завідомо неправдивої інформації; 2) інша підробка документів; 3) складання завідомо неправдивих документів; 4) видача завідомо неправдивих документів [94, с. 802].

Суб'єктивна сторона злочину характеризується виною у формі прямого умислу, а відношення суб'єкту до наслідків злочину може бути як навмисним, так і необережним. Винний усвідомлює, що здійснювані ним діяння явно виходять за межі прав та повноважень, що надані йому законом або іншими нормативними актами, але бажає їх здійснити.

В юридичній літературі зазначається, що докази можуть фальсифікуватися і шляхом бездіяльності [121, с. 11]. Проте з цим важко погодитися. Фальсифікація доказів передбачає активну поведінку суб'єкта. Неповідомлення прокурором інформації про надання учасником процесу недостовірних доказів не фальсифікує їх – вони вже є такими. Якщо суддя здогадувався про фальсифікацію певних доказів, але не прийняв жодних заходів та виніс судове рішення на підставі такого доказу, то неправильно говорити, що суд сфальсифікував доказ. Він був наданий таким. Тому вважаємо, що фальсифікація доказів може виражатися лише в діях (активній поведінці).

Фальсифікація речових доказів завжди є результатом умисних дій певних осіб, які намагаються спотворити, перекрутити справжні відомості про події чи факти з метою досягнення бажаних для них результатів.

Прикладом вищевказаного може стати Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 06.05.09 року у справі № 20/345-06 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Ніка» до Товариства з

обмеженою відповідальністю «АФ Славутич» про визнання договору недійсним та стягнення заборгованості.

За первісним позовом судом була встановлена заборгованість відповідача ТОВ «АФ Славутич» перед позивачем ТОВ «Ніка» за накладною № 04/181 від 18.04.2005 року (договір купівлі-продажу №04/01 від 18.04.2005 року) та було стягнуто з ТОВ «АФ Славутич» на користь ТОВ «Ніка» 28392,56 грн. основного боргу та 7895 грн. 56 коп. – відсотки за користування товарним кредитом.

Рішення господарського суду від 21.11.2006 року не було оскаржено та набрало чинності. Проте 10.03.2009 року ТОВ «АФ «Славутич» звернулось з заявою про перегляд рішення за нововиявленими обставинами, посиляючись на Постанову Петриківського районного суду Дніпропетровської області від 10.11.2008 року по кримінальній справі № 1-26/2008 року, в якій судом встановлено, що Шелест В.М. працювала директором ТОВ «АФ Славутич» та одночасно була директором ТОВ «Ніка». Здійснюючи свою діяльність на посаді двох директорів підприємств, вона уклала договір купівлі-продажу № 04/01 від 18.04.2005 року та навмисно перевищила ціну зерна в два рази.

При цьому в обґрунтування договору Шелест В.М. підписала накладну № 04/181 від 18.04.2005 року на відпуск зерна всього на суму 85720 грн., підписала накладну від імені засновника Жученко С.І. , підробив його підпис та завірив печаткою підприємства, а підроблені документи Шелест В.М. в кінці квітня 2005 року надала до оплати в бухгалтерію ТОВ АФ «Славутич».

Дії Шелест В.М. кваліфіковані за частиною першою статті 366 КК України за ознаками службового підроблення, але справу постановою суду було припинено у зв'язку з закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Безперечно, господарський суд прийняв правильне рішення, що обставини, які були встановлені Постановою Петриківського районного суду Дніпропетровської області від 10.11.2008 року у справі № 1-26/2008, є нововиявленими [122].

Деякі спеціалісти кримінального права вважають, що фальсифікацію доказів, документів також слід вважати кваліфікуючою ознакою складу злочину за статтею 384 «Завідомо неправдиве показання» [94, с. 802].

Грунтуючись на цій позиції, деякі вчені пропонують замінити словосполучення «фальсифікація доказів» на «неправильність фактичних даних». Проте це досить широке поняття, що може включати і неправдивий переклад, і неправильність висновку експерта, тощо. З іншого боку, фактичні дані не можуть бути неправильними – вони фактично об'єктивної дійсності. Однак докази, що відтворюють ці фактичні дані, можна спотворити та перекрутити.

Встановлені вироком суду, що набрав чинності, фальшивість доказу, завідомо неправильний висновок експерта, завідомо неправдиві свідчення учасника процесу, завідомо неправильний переклад, що призвели до ухвалення незаконного або необґрунтованого судового акту, є нововиявленими обставинами за наявності двох умов:

а) фальшивими мають бути визнані ті докази, на підставі оцінки яких судом встановлені факти, що лежать в основі рішення.

б) фальсифікація має бути обов'язково встановлена вироком суду, що вступив в законну силу, тобто особа, що допустила фальсифікацію, має бути засудженою шляхом притягнення до відповідної кримінальної відповідальності [95, п. 1 ст. 400⁵].

Тобто, основною умовою, за наявності якої вказані факти можуть бути віднесені до нововиявлених обставин, є тільки вирок суду.

Аналогічна думка й у М.П. Ведіщева, який стверджує, що завідомо неправдивість показань і висновків, підробка доказів є підставою відновлення справи в тому випадку, коли ці факти встановлені вироком, що набув законної сили, і винуваті особи засуджені [115, с. 46].

Проте за вказаних вище підстав виявляються випадки неможливості винесення вироку суду. І в даному випадку повинно діяти правило, запропоноване нами вище.

Прикладом, що доводить вказану позицію, може стати Постанова Вищого господарського суду України від 15 січня 2009 року у справі № 12/276/05 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Фірма Лінарт» до Відкритого акціонерного товариства «Очаківський рибоконсервний комбінат» про стягнення 216363,0 грн.

ВАТ «Очаківський рибоконсервний комбінат» звернулося до господарського суду Миколаївської області із заявою про перегляд за нововиявленими обставинами рішення господарського суду Миколаївської області від 23.05.06 року. Як на нововиявлену обставину, Комбінат посилався на постанову Балаклавського районного суду м. Севастополя від 25.02.08 року, якою, як він вказав, встановлені факти використання фальшивих документів.

Проте ВГСУ зазначив, що вказаною постановою Балаклавського районного суду м. Севастополя не встановлено фактів про фальшивість документів, покладених в основу рішення господарського суду Миколаївської області. Так, цією постановою суд встановив факт сплину строку притягнення до кримінальної відповідальності. На підставі зазначеного, ВГСУ не визнав вказану обставину нововиявленою [123].

З формальної точки зору обґрунтування ВГСУ представляються вірними, однак вказана позиція не йде на користь сторонам у справі. Балаклавським районним судом м. Севастополя за формальними підставами було закрито справу, але це не означає, що невинність сторони доведена. Навіть у разі спливу строків органи дізнання та слідства винесли попередній висновок, який може бути врахований господарським судом при перегляді справи як нововиявлена обставина.

В теорії процесу піднімається також проблема *фальсифікації протоколів судових дій*. Вказані протоколи є процесуальними носіями доказової інформації. З одного боку – це фактичні дані, що мають значення для розгляду справи, а з іншого – «допоміжні» докази, що містять відомості

про факти, які мають значення для правильного вирішення господарської справи.

Фальсифікація протоколів та інших документів може полягати у навмисному складанні документів або внесенні до цих документів даних, що повністю або частково не відповідають дійсності, у підробці документів шляхом зміни їх тексту (підчистка, витравлювання, змивання, дописування тощо) або ж шляхом зміни їх окремих фрагментів (переклеювання фотографій, проставляння відбитку підробленої печатки тощо). Спотворення протоколів судових дій може суттєво впливати на хід розгляду справи та спричиняти винесення неправосудного рішення. Тому доречно вважати цей факт нововиявленою обставиною.

На підставі зазначеного, пропонується сформулювати, що нововиявленими обставинами є *«фальсифікація (підроблення) документів, речових доказів, протоколів судових дій та інших доказів, що спричинили винесення незаконного судового рішення»* [105, с. 96-98].

3.5. Скасування рішень та інших актів, які покладені в основу судового рішення по господарській справі

Рішення, прийняте господарським судом або іншим компетентним органом, яке встановлює факти, що мають значення для нової справи, не доводяться знову при розгляді такої справи. Крім того, господарський суд не вирішує в судовому засіданні питання законності і конституційності нормативно-правових актів, презюмуючи, що до скасування таких актів у встановленому порядку вони є дійсними і законними, доки не доведено іншого.

При цьому у випадку подальшого скасування акту суду або нормативного акту виникає питання щодо перегляду рішення господарського суду, в основу якого було покладено ці акти. Оскільки частіше за все строки

для можливості порушення будь-якого іншого виду перегляду пройшли, то залишається останній варіант – відновлення справи за нововиявленими обставинами. Тому розглянемо деякі з таких підстав.

I. Найпоширенішою підставою для перегляду судового акта за нововиявленими обставинами є скасування рішення чи вироку суду, які при первісному розгляді були преюдицією для господарського суду і покладені ним в основу судового рішення.

Нововиявлені обставини за своєю юридичною суттю є фактичними даними, що в установленому порядку спростовують факти, які було покладено в основу судового рішення. Ці обставини мають бути належним чином засвідчені. Так, підставою для перегляду рішення за нововиявленими обставинами може бути скасування рішення чи вироку суду, які у відповідності з частинами третьою і четвертою статті 35 ГПК України були обов'язкові для господарського суду щодо фактів або певних подій і покладені ним в основу судового рішення [62].

Преюдиціальний (*praejudicialis*), тобто такий, що належить до попереднього судового рішення, означає вирішеність наперед деяких фактів, які не треба знову доводити. Преюдиціальність має свої об'єктивні і суб'єктивні межі. За загальним правилом об'єктивні межі преюдиціальності стосуються обставин, встановлених рішенням суду, що набрало чинності, у раніше розглянутій справі. Суб'єктивні межі мають вираз у наявності одних і тих самих осіб, що беруть участь у справі, або їх правонаступників у первинному і подальших процесах. Тобто, для інших осіб такий судовий акт не визнається преюдиціальним.

Для визнання факту преюдицією необхідно виконання вимог щодо об'єктивних та суб'єктивних ознак одночасно.

Спростування преюдиціальних фактів неможливо, доки не скасований акт, який їх встановлює.

Преюдиціальність фактів, встановлених рішенням господарського суду (іншого органу, який вирішує господарські спори), за винятком встановлених

рішенням третейського суду, під час розгляду однієї справи, не доводяться знову при вирішенні інших спорів, в яких беруть участь ті самі сторони (стаття 35 ГПК України).

Рішення суду з цивільної справи, що набрало законної сили, є обов'язковим для господарського суду щодо фактів, які встановлені судом і мають значення для вирішення спору.

Преюдиціальність фактів, встановлених вироком суду, що набрав законної сили, носить обмежений характер стосовно об'єктивних меж, оскільки вирок суду обов'язковий для господарського суду лише з двох питань: чи мали місце певні дії і ким вони здійснені. Інші обставини, встановлені вироком суду у кримінальній справі, не володіють преюдиціальністю для розгляду справи господарським судом.

Зазначена обставина часто стає підставою для перегляду акту господарського суду за нововиявленими обставинами.

Згідно з пунктом 4 частини першої статті 311 АПК РФ нововиявленою обставиною визнається «скасування судового акта арбітражного суду або суду загальної юрисдикції або постанови іншого органа, що стали підставою для прийняття судового акта по даній справі» [92].

Аналогічне положення міститься у статті 361 ЦПК України, статті 245 КАС України, а також у статті 319 Господарського процесуального кодексу Республіки Білорусь.

Проте більш досконалим слід визнати формулювання даного виду обставин відповідно до частини шостої статті 319 Господарського процесуального кодексу Республіки Білорусь, згідно з якою нововиявленою обставиною визнається: «скасування судової постанови господарського суду чи іншого суду або постановлення іншого органа, що стали підставою для прийняття даної судової постанови, та прийняття відповідної постанови, протилежної за змістом відповідному акту (в цілому або його частини), на підставі якої була прийнята судова постанова по даній справі» [91].

Дійсно, лише скасування судового акта або постанови іншого органа, що стали підставою для прийняття судового акта по даній справі, не завжди означає встановлення нововиявленої обставини. Крім того, в деяких випадках можливо не скасування, а лише зміна рішення суду або іншого компетентного органа, а це не підпадає під закріплене в АПК РФ формулювання.

Проте прийняття акта, протилежного за змістом відповідному акту (в цілому або його частини), повинно завжди визнаватися нововиявленою підставою.

Зокрема, розглянемо постанову Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 23.10.2007 року № 6/47 у справі за позовом ВАТ «Центральний гастроном» до ТОВ «Торгові мережі» про визнання недійсним договору купівлі-продажу нежитлового будинку від 28 вересня 2004 року та зобов'язання повернути майно [24].

Позовні вимоги мотивовані тим, що спірний правочин вчинено внаслідок зловмисної домовленості сторін. Об'єкт нерухомості продано за заниженою ціною. Загальні збори акціонерів позивача не затвердили цей договір.

Рішенням господарського суду м. Києва від 1 червня 2006 року відмовлено у задоволенні позову, оскільки спірний договір укладено на виконання рішення правління – колегіального органу ВАТ «Центральний гастроном».

Вищий господарський суд України, переглядаючи справу в касаційному порядку, визнав нововиявленою обставиною рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 17 липня 2006 року по справі № 2-5579/06, яким визнано недійсним рішення правління ВАТ «Центральний гастроном» від 27 вересня 2004 року про продаж будинку.

Це рішення правління містилося в матеріалах справи № 6/47, було предметом дослідження господарських судів всіх інстанцій згідно з визначеною законом юрисдикцією та в основі всіх винесених по даній справі

судових рішень є посилання на вказане рішення правління як на підставу продажу ВАТ «Центральний гастроном» спірного нерухомого майна. Сторони у справі свої вимоги та заперечення також обґрунтовували посиланням на рішення правління ВАТ [24]. Таким чином, рішення Шевченківського районного суду м. Києва є нововиявленою обставиною.

За аналізом вищевказаного, доречно в чинному ГПК України закріпити, що нововиявленою обставиною визнається *«скасування судового акта господарського суду чи іншого суду або акта іншого органа, що стали підставою для прийняття даного судового рішення, та прийняття відповідного акта, протилежного за змістом відповідному акту (в цілому або його частини), на підставі якого було прийнято судове рішення по даній господарській справі»* [105, с. 97-98].

II. Мабуть, тотожною з вищевказаною в даному параграфі підставою, пунктом 5 частини першої статті 311 АПК РФ та частиною п'ятою статті 319 ГПК РБ нововиявленою обставиною є «визнання судовим актом арбітражного суду або суду загальної юрисдикції, що набрав законної сили, недійсною угоди, що спричинило прийняття незаконного або необґрунтованого судового акта по даній справі».

Проте, на нашу думку, цілком доречно віднести цю підставу до попередньої групи, тобто до «постанови іншого органу», що стала підставою для прийняття судового рішення (у разі посилання на таку угоду в судовому акті, розуміючи постанови іншого органу в широкому сенсі – акти, що виносяться посадовими особами та загальними зборами підприємств, установ, організацій в установленому порядку).

III. Нововиявленою обставиною може бути визнання Конституційним Судом України закону, застосованого судом у справі таким, що не відповідає Конституції України [124, с. 21]. Ця думка підтверджується у роз'ясненні президії Вищого господарського суду України від 21.05.2002 року № 04-5/563 «Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами».

Будь-який закон може бути визнано неконституційним повністю або в окремій частині, якщо він не відповідає Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура його розгляду, ухвалення або набрання ним чинності. Закон (або його окремі норми), який визнаний неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про його неконституційність (частина перша та друга статті 152 Конституції України, стаття 15 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Таким чином, правосудність судового рішення, винесеного на підставі такого закону, стає сумнівним.

Не може вважатися нововиявленою обставиною висновок Конституційного Суду України про офіційне тлумачення положень Конституції України та законів України, в тому числі і у випадку, коли це тлумачення суперечить роз'ясненням Верховного Суду України з питань застосування законодавства або рекомендаційному роз'ясненню Вищого спеціалізованого суду з питань застосування законодавства щодо розгляду справ відповідної судової юрисдикції [62, п. 1.4.].

Згідно зі статтею 111¹⁵ ГПК України застосування неконституційного закону чи іншого нормативно-правового акта є підставою для подання касаційної скарги до Верховного Суду України.

За аналізом пункту 5 частини другої статті 245 КАС України, та пункту 4 частини другої статті 361 ЦПК України «встановлення Конституційним Судом України неконституційності закону, іншого правового акта чи окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконано» є підставою для перегляду справи за винятковими обставинами, а не за нововиявленими.

По-перше, представляється нелогічною остання умова – «якщо рішення суду не виконано». Незрозуміло, чому це є підставою для втрати особою права на звернення та виправлення помилки у рішенні. Виконання судового акта ніяким чином не впливає на основне завдання – справедливість, законність, обґрунтованість судового акта. Жодний перегляд (в

апеляційному, касаційному порядку) в жодному іншому судочинстві також не ставить право на звернення у залежність від виконання або невиконання судового акта. І це представляється вірним.

Більш вдалим це питання вирішено у статті 319 Господарського процесуального кодексу Республіки Білорусь, де серед підстав для відновлення справи за нововиявленими обставинами вказано: «визнання Конституційним Судом Республіки Білорусь законодавчих актів, застосованих господарським судом у справі, що не відповідають у цілому або їх частині Конституції Республіки Білорусь або не відповідають в цілому або їх частині нормативним актам більшої юридичної сили».

По-друге, віднесення даної підстави до переліку підстав для перегляду за нововиявленими обставинами представляється більш обґрунтованим тому, що вказана обставина не була відома ні господарському суду, ні заявникові на момент винесення рішення. І правильним було б надати можливість тому самому судді, що прийняв первинне рішення по справі, «відновити репутацію», і з урахуванням нововиявлених обставин прийняти справедливе та обґрунтоване рішення по справі.

Слід також зауважити, що вкрай рідко такі рішення Конституційного Суду приймаються протягом одного місяця після прийняття постанови Вищим господарським судом України (лише протягом цього періоду можна подати касаційну скаргу до Верховного Суду України згідно зі статтею 111¹⁶ чинного ГПК України).

У зв'язку з цим цікавим є формулювання статті 311 АПК РФ, пунктом 6 якого встановлено однією з підстав для перегляду за нововиявленими обставинами «визнання Конституційним Судом Російської Федерації таким, що не відповідає Конституції Російської Федерації закону, що був застосований арбітражним судом в конкретній справі, у зв'язку з прийняттям рішення за яким заявник звертався до Конституційного Суду Російської Федерації» [92].

Хоча в цілому слід погодитися з вказаним положенням, проте нелогічним представляється обмеження всіх випадків тільки такими, за якими «заявник звертався до Конституційного Суду Російської Федерації». Тобто, у випадку, якщо порушення конституційного провадження здійснив інший суб'єкт, ніж сторона у справі або прокурор, то він навіть у разі визнання закону неконституційним не має права звертатися до арбітражного суду для перегляду рішення за нововиявленими обставинами.

Вважаємо це невірним. Особа, яка має право ініціювати процедуру перегляду, повинна мати право на перегляд у випадку, якщо такий закон буде визнано неконституційним незалежно від того, чи звертався він до Конституційного Суду з таким питанням. Протилежне створює можливості для залишення в силі рішень господарського суду, заснованих на неконституційних нормах закону.

Також за змінами до Господарського процесуального кодексу України від 07.07.2010 року згідно пункту 5 статті 112 закріплено таку підставу, як: «встановлена Конституційним Судом України неконституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, *якщо рішення суду ще не виконане*». За підсумками аналізу даної підстави стає зрозумілим, що особа практично позбавляється права на перегляд рішення за нововиявленими обставинами, оскільки відповідно до статті 25 Закону України «Про виконавче провадження» державний виконавець зобов'язаний провести виконавчі дії по виконанню рішення господарського суду протягом шести місяців з дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження, а по виконанню рішення немайнового характеру – у двомісячний строк [125]. Цього строку не вистачить для звернення до Конституційного Суду України та отримання рішення про визнання закону неконституційним.

Тому нововиявленою обставиною слід вважати ***«визнання Конституційним Судом України таким, що не відповідає Конституції***

України, закону чи іншого нормативно-правового акта, що був застосований господарським судом у конкретній справі» [105, с. 97-98].

IV. Останнім часом виникло питання про кореляцію вітчизняної системи перегляду справ із рішеннями Європейського Суду з прав людини, у яких визнається порушення норм Конвенції про захист прав людини та основних свобод при розгляді судом України справи [126, с. 18].

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод, ратифікованої Законом від 17.07.1997 року № 475/97-ВР, гарантує кожній фізичній або юридичній особі право на розгляд судом упродовж розумного строку цивільної, кримінальної, адміністративної або господарської справи, а також справи про адміністративне правопорушення, в якій вона є стороною [127].

Конвенція не наділяє Європейський Суд правом указувати державі-відповідачу, яка допустила порушення, на конкретні заходи, що необхідно вжити для виправлення ситуації. Водночас відповідно до практики Європейського Суду з тлумачення статті 46 Конвенції та розуміння цього положення Комітетом міністрів Ради Європи констатація Європейським Судом порушення Конвенції накладає на державу-відповідача зобов'язання покласти кінець порушенню та усунути його наслідки з метою відновлення, наскільки це можливо, положення, що існувало до порушення. Подібне відновлення в правах є заходом індивідуального характеру [128, с. 68].

Так, статтею 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» встановлено, що відновлення попереднього юридичного стану Стягувача може здійснюватися шляхом повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі [129].

Доречно зауважити, що Європейський Суд не може скасувати або змінити судові рішення держави-відповідача, а тільки констатує факт порушення положень Конвенції чи інших міжнародних актів. У зв'язку з цим В.М. Беднарська робить помилковий висновок, що «саме тому рішення

Європейського Суду є спонукальною підставою для порушення провадження, проте не у зв'язку з нововиявленими обставинами, а в порядку іншого виду провадження» [17, с. 87].

Так, і лист Верховного Суду України від 25.01.2006 року № 1-5/45 звертає увагу апеляційних судів на те, що рішення про повернення справи на новий судовий розгляд у суд першої інстанції ними може ухвалюватися лише з підстав, вичерпний перелік яких чітко передбачений процесуальним законодавством (стаття 311 ЦПК України, частина друга статті 374 КПК України, стаття 204 КАС України) [130].

Аналізуючи пункт 4 частини першої статті 111¹⁵ ГПК України, пункт 2 частини першої статті 354 ЦПК України, пункт 2 частини першої статті 237 КАС України в редакції Закону України № 1876-VI від 11 лютого 2010 року слід підсумувати, що «визнання постанов чи ухвал міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують міжнародні зобов'язання України» [131] є підставою для перегляду справ у *винятковому* провадженні.

Проте враховуючи обмеженість строків для подачі касаційної скарги, межі перегляду справи в касаційній інстанції господарських судів та інші вказані раніше зауваження, зазначену підставу також доречніше віднести до нововиявлених.

Частиною сьомою статті 311 АПК РФ до нововиявлених обставин відноситься «встановлене Європейським Судом з прав людини порушення положень Конвенції про захист прав людини та основних свобод при розгляді арбітражним судом конкретної справи, у зв'язку з прийняттям рішення за яким *заявник звертався до Європейського Суду з прав людини*» [92].

Як і при аналізі попередньої підстави (визнання закону неконституційним), нелогічним представляється умова обов'язкового звернення заявника до такої установи. За цими самими обґрунтуваннями доречним є виключення останньої складової з вищевказаного формулювання.

Оскільки термін «міжнародна судова установа, юрисдикція якої визнана Україною» є більш широким порівняно з терміном «Європейський Суд з прав людини», доречніше вживати більш широкий.

Зокрема, в ГПК України доречно закріпити, що нововиявленою обставиною є *«визнання постанов чи ухвал міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують міжнародні зобов'язання України»* [105, с. 98].

3.6. Інші обставини, які не були відомі заявнику та господарському суду при винесенні судового рішення

Перелік нововиявлених обставин не може бути вичерпно встановлений, оскільки завжди існує можливість появи обставини, яка не підпадає під вищевказані різновиди. Адже у випадку, коли по конкретному спору виявиться обставина, що підпадає під ознаки нововиявленої, але не може бути віднесена до жодної з вищевказаних груп, то будуть обмежуватись права особи на отримання законного та справедливого рішення по справі. Цього допустити не можна.

На думку В.Д. Фінько, усі «інші обставини» для відновлення справи встановлюються шляхом розслідування, але закон не потребує встановлення їх вироком, що набув законної сили, оскільки ці обставини не містять ознак злочину [64, с. 114-118], а дослідження цих обставин проводиться лише в обсязі, необхідному для безумовного їх встановлення [111, с. 165; 132, с. 12].

Розглянемо деякі з них, які не підпадають під раніше розглянуті групи нововиявлених обставин, проте визнаються такими, оскільки володіють ознаками нововиявлених обставин.

Так, у квітні 2002 року одна з державних податкових інспекцій м. Дніпропетровська (ДПІ) звернулася до Господарського суду Дніпропетровської області з позовом до двох підприємств про визнання

недійсним на підставі статті 49 ЦК УРСР договору купівлі-продажу від 4 вересня 2000 року, укладеного між цими підприємствами, і про стягнення з підприємства-продавця за вказаним договором в дохід держави 500 000 грн, отриманих без законних підстав.

Рішенням Господарського суду Дніпропетровської області від 13 червня 2002 року позов був задоволений частково: спірний договір визнаний недійсним, але на підставі статті 48 ЦК УРСР «...по недійсній угоді кожна з сторін зобов'язана повернути другій стороні все одержане за угодою, а при неможливості повернути одержане в натурі – відшкодувати його вартість у грошах...» [133].

Рішенням цього ж суду від 14 листопада 2002 року за нововиявленими обставинами вказане вище рішення скасоване. Спірний договір визнаний недійсним на підставі статті 49 ЦК УРСР, з підприємства-продавця стягнуті в дохід держави 500 000 грн.

Господарський суд, мотивуючи рішення від 14 листопада 2002 року, послався на *рішення Ленінського районного суду м. Донецька* від 26 лютого 2002 року, яким були визнані недійсними установчі документи підприємства-продавця, оскільки його державна реєстрація здійснена шляхом обману з боку невстановлених осіб. Це, на думку господарського суду, свідчило про те, що діяльність підприємства-продавця була спрямована на ухилення від сплати податків, що суперечить інтересам держави [134, с. 7].

Ці обставини були визнані нововиявленими, оскільки вони не були відомі при розгляді справи і мають істотне значення для її правильного вирішення.

Але можна навести і протилежний приклад, коли господарський суд невірно визначив, чи є вказана заявником обставина нововиявленою: у справі за позовом ВАТ «Племінне птахівницьке сучасне господарство «Ясинуватський» до спільного підприємства «Агроспецмонтажник», за участю третіх осіб – Донецького регіонального відділення Фонду державного майна України та Міністерства аграрної політики України, про визнання

недійсною угоди про передачу майна (Постанова Верховного Суду України від 22.01.2008 № 1/68пд [135]).

Рішенням господарського суду Донецької області від 07.12.2004 року позов задоволено частково; визнано недійсною угоду від 29.05.2001 року в частині переданих приміщень їдальні та бані.

У лютому 2007 року ВАТ ППСГ «Ясинуватський» подало до господарського суду Донецької області заяву про перегляд вказаного рішення за нововиявленими обставинами, якими заявник вказав накладення арешту на спірне майно Державною виконавчою службою у Ясинуватсько-Авдієвському районі з метою примусового виконання наказів господарського суду Донецької області № 12-331 та № 26/125 (ці факти були невідомі на час розгляду справи, але мають істотне значення для її вирішення по суті).

Ухвалою господарського суду Донецької області від 05.04.2007 року в задоволенні заяви про перегляд за нововиявленими обставинами рішення господарського суду Донецької області від 07.12.2004 року Товариству відмовлено, а саме рішення залишено без змін. Суд мотивував своє рішення відсутністю нововиявлених обставин.

І хоча Донецький апеляційний господарський суд та Вищий господарський суд України не підтримали вказану ухвалу місцевого суду, проте Верховний Суд цілком погодився з позицією суду першої інстанції, пославшись на пункт 5 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику перегляду судами у зв'язку з нововиявленими обставинами рішень, ухвал і постанов у цивільних справах» від 27.02.1981 року № 1 [22], згідно з яким не можуть бути визнані нововиявленими нові, тобто такі, що виникли чи змінилися після постановлення рішення обставини, а також обставини, на які посилювалася особа, яка брала участь у справі у своїх поясненнях, касаційній скарзі або які могли бути встановлені при виконанні судом вимог процесуального закону.

Проте із матеріалів справи вбачається, що накладення державним виконавцем арешту на майно здійснено з відома і за участю представників

ВАТ ППСГ «Ясинуватський», про що свідчать акти опису та арештів майна з їх підписами.

На підставі зазначеного Верховний Суд визнав висновок місцевого господарського суду про відсутність нововиявлених обставин для перегляду рішення від 07.12.2004 року обґрунтованим і законним, оскільки названі обставини були предметом дослідження господарських судів, та залишив вказану ухвалу в силі [135].

Деякі вчені аналізують можливість перегляду акту господарського суду за нововиявленими обставинами у разі введення в господарський процес спрощеної процедури розгляду справи на підставі, що певні докази не були відомі суду та не досліджувалися ним.

З цього В.М. Беднарська робить помилковий висновок, що нововиявлені обставини – це будь-які обставини, раніше не відомі суду, або відомі, але не досліджувані в судовому засіданні, що самі по собі або в сукупності з раніше виявленими обставинами доводять неправильність винесеного господарським судом судового акта. Вона вважає, що такі справи повинні переглядатися за нововиявленими обставинами, оскільки «докази, що відповідно до порядку ... не досліджувалися в судовому засіданні, можна визнати невідомими суду, оскільки вони як докази не були перевірені й оцінені судом належним чином» [136, с. 12].

Проте з цим не можна погодитися. По-перше, спрощена процедура, хоча і має прояв у процедурно-спрощеному порядку (без виклику осіб, необхідності отримання від них пояснень, тощо), проте здійснюється з повідомленням сторін. І після отримання копії рішення (на прикладі чинного ЦПК України, в якому ця процедура запроваджена) особа має право протягом 10 днів подати заяву про перегляд заочного рішення (пункт 2 статті 228 ЦПК [54]). В такому випадку справа повинна бути переглянута тим самим суддею за звичайною процедурою. Тобто, при спрощеній процедурі діє особливий порядок, що «страхує» суд від винесення необґрунтованого рішення, але він інший, ніж при перегляді за

нововиявленими обставинами. По-друге, скаржник (заявник) не повинен представляти докази або іншим чином доводити свою правоту. Він лише повідомляє про свою незгоду з заочним рішенням і документально вправі нічим це не підтверджувати. По-третє, на даний час за нововиявленими обставинами підлягають перегляду судові акти, що набрали законної сили. А у спрощеній процедурі заявникові необхідно подати заяву до набрання рішенням сили – протягом встановленого процесуальним законом строку. На підставі зазначеного не можна визнати позицію В.М.Беднарської обґрунтованою.

В АПК РФ обставини, які не підпадають під розглянуті в попередніх параграфах групи, мають назву «істотні для справи обставини, які не були та не могли бути відомі заявнику» (пункт 1 частини першої статті 311 АПК РФ [92]). Аналогічне положення міститься у статті 361 ЦПК України, статті 245 КАС України.

Проте раніше вже було виявлено недоліки даного формулювання, оскільки, по-перше, нові (додаткові) матеріали у разі їх невідомості заявнику також підпадають під вказані ознаки, проте у відповідному підрозділі даного дисертаційного дослідження доводилася помилковість ототожнення понять «нові» та «нововиявлені» обставини; по-друге, не враховується невідомість нововиявлених обставин господарському суду.

Тому пропонується цю групу обставин назвати ***«усі інші обставини, які не були відомі заявнику та господарському суду при винесенні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять його неправильність»*** [105, с. 97-98].

Висновки до розділу 3

На основі проведеного у розділі аналізу:

1. Обґрунтовано, що встановлений статтею 112 Господарського процесуального кодексу України перелік підстав для перегляду актів господарських судів за нововиявленими обставинами має низьку надоліків. Тому необхідно скорегувати формулювання такого переліку, вдосконаливши чинну редакцію даної статті.

2. Запропоновано викласти у Господарському процесуальному кодексі України такі підстави для перегляду актів господарських судів за нововиявленими обставинами:

а) неправильність перекладу, висновку експерта, а також показань свідка, на яких ґрунтується судовий акт;

б) зловживання судді, прокурора та інших посадових осіб, вчинені під час провадження у справі встановлені вироком, що набрав законної сили, що вплинули на винесення незаконного рішення;

в) фальсифікація (підроблення) документів, речових доказів, протоколів судових дій та інших доказів, що спричинили винесення незаконного судового рішення;

г) скасування судового акта господарського суду чи іншого суду або акта іншого органа, що стали підставою для прийняття даного судового рішення, та прийняття відповідного акта, протилежного за змістом відповідному акту (в цілому або його частини), на підставі якого було прийнято судове рішення по даній господарській справі;

д) визнання Конституційним Судом України таким, що не відповідає Конституції України закону чи іншого нормативно-правового акта, що був застосований господарським судом у конкретній справі;

е) визнання судових рішень міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують міжнародні зобов'язання України;

ж) усі інші обставини, які не були відомі заявнику та господарському суду при винесенні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять його неправильність.

Результати дослідження, одержані у цьому розділі, опубліковані у статтях:

1. Степанов С.В. Неправдивість пояснень учасників процесу, висновку експерта, перекладу як нововиявлені обставини в господарському процесі України // Становлення, функціонування та розвиток правових систем сучасності: проблеми науки і практики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 145-й річниці створення Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (23 квітня 2010 року). – Одеса: Астропринт, 2010. – С. 408-411.

2. Степанов С.В. Вновь открывшиеся обстоятельства: анализ АПК Российской Федерации, ХПК Республики Беларусь и ХПК Украины // Збірник наукових статей студентів, аспірантів та здобувачів економіко-правового факультету ОНУ ім. І.І.Мечникова (28-29 квітня 2009 р.). – Том 8. – Одеса, 2009. – С. 184-186.

3. Степанов С.В. Підстави для перегляду справ за нововиявленими обставинами // Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДГУ (5 лютого 2010 року). – Маріуполь: МДГУ, 2010. – С. 96-98.

РОЗДІЛ 4

ПРОЦЕДУРА ПЕРЕГЛЯДУ ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

4.1. Порушення провадження за нововиявленими обставинами

Взагалі у провадженні за нововиявленими обставинами можна виділити три етапи:

I. Досудовий етап – підготовка та внесення заяви та іншої інформації про ознаки нововиявлених обставин; підтвердження надіслання іншим сторонам копії заяви та доданих до неї документів та сплати державного мита.

II. Судовий етап – 3 стадії:

- прийняття заяви до розгляду;
- розгляд заяви та – за необхідності – перегляд господарської справи;
- винесення судового акта по справі.

III. Виконавчий етап – виконання судового акта за підсумками перегляду.

В даній роботі предметом дослідження є перші два етапи, причому перший етап аналізується настільки, наскільки він необхідний для реалізації судового (другого) етапу. Третій етап – виконання судового акту – за процедурою не має відмінностей від процедури виконання будь-якого судового акту, винесеного господарським судом першої, апеляційної чи касаційної інстанції, та регулюється розділом XIV ГПК України, законами України «Про державну виконавчу службу» № 202/98-ВР від 24.03.1998 року [137] та «Про виконавче провадження» № 606-XIV від 21.04.1999 року [125], Інструкцією про проведення виконавчих дій, затвердженою наказом Міністерства юстиції України № 74/5 від 15.12.1999 року та іншими нормативно-правовими актами. Тому виконавчий етап не представляє інтересу з точки зору меж обраної теми дослідження.

Перший та другий етапи знаходяться у логічному взаємозв'язку, і прийняття заяви до розгляду не може відбутися без належного виконання першого – підготовчого, досудового – етапу. Тому доречніше розглядати перший етап та першу стадію другого етапу як складові порушення провадження за нововиявленими обставинами. Саме виходячи з такого, досудовий етап та стадія прийняття заяви до розгляду аналізуються в даному параграфі.

Провадження за нововиявленими обставинами порушується за наявності відповідного приводу та достатньої підстави [138, с. 5]. Підставою є заява учасника провадження або прокурора.

У заяві або поданні ставиться наголос про належність нововиявленої обставини до даної конкретної справи, викладаються мотивовані аргументи та чіткий зв'язок її з матеріалами справи та значення цієї обставини для винесення рішення на користь заявника – учасника процесуальної діяльності.

Заява про перегляд за нововиявленими обставинами – це подана до господарського суду та оформлена належним чином вимога сторони або прокурора, яка направлена на захист порушеного або оспорюваного суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу шляхом перегляду прийнятого судового акта та ґрунтується на обставинах, що мають істотне значення для справи і не могли бути відомі господарському суду та заявникові на момент розгляду справи.

Елементи заяви визначають її внутрішні специфічні ознаки, містять інформацію про суб'єктивне право, яке потребує судового захисту, а також фактичні обставини, на яких базується пред'явлена вимога. Ці елементи визначають зміст судової діяльності, індивідуалізують її [139, с. 8-11]. Елементи заяви мають важливе значення для вирішення суддею питання про її прийняття.

Наприклад, копію заяви необхідно відправити стороні(ам) по справі для організації захисту відповідача проти заяви, що важливо для

забезпечення реалізації принципу змагальності сторін у господарському процесі.

Ці елементи також визначають суть вимог, на які господарський суд повинен дати відповідь у рішенні.

Заява повинна складатися з трьох обов'язкових частин (елементів):

- предмет;
- підстава для подачі заяви ;
- зміст заяви.

Предмет заяви – це правова вимога заявника до господарського суду щодо відновлення справи, відносно якої даний суд раніше вже виніс судовий акт, з метою перегляду даної справи та винесення нового судового акта. Така вимога повинна мати правовий характер, тобто мати під собою докладне пояснення по суті. Правильне визначення заявником предмету має важливе практичне значення, тобто заявник повинен правильно розуміти та доводити істотність нововиявленої обставини для правильного вирішення справи.

Підставою для подачі заяви є обставини, якими заявник обґрунтовує свої вимоги. Такі обставини складають юридичні факти, які тягнуть за собою визначені правові наслідки [140, с. 15-18]. Підстава складається з таких юридичних фактів, які підтверджують наявність нововиявлених обставин у справі, що є неодмінним приводом для перегляду.

Проте господарський суд може і не визнати представлені особою факти нововиявленими обставинами, тому заявник чи прокурор повинен довести свою позицію, надати всі аргументи.

Необхідно зазначити, що вимоги заявника можуть змінюватись у зв'язку з появою нововиявлених обставин та можуть не співпадати з предметом та підставами первинного позову, оскільки нововиявлена обставина може істотно змінювати положення заявника.

Зміст заяви – це вид судового захисту, за яким заявник чи прокурор звертається до суду [140, с. 16].

Усі елементи заяви знаходяться між собою у тісному зв'язку. Так, *предмет* заяви заявник обґрунтовує *підставою* для подачі заяви (нововиявленою обставиною), що в свою чергу зумовлює певну процесуальну форму захисту, що відбивається у *змісті* заяви.

Відсутність чіткої вказівки на складові заяви про відновлення справи за нововиявленими обставинами нерідко призводить до затягування перегляду та спричиняє зайву втрату часу суддею. Наприклад, в ході перегляду справи між Державною судноплавною компанією «Чорноморське морське пароплавство» та СПД-фізичною особою О.В. Коренюк про стягнення 14018,28 грн. (справа № 17-16/406-05-9447) суддя прийняла заяву О.В. Коренюк, в якій містилося лише посилання на наявність нововиявлених обставин. В ході перегляду справи таких обставин також подано не було, а заявниця посилалася на «порушення судом при винесенні рішення норм процесуального права, а саме статей 25, 32 ГПК України та неправильної оцінки судами наявних у справі документів та обставин справи».

Тому господарський суд в ухвалі про відмову у задоволенні заяви справедливо зазначив, що ці «факти вже були досліджені та їм була надана юридична оцінка, як Господарським судом Одеської області..., так і в подальшому постановами Одеського апеляційного господарського суду ...та Вищого господарського суду України..., якими оскаржуване рішення залишено в силі» (ухвала від 17 квітня 2009 року, суддя Зуєва Л.Є. [141]).

Якщо встановити обов'язковість подання таких доказів на момент прийняття заяви до розгляду, зазначеного перегляду взагалі не відбулося б.

Крім того, як вказувалося вище, заявник зобов'язаний направити іншим особам, що беруть участь у справі, копії своєї заяви і прикладених до неї документів, які у них відсутні. З цього витікає, що до заяви повинні додаватися документи, що підтверджують направлення копії заяви іншим особам, які беруть участь у справі [72, с. 144-145], а у разі неприкладення до заяви документів, що підтверджують таке направлення, господарський суд також повинен повернути заяву без розгляду.

Таким чином, заява до розгляду не приймається господарським судом і повертається заявникові у таких випадках:

- 1) подання після закінчення встановленого строку без клопотання про його відновлення або відхилення такого клопотання господарським судом;
- 2) подання без доказів надіслання копії заяви і доданих до неї документів іншим сторонам;
- 3) відсутності доказів сплати державного мита у порядку і розмірі, встановлених законодавством.

Про повернення заяви виноситься ухвала, яку може бути оскаржено (стаття 113 ГПК України).

Якщо ж господарський суд вважає, що нововиявлених обставин немає, суддя не вправі повертати таку заяву [142] та повинен відмовити у задоволенні заяви.

Таким чином, виходячи із вказівок частин першої та другої статті 114 ГПК України, господарський суд, що здійснює перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, при прийнятті рішення за результатами судового розгляду виносить або ухвалу про повернення заяви (яку можна оскаржити), або ухвалу, в якій повідомляється про час і місце розгляду заяви.

Слід додати до даного списку також наступну підставу: «4) відсутності викладення суті нововиявлених обставин та ненадання доказів, що їх підтверджують, якщо вони є у заявника».

Дійсно, з теоретичної точки зору ця підстава виглядає не такою надважливою, оскільки господарський суд може повернути заяву заявникові, посилаючись на пункт третьої частини першої статті 63 ГПК України, однак на практиці судді приймають заяви до розгляду навіть у випадку, якщо з першого погляду зрозуміла помилковість визначення заявником обставини нововиявленою. Таким чином, доповнення вищевказаною підставою частини шостої статті 113 ГПК України має важливе практичне значення, що призведе до значної економії часу судді замість перегляду безпідставних заяв.

З іншого боку, здійснюючи дослідження та оцінку доказів, господарський суд, який вирішує питання про перегляд справи, може виявити наявність підстав для зміни або скасування судового рішення, які передбачені відповідними нормами ГПК України (невідповідність висновків, викладених у рішенні місцевого господарського суду, обставинам справи, неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, недоведеність обставин, що мають значення для справи, які місцевий господарський суд визнав встановленими, тощо). В такому випадку господарський суд повинен навести такі обставини у своїй ухвалі [62].

До прийняття цього процесуального рішення судді належить вирішити цілу низку питань. На основі вивчення та аналізу інформації, що надійшла, суддя, насамперед, з'ясовує наявність приводу та підстав для порушення провадження за нововиявленими обставинами.

У статті 114 ГПК України встановлено, що перегляд справ за нововиявленими обставинами здійснюється тим судом, яким було прийнято судові рішення. За аналізом статті 112 ГПК України зрозуміло, що перегляд здійснює той самий суддя або склад суддів, що вперше розглядав цю господарську справу. Єдина підстава для передання такої справи на розгляд іншому судді – наявність вироку щодо зловживання самим суддею. Зрозуміло, що інші життєві обставини (смерть судді, його звільнення з посади, переведення на іншу посаду) також можуть об'єктивно завадити здійснити перегляд тому самому судді господарського суду.

Суттєвим моментом є питання, в який саме суд необхідно звертатися із заявою, якщо, наприклад, справа розглядалася у першій, апеляційній і касаційній інстанціях.

Стаття 112 ГПК України вказує: «Господарський суд може переглянути *прийняте ним судові рішення...за нововиявленими обставинами*», тобто рішення, в якому суд прямо посилається на обставину, що вважається нововиявленою.

Практично аналогічне положення міститься в АПК Російської Федерації, де закріплено, що заява про перегляд подається:

а) у господарський суд першої інстанції, якщо переглядаються рішення і ухвали даного суду;

б) у апеляційну інстанцію, якщо переглядається судовий акт цієї інстанції;

в) відповідно в касаційну або наглядову інстанції господарського суду, якщо переглядаються їх судові акти (стаття 193 АПК РФ) [92].

Тотожне положення в Україні містить Цивільний процесуальний кодекс: рішення, ухвала суду чи судовий наказ переглядаються у зв'язку з нововиявленими обставинами судом, який ухвалив рішення, постановив ухвалу або видав судовий наказ. Ухвала суду апеляційної чи касаційної інстанції, якою було відхилено скаргу на рішення суду першої чи апеляційної інстанції, в разі перегляду рішення чи ухвали у зв'язку з нововиявленими обставинами втрачає законну силу (стаття 363 ЦПК).

Зазначені формулювання, на нашу думку, є незрозумілими, особливо у випадку, коли справа переглядалася в апеляційному та касаційному порядку і вищестоящі інстанції залишили рішення суду першої інстанції в силі. В такому разі скаргник має можливість оскаржити будь-який з прийнятих по справі актів у відповідний суд, що представляється невірним.

На наш погляд, при складанні цього формулювання необхідно не йти по шляху скорочення, а звернути увагу на більш вдале викладення цієї статті у Господарському процесуальному кодексі Республіки Білорусь, яка також вносить більше розуміння її суті: «Заява про відновлення справи за нововиявленими обставинами... розглядається господарським судом, що прийняв це рішення, за умови, що господарські суди апеляційної, касаційної інстанцій не вносили до нього змін» (стаття 322 ГПК РБ) [91].

Аналогічне правило міститься в Кодексі адміністративного судочинства України: заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається до суду інстанції, яка *першою*

(*виділено мною – С.С.*) допустила помилку при вирішенні справи внаслідок незнання про існування цієї обставини. Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами у разі встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення, подається до суду тієї інстанції, суддею якого він був (стаття 249 КАС України).

Дійсно, в більшості випадків перегляд за нововиявленими обставинами здійснює суддя першої інстанції. Навіть у випадку, якщо справа переглядалася в апеляційному та касаційному порядку, але рішення місцевого господарського суду залишено без змін, то перегляд буде здійснювати господарський суд першої інстанції. І лише у тому разі, якщо апеляційна чи касаційна інстанція скасувала, змінила чи прийняла нове рішення, базуючи його на оспорюваній обставині, перегляд буде здійснюватися відповідно в господарському суді апеляційної чи касаційної інстанції. Оскільки розгляд справ у апеляційному та касаційному порядку здійснюється у складі не менше трьох суддів, вони повинні колегіально дійти висновку про прийняття заяви та визнання чи невизнання обставини нововиявленою.

Так, за аналізом перегляду судових актів господарських судів за нововиявленими обставинами Вищим господарським судом України та Верховним Судом України слід зазначити, що у разі визнання обставин нововиявленими означені суди відправляли справи до господарського суду першої інстанції на новий розгляд у зв'язку з тим, що касаційна інстанція не має права відповідно до статті 111⁷ ГПК України встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові господарського суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати нові докази або додатково перевіряти докази [12].

Означеними повноваженнями володіють лише місцеві та апеляційні господарські суди України.

З іншого боку, одним з можливих наслідків перегляду господарської справи може бути зміна чи скасування судового рішення, проте за загальним правилом нижчестоящий суд (суд апеляційної інстанції) не вправі змінити або скасувати ухвалу вищестоящего суду (касаційної інстанції). Так само не може прийняти рішення про перегляд рішення суду першої інстанції господарський суд апеляційної інстанції, якщо судове рішення раніше було переглянute у Верховному Суді України.

На підставі наведеного, мабуть, у Кримінально-процесуальному кодексі України подання про перегляд справи у зв'язку з нововиявленими обставинами в будь-якому випадку розглядається апеляційним чи касаційним судом за правилами, встановленими для перегляду справ у касаційному порядку. Попередній розгляд справи в апеляційному чи касаційному порядку не перешкоджає її розгляду в тій же судовій інстанції в порядку відновлення в зв'язку з нововиявленими обставинами (стаття 400¹⁰ КПК України) [95].

З одного боку, дійсно, обґрунтованою представляється позиція, що перегляд судового акту за нововиявленими обставинами повинен здійснювати той суд, який вправі не лише переглянути справу, але й перевірити правосудність рішень судів першої, апеляційної чи касаційної інстанцій. Проте, на нашу думку, доцільно таке право надати господарському суду першої інстанції.

Надання права місцевому суду формально скасувати судові акти вищестоящих судів не є зменшенням їх значення чи статусу, оскільки повторний розгляд справи викликаний обставинами, які не були відомі суду на момент винесення рішення і тільки через це не дозволили йому правильно вирішити справу [143, с. 175-176].

На нашу думку, слід презюмувати, що у разі наявності нововиявленої обставини (завідомо неправдивого висновку експерта, неправильного перекладу, визнання акту неконституційним, тощо) господарський суд будь-якої інстанції скасує рішення та буде здійснювати його перегляд. Тому неважливо, що суд касаційної інстанції залишив в силі або скасував рішення

місцевого суду. Якщо б господарський суд касаційної інстанції мав достовірну інформацію про наявність вказаних або інших обставин, що мають істотне значення для справи, він ймовірно прийняв би інше рішення.

Саме тому представляється необґрунтованим положення частини першої статті 250 КАС України, що заява про перегляд за нововиявленими обставинами «передається в порядку черговості судді адміністративного суду. У розгляді заяви та перегляді судового рішення за нововиявленими обставинами не може брати участь суддя, який брав участь в ухваленні судового рішення, про перегляд якого ставиться питання» [53].

Це здається невірним, виходячи з тих підстав, за якими можливий перегляд рішення за нововиявленими обставинами, оскільки є виразом недовіри до судді.

Аналіз статті 363 ЦПК України також підтверджує вказану точку зору: «Рішення, ухвала суду чи судовий наказ переглядаються у зв'язку з нововиявленими обставинами *судом, який ухвалив рішення, постановив ухвалу або видав судовий наказ*». Думається, обґрунтованою є позиція, що справу за нововиявленими обставинами переглядає саме той суддя, який прийняв первинне рішення суду [56, с. 49].

При цьому правильним слід визнати положення статті 249 КАС України, що у разі визнання вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення, заява подається до «суду тієї інстанції, суддею якого він був».

Вважаємо доречним доповнення ГПК України аналогічною нормою.

І хоча деякі автори вважають, що вказана процедура вирішення проблеми не уповільнюватиме відновлення порушених прав громадян [144, с. 112] і заінтересована особа має право подати заяву про відновлення справи за нововиявленими обставинами в будь-який орган, що розглядав справу, але з урахуванням вище висловленої позиції вважаємо впровадження останньої пропозиції в практику ефективним, оскільки відправлення справи з одного суду до іншого також займає час. Крім того, судді місцевого господарського

суду для подальшого вирішення справи знов доводиться розбиратися, в якій мірі вказана заявником підстава є нововиявленою (такою, що має істотне значення для справи).

Тому доречніше було б одразу подавати заяви про перегляд акту господарського суду за нововиявленими обставинами до господарського суду першої інстанції, що вперше розглядав означену справу, для розгляду заяви по суті, навіть у випадку, якщо в подальшому судові акти по даній справі оскаржувались та переглядались господарськими судами апеляційної, касаційної інстанцій або за винятковими обставинами Верховним Судом України.

До речі, за процесуальним законодавством Федеративної Республіки Німеччини, Франції та США заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами сторони в будь-якому випадку подають до суду першої інстанції, який розглядав справу [145, с. 243; 146; 144].

На думку М.П. Ведіщева, поновлення провадження по справі за нововиявленими обставинами, якщо справа раніше розглядалася в апеляційному та\або касаційному порядку, можливе також не тільки в цих інстанціях [115, с. 32].

Дотепер законодавець стояв на протилежній позиції, але не слід забувати, що характерною рисою господарського процесу є оперативність розгляду господарських справ. Тому саме вказана характеристика повинна бути орієнтиром для вибору напрямків реформування та вдосконалення господарського судочинства.

Порушення провадження (прийняття заяви до розгляду) є першою складовою судового етапу перегляду.

Як вказувалося в попередніх підрозділах дослідження, для порушення провадження з перегляду необхідно виконання певних умов. Зокрема, суддя при отриманні заяви про перегляд акту господарського суду за нововиявленими обставинами повинен перевірити:

1. Належність заявника до кола ініціаторів даного виду провадження та наявність в нього процесуальної дієздатності, а у разі, якщо звернувся правонаступник сторони – перевірка його процесуальної дієздатності:

2. Судовий акт по даній справі прийнято і такий розгляд здійснював сам цей суд (суддя);

3. Наявні обставини, що мають істотне значення для справи та не були відомі заявнику та суду під час прийняття судового акту;

4. Строк для подачі заяви не сплинув або у разі спливу подане клопотання про його відновлення із вказівкою поважних причин;

5. Виконані вимоги щодо додатків до заяви: докази, що підтверджують нововиявлені обставини; документ про сплату державного мита; документ на підтвердження надіслання іншим сторонам копії заяви та доданих до неї документів.

Відповідно до чинного ГПК України у разі невиконання хоча б однієї з вказаних умов господарський суд повертає заяву і додані до неї документи без розгляду (стаття 113 ГПК України).

Проте щодо останніх двох підстав, раніше вже було запропоновано трансформувати інститут повернення заяви та залишати заяву без руху, надавши заявнику строк для усунення вказаних недоліків, оскільки вони мають технічний характер, а у разі неусунення – повертати заяву без розгляду.

Якщо заявник виконав всі вищевказані умови, господарський суд виносить ухвалу про прийняття заяви про перегляд справи за нововиявленими обставинами, в якій повідомляється про час і місце розгляду заяви і яка надсилається відповідно сторонам у справі та прокурору. (стаття 113¹ ГПК України).

Також доцільно закріпити вимоги до змісту ухвали про перегляд судового акту за нововиявленими обставинами, серед яких обов'язково повинні бути: дата прийняття ухвали, номер справи, сторони первинної справи (позивач, відповідач), за чією заявою порушено перегляд, суть

первинного спору, суть обставин, що заявник вважає нововиявленими, посилення на норми процесуального законодавства та необхідність явки сторін по справі.

Слід зауважити, що вказані складові на даний час присутні не в будь-якій ухвалі про прийняття заяви, оскільки чітких вимог до такого роду ухвал господарсько-процесуальне законодавство не містить.

При цьому відсутність будь-якої із вказаних складових спричиняє складнощі в ході реалізації заявником та іншими особами своїх прав. Так, відсутність в ухвалі суті обставин, на які посилається заявник як на нововиявлені, перешкоджає іншій стороні належним чином підготуватися до судового засідання.

Тому доречно закріпити на законодавчому рівні вимоги до ухвали про прийняття заяви до розгляду, викладені вище.

Насамкінець звернемо увагу на один технічний недолік (мабуть, «недогляд» законодавця) статті 113¹ ГПК України. Відомо, що при внесенні 07.07.2010 року численних змін до чинного Господарського процесуального кодексу України однією з таких новел стали зміни в процесуальному документі для вступу прокурора в процес перегляду. Зокрема, раніше прокурор вносив подання, а після реформи – скарги та заяви, як і інші ініціатори переглядів.

І цю тенденцію слід визнати вірною. Дійсно, у радянські часи прокуратура мала дуже багато повноважень, серед яких навіть скасування рішень судів у разі, якщо їх думка не збігалась з думкою суду. До того ж суд повинен був звітувати перед прокуратурою про проведену роботу. Згодом суд став незалежною гілкою влади, не підпорядкованою нікому, законною та справедливою по відношенню до кожного учасника провадження, гарантом рівності та непривільованості будь-яких органів та підприємств. Проте у частині першій статті 113¹ ГПК України дотепер незмінно вказується: «...господарський суд виносить ухвалу, в якій повідомляється про час і місце

розгляду заяви *чи подання*» (виділено мною С.С.). Це, безперечно, є упущенням законодавця, яке необхідно скоріше виправити.

4.2. Характеристика стадії розгляду заяви за нововиявленими обставинами

Згідно зі статтею 114 чинного ГПК України наступним етапом перегляду судового акту за нововиявленими обставинами є розгляд заяви з визнанням або невизнанням нововиявленими обставин, викладених у заяві.

За аналізом господарсько-процесуального законодавства України характерними рисами вказаної стадії є наступні:

- 1) перегляд здійснює господарський суд, який раніше розглядав цю справу та прийняв оспорюване рішення;
- 2) розгляд здійснюється в судовому засіданні (але неявка осіб, що беруть участь у справі, не є перешкодою для розгляду справи);
- 3) справа розглядається у місячний строк з дня надходження заяви.

Розгляд заяви за нововиявленими обставинами умовно можливо розділити на три частини (етапи):

1. *Підготовча.* Суд встановлює, чи можна розглядати скаргу в даному складі суддів, чи є можливим розгляд справи через відсутність осіб, що не з'явилися; роз'яснює особам, що беруть участь у справі, їх права і обов'язки та вирішує клопотання. Підготовча частина засідання не оформлюється окремим судовим актом. Представляється вірним, що у господарському процесі підготовчий етап розгляду справи проходить менш складним шляхом, ніж, наприклад, в адміністративному процесі. Так, нормами КАС України встановлений порядок судового розгляду з попереднім слуханням, підсумок якого оформляється відповідним судовим актом, що призводить до зайвого затягування процесу та не впливає на правильне вирішення справи. Всі питання попереднього слухання, ведення

протоколу засідання та винесення ухвали, рішення або постанови вирішуються в судовому засіданні, де суддя також роз'яснює сторонам їх права та обов'язки, запитує про бажання сторін про укладення мирової угоди та інше.

2. *Розгляд заяви по суті.* Він зазвичай починається з доповіді головууючого або одного з суддів; потім заслуховуються особи, що беруть участь у справі або їх законні представники; надалі – ознайомлення з додатковими матеріалами, їх оцінка. Чіткого структурування даного етапу немає, оскільки здійснюється за правилами статті 74 ГПК України: порядок ведення засідання визначається суддею, а в разі розгляду справи трьома суддями – суддею, головууючим у засіданні.

3. *Підготовка підсумкового судового акта.* Суд обґрунтовує свою позицію у відповідному судовому акті: у випадку відмови у задоволенні заяви суд виносить ухвалу, у разі визнання обставин нововиявленими та скасування судового акта – відповідно нові рішення, ухвалу чи постанову.

Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, як і будь-яка діяльність по здійсненню правосуддя в господарських справах, відбувається на основі принципів господарського судочинства. При цьому дія принципів здійснення правосуддя тільки судом, забезпечення рівності перед законом та судом, змагальності, диспозитивності та інших принципів не відрізняється від їх прояву в господарських судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Звідси й немає потреби на них зупинятися.

Поняття «учасник процесу перегляду акта за нововиявленими обставинами» не аналізувалось в сучасній літературі, проте потребує уваги, оскільки від правового статусу та позиції учасника перегляду залежить подальший хід розгляду справи.

Р.Є. Гукасян і В.Ф. Тараненко вважають, що учасниками є такі особи, що мають юридичну зацікавленість і в силу зазначеного наділені правом впливати на рух господарського процесу [148, с. 66].

Однак, наприклад, експерт чи перекладач не можуть порушити справу або оскаржити судовий акт. Тому вказане визначення не можна визнати вірним.

О.М. Чапля вважає, що учасником процесу є фізична або юридична особа, яка наділена законом певними правами та обов'язками і вступає в процес для всебічного, повного та об'єктивного розгляду та вирішення справи [149, с. 135].

Але цей обов'язок покладений на суддю, який наділений колом повноважень, серед яких він повинен повно та всебічно вивчити матеріали господарської справи, за необхідності витребувати матеріали або залучити до справи певних осіб.

Щодо сторін, то заявник, відповідач або третя особа насамперед здійснюють захист своїх прав та інтересів, їх мало хвилює законність рішення, оскільки головне для них – отримання результату на свою користь.

Прокурор виступає представником на стороні органу державної влади та представляє інтереси держави. Він виконує свої обов'язки не на свою користь, а виключно на користь держави, тому в нього немає зацікавленості у незаконно винесеному рішенні.

Обов'язок судді – незалежна оцінка обставин та винесення рішення у відповідності до закону на користь правої сторони.

Допоміжні учасники процесу (експерт, перекладач, посадові особи) існують для надання судді необхідних відомостей для належної оцінки обставин та вірного й об'єктивного вирішення господарської справи.

І.А. Балюк відстоює позицію, що учасники господарського процесу – це суб'єкти, дії яких можуть сприяти правильному і швидкому розгляду спору, захисту прав і охоронюваних законом інтересів господарюючих суб'єктів [45, с. 44].

Проте не завжди рішення суду захищає господарюючих суб'єктів (наприклад, у випадках, коли рішення винесено на користь держави). Підстави для вступу у справу також можуть бути різними, вони

відрізняються ступенем участі осіб у вирішенні завдань судочинства, значущістю їх діяльності, обсягом прав та обов'язків, заінтересованістю в результатах справи тощо.

В.М. Тертишник характеризує учасників процесу як осіб:

а) чия участь у справі передбачена процесуальним законодавством та відсутні обставини, за яких закон виключає можливість їх участі у процесі;

б) вони мають певні права та обов'язки (закон визначає порядок їхньої реалізації);

в) діють у судочинстві відповідно до своїх обов'язків та прав у встановленому порядку;

г) вступають у процесуальні правовідносини;

д) несуть відповідальність за невиконання своїх обов'язків або порушення прав інших учасників [150, с. 55-56].

Зазначену характеристику слід визнати найбільш доречною. І хоча вона сформульована професором В.М. Тертишником за аналізом кримінального процесуального законодавства, вона цілком може бути застосована до господарського судочинства та до перегляду судового акта за нововиявленими обставинами.

Загальний склад учасників господарського процесу та відокремленої категорії учасників при перегляді за нововиявленими обставинами має багато спільного, проте також має специфічні розбіжності. Для викладення поняття учасників господарського процесу при перегляді за нововиявленими обставинами необхідно виходити із визначення цілей, завдання кожного з учасників. Так, деякі з них вступають в процес для захисту власних інтересів (заявник, відповідач), а деякі – залучаються для повного та всебічного розгляду та вирішення справи (експерт, перекладач).

На підставі вищенаведеного пропонуємо викласти визначення учасників господарського процесу при перегляді за нововиявленими обставинами наступним чином: *учасник процесу відновлення господарської справи за нововиявленими обставинами* – це особа, яка наділена законом

певними правами та обов'язками та вступає у процес для захисту своїх прав та законних інтересів, або яка залучається суддею для всебічного, повного та об'єктивного розгляду та вирішення господарської справи [75, с. 65-67].

За аналізом розділу IV Господарського процесуального кодексу України Д.М. Притика, М.І. Тітов, В.С. Щербина та деякі інші дослідники залежно від виконуваних у судовому процесі функцій і мети вступу або залучення до процесу поділяють учасників на чотири групи:

- 1) особи, що безпосередньо вирішують справи;
- 2) особи, які вступають у процес із метою захисту своїх прав та охоронюваних законом інтересів (сторони, треті особи);
- 3) особи, які вступають у процес із метою захисту державних і суспільних інтересів (прокурор, державні та інші органи);
- 4) особи, які залучаються до процесу для дачі пояснень і висновків (посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, експерт) [151, с. 63].

М.О. Абрамов пропонує поділяти всіх учасників господарського процесу на активних (з ініціативи яких виникає, розвивається і припиняється процес) і пасивних (осіб, які лише сприяють встановленню істини по спірному відношенню, винесенню законного справедливого рішення та від яких не залежить виникнення, розвиток, припинення процесу) [18, с. 63-64].

Вказану класифікацію слід визнати вдалою, оскільки дійсно ініціювання відновлення справи за нововиявленими обставинами може бути визвано лише «активними» учасниками, а «пасивні» учасники слугують тільки для недопущення помилки при перегляді справи у суді: вони не можуть самостійно вступити у спір, а їх залучають за клопотанням сторін або з ініціативи господарського суду.

Враховуючи вказані класифікації, у провадженні за нововиявленими обставинами у господарському судочинстві можна виділити наступні групи суб'єктів:

I. Активні:

1. господарський суд;
  2. суб'єкти, що ініціюють перегляд за нововиявленими обставинами, загалом це сторони процесу (заявник, прокурор);
  3. інші активні учасники процесу (відповідач, треті особи);
- II. Пасивні учасники процесу (експерт, перекладач, посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів).

На нашу думку, при перегляді будь-якої господарської справи за нововиявленими обставинами в процесі приймають участь суб'єкти перших двох груп. Третя та четверта групи беруть участь у справі лише у разі необхідності, причому активні учасники можуть вступити в процес самі, а пасивні – лише за ухвалою господарського суду [75, с. 65-67].

Відповідно до статті 4⁴ ГПК України учасникам гарантовано відкритий розгляд справ у господарських судах, в тому числі при перегляді за нововиявленими обставинами, за винятком випадків, коли це суперечить вимогам щодо охорони державної, комерційної або банківської таємниці, або коли сторони чи одна із сторін обґрунтовано вимагають конфіденційного розгляду справи і подають відповідне клопотання до початку розгляду справи по суті.

Особливістю перегляду за нововиявленими обставинами є те, що об'єктом дослідження господарського суду є нові (додаткові) матеріали, що не були предметом розгляду на попередніх стадіях господарського судочинства. Це значно полегшує роботу господарського суду, який вже не зобов'язаний наводити в ухвалі докази, аргументи, мотиви на обґрунтування чи спростування тих обставин, яких ніхто не оспорує [152, с. 48].

За наявності нововиявлених обставин після скасування судового рішення справа розглядається господарським судом за правилами, встановленими ГПК України.

Відповідно до статті 114 ГПК України господарський суд перевіряє законність та обґрунтованість судового рішення за наявними в справі і додатково поданими матеріалами.

На підставі вказаного доречно резюмувати, що господарський суд у випадку визнання обставин нововиявленими переглядає справу в повному обсязі. Якщо це суд першої інстанції, то він має право опитати відповідних посадових осіб, дослідити ще раз докази, виїхати за необхідності на місце порушення. Але це представляється зайвою втратою часу, особливо у випадку, коли справу переглядає саме той суддя, що раніше розглядав цю господарську справу. Вважаємо доцільним обмежити обсяг перевірки справи лише межами скарги, як це відбувається в адміністративному судочинстві. Так, згідно з частиною четвертою статті 252 КАС України «суд може не досліджувати докази стосовно обставин, що встановлені у судовому рішенні, яке переглядається за нововиявленими обставинами, якщо вони не оспорується», що також міститься у пункті 3.7 роз'яснення президії ВГСУ від 21.05.2002 року № 04-5/563 [62].

Доречно закріпити в ГПК України, що:

- а) перевірці підлягають лише доводи, надані в заяві, а не всі матеріали справи;
- б) перевірка охоплює тільки тих суб'єктів, які подали або щодо яких внесені вказані процесуальні документи, а не всіх осіб, інтересів яких стосується винесене судове рішення.

З іншого боку, обмеження перевірки господарської справи надає широкі можливості учасникам процесу оспорювати частини судового рішення вибірково, тобто лише таку, на їхній погляд, наявну у ньому помилку, яка для них не вигідна, допущена «не на їхню користь» [61, с. 191]. В цьому недолік закріплення вказаного положення. Проте воно значно скорочує процедуру розгляду.

Тому *право* суду дослідити господарську справу в повному обсязі доречно залишити, оскільки вказівка на можливість перегляду справи лише в

межах поданої заяви обмежує можливість господарського суду виявити та виправити всі наявні у справі помилки, за винятком тих, на які вказали заінтересовані особи [61, с. 191]. Проте *обов'язку* дослідження господарської справи в повному обсязі передбачувати не слід.

Крім того, доречно закріпити також право господарського суду в ході розгляду справи за нововиявленими обставинами зупиняти виконання оспорюваного судового акта повністю або/та в частині [153, с. 77]. Пропонуємо також закріпити можливість застосування в даному випадку заходів до забезпечення вимог заявника. Це представляється вірним, оскільки протягом перегляду справи за нововиявленими обставинами інша сторона або сторонні особи можуть здійснити певні дії, що призведуть до утруднення або неможливості виконання судового акта в подальшому. Було б невірним обмежити процесуальні можливості учасника процесу щодо гарантування подальшого виконання судового рішення. Закріплення в ГПК України можливості застосування арешту спірного майна або грошових коштів у розмірі вимог заявника представляється логічною.

За аналізом частини третьої статті 114 ГПК України можна зробити висновок, що місячний строк встановлено лише для визнання чи невизнання обставини нововиявленою. Дійсно, на цьому етапі суд повинен оцінити докази, визначитися з їх суттєвістю для справи та у відсутності даної інформації під час первинного розгляду справи (їх невідомість суду та іншим учасникам процесу). Здійснення цих дій також займає певний час, однак місячний строк є завеликим.

Згідно з частиною восьмою статті 114 ГПК України у разі скасування судового рішення за результатами його перегляду за нововиявленими обставинами справа розглядається господарським судом за загальними правилами: а) апеляція скасовує рішення першої інстанції та приймає нову постанову; б) касаційна інстанція направляє на новий розгляд або залишає раніше прийняте рішення в силі. Це означає дотримання процедури та строків розгляду справ у відповідних інстанціях – першій, апеляційній,

касаційній. Їх тривалість встановлюється відповідно до статей 69 ГПК України (якщо перегляд здійснює місцевий господарський суд), 102 ГПК України (якщо перегляд здійснює апеляційний господарський суд), 111⁸ ГПК України (якщо перегляд здійснює ВГСУ) та 111¹⁷ ГПК України (якщо перегляд здійснює Верховний Суд України).

Однак на практиці суди виходять з того, що місячний строк діє на всю процедуру перегляду, тобто на всі три етапи. Це представляється обґрунтованим, оскільки за загальним правилом у справі вже є необхідні документи, інші докази, і суду в деяких випадках необхідно лише призначити повторну експертизу або допитати певних осіб по справі. На це цілком достатньо місячного строку.

З іншого боку, у разі подання заяви до господарського суду, в якому не зберігається вказана в заяві справа, направлення запиту на отримання такої справи та її поштове пересилання також потребує часу. І в такому випадку суддя повинен швидко, спішно вирішувати справу, що може зашкодити цілям судочинства. Пропуск строку вирішення справи також може стати підставою для оскарження такого судового акта.

Вказану проблему може вирішити закріпленням положення, що після отримання судом заяви та винесення ухвали про її прийняття відповідно до статті 113¹ ГПК України господарський суд (у разі відсутності в нього справи) у п'ятиденний строк надсилає запит для отримання цієї справи. Тому строк для розгляду справи в судовому засіданні повинен складати один місяць з дня отримання справи відповідним судом (суддею) [153, с. 77]. По складних справах пропонуємо встановити можливість продовження строку ще на один місяць за клопотанням сторони.

На підставі зазначеного, слід визнати необхідним закріплення в розділі XIII ГПК України чіткого механізму такого перегляду та його строків, що усуне можливість двозначного тлумачення даних норм та зловживань при здійсненні перегляду актів за нововиявленими обставинами [154, с. 98].

Етап підготовки до розгляду заяви про перегляд акта господарського суду за нововиявленими обставинами є важливою складовою стадії перегляду господарських справ і також потребує правової регламентації.

Стосовно етапу розгляду заяви по суті слід зауважити наступне: оскільки більшість господарських справ переглядається за нововиявленими обставинами в судах першої інстанції, основну увагу доречно зосередити саме на правилах доказування при перегляді справ у місцевих господарських судах.

Щодо процесу доказування на етапі перегляду господарської справи за нововиявленими обставинами:

По-перше, засобами, за допомогою яких встановлюються дані по справі, є письмові і речові докази, висновки судових експертів та пояснення учасників процесу (стаття 32 ГПК України). Особливістю перегляду за нововиявленими обставинами є обов'язкова поява нового доказу (відомостей) у справі, який вказує на виключення з кола доказів по справі одного або декількох з наявних у господарській справі.

По-друге, до кола самостійних способів забезпечення процесу доказовим матеріалом належать надання доказів зацікавленими особами і витребування доказів судом. Причому при перегляді справи за нововиявленими обставинами активність з надання доказів властива зацікавленим особам, оскільки господарський суд навіть за наявності в нього інформації про нововиявлені обставини не має права порушувати даний вид провадження відповідно до норм чинного ГПК України.

Надання доказів – це спосіб реалізації учасниками процесу свого права на участь у доказуванні. Суд повинен залучити до справи доказ, якщо обставини, яких цей доказ стосується, можуть мати значення для справи [155, с. 109].

У випадку перегляду справи за нововиявленими обставинами, на нашу думку, заявник повинен надати господарському суду певні докази, що переконують останній у необхідності перегляду справи за нововиявленими

обставинами. В подальшому при перегляді справи суддя вже має право зайняти активну позицію та витребувати необхідні для вирішення господарської справи докази від будь-яких суб'єктів.

У процесуальному законодавстві термін «надання доказів» вживається передусім щодо діяльності зацікавлених осіб. На думку О.В. Іванова, надання доказів має місце, коли зацікавлені особи вказують суду, які фактичні дані в підтвердження яких обставин можна отримати з певного джерела і де знаходиться це джерело, коли вони передають суду в натурі письмові та речові докази, клопотання про виклик певних осіб [156, с.83, 84]. Проте А.Г. Калпіна вважає, що під наданням доказів потрібно розуміти дії, що здійснюються з власної ініціативи осіб, що не беруть участь у справі, й тих, що беруть участь [157, с. 16].

Хоча в цілому позицію А.Г. Калпіної можна визнати вірною, оскільки, наприклад, право на касаційне оскарження мають не тільки особи, що брали участь у первинному розгляді господарської справи, але також і особи, яких не було залучено до участі у справі, якщо господарський суд прийняв рішення чи постанову, що стосується їх прав і обов'язків (стаття 107 ГПК України). Проте порушити провадження за нововиявленими обставинами можна лише «за заявою сторони, прокурора, третіх осіб» (стаття 113 ГПК України). Тому відносно даного виду перегляду доречною слід визнати думку О.В. Іванова. Однак позиція А.Г. Калпіної ще раз обґрунтовує необхідність надання права оскарження іншим особам, що не брали участі в первинному розгляді справи.

Статус судді як особи, що бере участь у справі, за чинним ГПК України є пасивним та не дозволяє не тільки порушити перегляд, але навіть на підставі роз'яснень ВАСУ «якщо подані сторонами докази є недостатніми, господарський суд за клопотанням сторін або прокурора може витребувати їх від підприємств, посадових осіб та організацій, незалежно від їх участі у справі» [158, п. 2.1.].

При цьому непоодинокими є випадки, коли суд вказує на необхідність активної поведінки сторін по справі, а якщо учасниками процесу не подано клопотань про витребування нових, додаткових доказів, то ті докази, що вже є у справі, повинні бути визнаними судом достатніми для захисту обстоюваних прав [159, с. 51]. Згідно зі статтею 33 ГПК України докази надаються особами, що беруть участь у справі. С. Амосов розуміє це так, що, по суті, суд немає ані обов'язку, ані права збирати відповідну інформацію за своєю ініціативою та без відома вказаних осіб [160, с. 48].

Але, на нашу думку, останню позицію не можна визнати обґрунтованою, оскільки судовий процес у даному випадку «втрачає» принципи об'єктивної істини, всебічного та повного розгляду справи. Господарський суд не вправі обмежувати дослідження матеріалів справи доказами, наданими сторонами, а сам повинен проявляти розумну активність для всебічного і повного виявлення необхідних обставин справи.

У зв'язку з цим необхідно погодитися з К. Малишевим, що правило змагальності не можна доводити до крайності, а положення суду вважати абсолютно пасивним. Суд має право тлумачити справу собі сам [161, с. 66].

Завдання суду насамперед – це винесення законного рішення, тому він, безперечно, вправі та *зобов'язаний* втручатися у формування остаточних висновків ще до вирішення справи. В протилежному випадку, як вказував Ф.Вольтер, суддям по справі можуть бути надані кожною із сторін доводи, засновані на безглуздостях. Вся складність для суддів буде складатися лише в розкритті того, які з них найбільш безглузді [162, с. 163].

У разі, якщо перегляд за нововиявленими обставинами було спричинено злочинними діями експерта при первинному розгляді справи, господарський суд повинен призначити повторну експертизу іншим експертом. Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.97 року № 8 повторна експертиза призначається, коли є сумніви у правильності висновку експерта, пов'язані з його недостатньою обґрунтованістю чи з тим, що він суперечить іншим матеріалам справи, а

також за наявності істотного порушення процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи [163, п. 11].

Це не заважає суду пізніше призначити також додаткову або комплексну експертизу. Це право є у господарського суду і у випадку, коли нововиявленою обставиною є інша, ніж заінтересованість експерта. Так, у разі виявлення інших обставин для скасування судового акта також може виникнути необхідність проведення додаткового дослідження тим самим експертом, що досліджував докази при первинному розгляді справи, або залучення інших експертів-спеціалістів для проведення комплексної експертизи.

Судова влада у структурі державної влади України посідає важливе місце, зумовлене її соціальною роллю і специфічними функціями. Із судовою владою пов'язані такі категорії, як правосуддя, судовий контроль, юстиція [164, с. 39].

Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави [164, с. 37].

Дійсно, обов'язковим учасником процесу відновлення справи за нововиявленими обставинами є господарський суд (суддя) – основний, головний та обов'язковий учасник, на якого законом покладено завдання розгляду і вирішення спорів. Саме на суд покладено обов'язок всебічного, об'єктивного та повного розгляду справи, а також максимальної реалізації прав та обов'язків інших учасників господарського судочинства [130, с. 87]. Суддя користується всіма необхідними правами для виявлення дійсних обставин справи, встановлення прав і обов'язків сторін, які впливають зі спірного правовідношення.

За аналізом норм ГПК України незрозуміло, чи є суддя учасником господарського процесу, тому що на підставі статті 18 ГПК України до складу учасників судового процесу входять: сторони, треті особи, прокурор,

інші особи, які беруть участь у процесі. Судді серед учасників не названо, проте наступна стаття 19 даного розділу «Учасники судового процесу» присвячена саме визначенню статусу судді.

Суддя є центральною фігурою у господарському процесі у провадженні за нововиявленими обставинами, який наділений широким колом повноважень.

Наприклад, при поданні позовної заяви законодавством встановлені вимоги до оформлення позову та перелік необхідних додатків, при додержанні якого суддя зобов'язаний прийняти позов до розгляду. Щодо розгляду справи за заявою про перегляд за нововиявленими обставинами законодавство не встановлює чіткого переліку підстав для відмови або повернення заяви, що підвищує можливість зловживання суддями. Проте, на стадії перегляду за нововиявленими обставинами суддя має право призначити нову експертизу, викликати посадових осіб підприємств та організацій для дачі пояснень, тощо.

Таким чином суддя виявляється самостійним, важливим та навіть центральним учасником господарського процесу і може активно сприяти прискоренню розгляду справи, а також всебічному та об'єктивному розгляду та вирішенню справи.

Важливого значення у забезпеченні об'єктивності та неупередженості судді при розгляді справи набуває стаття 20 ГПК України, яка встановлює підстави і регламентує процедуру відводу (самовідводу) судді.

При розгляді питання, чи може бути заявлено відвід судді при відновленні справ за нововиявленими обставинами, слід обґрунтовано зазначити, що даний вид провадження жодним чином не відрізняється від перегляду в апеляційній чи касаційній інстанції. Його особливий порядок розгляду виникає після вступу рішення у законну силу та проходить по правилам розгляду тієї інстанції, яка здійснює перегляд. Загальновідомо, що відвід може бути заявлено на будь-якій стадії процесу, тому немає перешкод

і для реалізації цього права при провадженні за нововиявленими обставинами, звісно з дотриманням вимог, вказаних у статті 20 ГПК України.

Згідно з частиною четвертою статті 20 ГПК України заява про відвід судді повинна подаватись, як правило, до початку розгляду справи [165, п. 10] за нововиявленими обставинами, заявлятися у письмовій формі та бути мотивованою. Після цього заявити відвід можна, якщо про підставу відводу сторона чи прокурор дізналися після початку розгляду справи по суті.

Суддя не може брати участь у провадженні за нововиявленими обставинами, якщо:

1. Він є родичем осіб, які беруть участь у судовому процесі.

Цей пункт переліку більш детально регламентований у Господарському процесуальному кодексі Республіки Білорусь: суддя «...є близьким родичем будь-кого з осіб, що беруть участь у справі, їх представників, а якщо особою, що бере участь у справі, є юридична особа, – родичем посадових осіб цієї юридичної особи, його засновників» [91, ст. 34]. Це формулювання слід визнати обґрунтованішим, оскільки у вітчизняній редакції спостерігається певне обмеження кола таких осіб. Дійсно, у випадку участі в справі юридичної особи використання формули «родич особи, яка бере участь у судовому процесі», представляється некоректним. Спори можуть виникати і щодо спорідненості судді та представників осіб, оскільки вони безпосередньо не є сторонами спору.

У зв'язку з цим при провадженні за нововиявленими обставинами виникає питання, чи може суддя переглядати справу, яку розглядав раніше, якщо після прийняття судового акту по справі він став родичем осіб, які беруть участь у судовому процесі. Вважаємо, що в такому випадку перегляд повинен здійснювати інший суддя, оскільки при перегляді презюмується неупередженість господарського суду, а в розглядуваному випадку в цьому можуть виникати сумніви. Тому доречним представляється окремо закріпити цю особливість перегляду за нововиявленими обставинами в статті 20 Господарського процесуального кодексу України.

2. Встановлено інші обставини, що викликають сумнів у неупередженості судді.

В Арбітражному процесуальному кодексі Російської Федерації окрім вказаної підстави закріплено також наступне: «...знаходиться або раніше знаходився в службовій або іншій залежності від особи, що бере участь у справі, або його представника» [92, п. 6 ч. 1 ст. 21]. Вважаємо за доречне доповнити даним пунктом вищевказаний перелік, оскільки формулювання «інші обставини, що викликають сумнів у його неупередженості» досить «розмите».

3. Суддя, який брав участь в розгляді справи, не може брати участі в новому розгляді справи у разі скасування рішення, ухвали, прийнятої за його участю.

Підстава для відводу, що стосується попередньої участі судді в розгляді даної господарської справи в якості судді, на даній стадії не повинен діяти і не діє, оскільки перегляд за нововиявленими обставинами має здійснювати саме цей суддя. В ході даного виду перегляду, як вказувалося раніше, суддя отримує можливість «відновити репутацію» та прийняти законне рішення, враховуючи обставини, про які йому не було відомо при первинному розгляді господарської справи.

Посилання представника на те, що підставою відводу судді є незадоволення суддею позовних вимог заявника при первинному розгляді справи або з іншої справи за участю даної сторони (сторін), не можуть викликати сумніву в неупередженості судді.

Єдиним випадком, коли суддя не переглядає рішення, прийняте ним раніше, є випадок, коли нововиявленою обставиною є зловживання суддею своїми правами в ході первинного розгляду справи, що підтверджене відповідним вироком суду, що набрав законної сили.

Вище не вказані лише непереборні причини для перегляду судового акту за нововиявленими обставинами тим самим суддею. Як вказувалося раніше, це, безперечно, смерть судді, звільнення його з посади або

переведення до іншого місця роботи, в тому числі до іншого господарського суду.

Деякі дослідники, зокрема І.А. Балюк, вказують, що «законодавство передбачає вичерпний перелік підстав для відводу або самовідводу судді господарського суду і цей перелік не підлягає розширеному тлумаченню» [45, с. 47]. Проте формулювання «інші обставини, що викликають сумнів у його неупередженості» має розширений зміст і повинна використовуватися у випадках, не передбачених іншими підставами. Тому позицію І.А. Балюка слід визнати помилковою.

Відповідно до пункту 1.1. роз'яснення Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики застосування Арбітражного процесуального кодексу України» від 18.09.97 року № 02-5/289 з усіх учасників судового процесу лише сторони, треті особи і прокурор, який бере участь у процесі, наділені правом заявити відвід судді за наявності підстав та в порядку, зазначених у статті 20 ГПК України, у тому числі у випадках, коли суддя бере участь у новому розгляді справи у разі скасування рішення, ухвали, прийнятих ним чи за його участю [158]. Проте за аналізом статей 20-22 ГПК України цим правом наділені лише «сторони та прокурор, який бере участь у судовому процесі» (стаття 20 ГПК України).

Однак при відновленні справи за нововиявленими обставинами необхідність заявити відвід може виникати також у інших учасників процесу. Відсутність права заявити відвід за наявності підстав, встановлених законодавством, лише у зв'язку з тим, що особи не належать до кола суб'єктів права на відвід, представляється невірним. Тому доречним представляється надати право на заявлення відводу третім особам з самотійними та без самотійних вимог на предмет спору.

На підставі зазначеного, слід внести відповідні доповнення до ГПК України. Доречно закріпити також необхідність активної ролі господарського суду при відновленні справ за нововиявленими обставинами.

ГПК України передбачає заходи, що забезпечують виконання сторонами, іншими особами обов'язку надання доказів. Це положення повністю зберігається на стадії перегляду справ за нововиявленими обставинами [155, с. 110].

З іншої сторони, учасники процесу перегляду наділені процесуальним законом різноманітними правами, реалізація яких допомагає захищати їм свої інтереси. Так, в ході перегляду судового акта за нововиявленими обставинами учасники процесу мають право направляти доповнення чи зміни до заяви, подавати нові (додаткові) матеріали, клопотати перед судом про витребування певних матеріалів, оскаржувати дії суду або дії осіб, які беруть участь у справі, заявляти відводи та ін. Від активної позиції цих учасників у ході перегляду залежить результат перегляду. Було б нелогічним, якщо заявник ініціює перегляд акту господарського суду за нововиявленими обставинами, але не надає необхідних документів для прийняття суддею іншого, сприятливого для нього рішення. За загальним правилом в такому випадку господарський суд винесе ухвалу про відмову в задоволенні вимог, викладених в заяві, і залишить первинне рішення в силі, що слід визнати вірним.

При цьому активність учасників процесу властива всім стадіям господарського судочинства, і виконання цієї умови участі особи в процесі суттєво впливає на подальший хід справи взагалі. Прикладом може стати справа за позовом ТОВ «Трейдінгбудінвест ЛТД» до Управління матеріально-технічного постачання виробничого об'єднання «Павлоградвугілля» про зобов'язання відповідача здійснити поставку 95 тис. тонн вугілля марки «Г» (постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 03.02.2004 року) [166].

Арбітражний суд Дніпропетровської області рішенням від 28 листопада 1997 року в позові відмовив, виходячи з того, що зобов'язання сторони повинні були виконувати у межах строку дії договору, який закінчився 1 березня 1993 року, а порядок відвантаження недопоставленої продукції

сторонами не узгоджено. Суд відхилив посилення позивача на доповнення від 26 січня 1995 року до договору від 20 липня 1992 року з тих мотивів, що воно укладене після закінчення строку дії договору, і до того ж у доповненні сторони узгодили строк погашення заборгованості (протягом 1995 року), а не порядок відвантаження недопоставленого вугілля.

ТОВ «Трейдінгбудінвест» відновило провадження за нововиявленими обставинами, посилаючись на зроблений за його запитом висновок спеціаліста КНДІСЕ від 27 червня 2002 року про те, що підпис у доповненні від 26 січня 1995 року до договору від 20 липня 1992 року поставила особа, яка діяла від імені Управління.

Втім, посилаючись на пункт 1.3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 1981 року № 1 «Про практику перегляду судами у зв'язку з нововиявленими обставинами рішень, ухвал і постанов у цивільних справах, що набрали законної сили» (зі змінами), не можуть вважатися нововиявленими обставини, *що встановлюються на підставі доказів, які не були своєчасно подані сторонами, третіми особами чи прокурором. У разі подання таких доказів у процесі перегляду судового рішення за правилами розділу XIII ГПК України, господарський суд має прийняти ухвалу про залишення судового рішення без зміни.*

Проте, суд зауважив, що посиленням на зазначене доповнення до договору обґрунтовувалися позовні вимоги ТОВ «Трейдінгбудінвест». При розгляді справи цей доказ досліджував Арбітражний суд Дніпропетровської області, який дав йому оцінку. Зокрема, суд дійшов висновку, що право вимоги у зазначеного ТОВ виникло відповідно до умов договору від 20 липня 1992 року № 350, а не доповнення до нього від 26 січня 1995 року, в змісті якого не визначено прав та обов'язків сторін у зв'язку з недопоставкою вугілля [166].

Тому вказану обставину справедливо не було визнано нововиявленою.

Крім того, вказана справа доводить необхідність активної позиції сторін процесу не тільки при перегляді справи, в тому числі за

нововиявленими обставинами, але й при первинному розгляді справи, оскільки інша поведінка може позбавити учасника процесу права на подальший захист своїх інтересів.

Безперечно, перегляд актів господарських судів за нововиявленими обставинами є елементом системи по перегляду судових актів. Через це йому притаманні такі процесуальні форми, які наявні в інших провадженнях по перевірці судових актів. Так, ГПК України містить положення, що перегляд справи за нововиявленими обставинами здійснюється за правилами, встановленими для перегляду справ відповідно у місцевому, апеляційному чи касаційному судах (стаття 114 ГПК України).

Господарсько-процесуальний закон містить єдину умову щодо можливості подання учасниками процесу або витребування апеляційним судом нових (додаткових) матеріалів: якщо заявник обґрунтував суду неможливість подання доказів до суду першої інстанції (частина перша статті 101 ГПК України). Касаційна інстанція не допускає надання додаткових доказів за будь-яких умов.

При цьому у разі подання заяви про перегляд судового акту за нововиявленими обставинами у ці інстанції останні повинні прийняти додані докази та розглянути на їх підставі заяви. Таким чином, перегляд справи за нововиявленими обставинами є специфічним видом перегляду, який може «трансформувати» інші інститути господарського процесу.

В господарському процесі можуть брати участь посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, коли їх викликано для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи (стаття 30 ГПК України).

Тому у випадку відновлення справи за нововиявленими обставинами при скасуванні первинного судового акту може виникнути необхідність визвати таких осіб у судові засідання для дачі пояснень по справі. Відповідно до статті 30 ГПК України вказані особи зобов'язані з'явитись до суду на його виклик, сповістити про знані їм відомості та обставини у справі,

подати на вимогу господарського суду пояснення в письмовій формі. Також вони мають право знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, брати участь в огляді та дослідженні доказів, однак деякі вчені доречно вказують, що ці повноваження призводять до втрати безпосередності і переконливості [18, с. 77].

Крім того, при провадженні за нововиявленими обставинами у господарському процесі особа може вже не мати статусу посадової особи (вихід на пенсію, звільнення). Таким чином, сторона позбавляється права на залучення такої особи у процес, на відміну від свідка (у цивільному процесі), статус якого не має значення.

Залежно від змісту норми, що регулює спірні правовідносини, визначається коло фактів, що потребують доказування заявником та відповідачем по конкретній господарській справі. Суттєвим є визначення, які факти повинні підтверджуватися заявником, які – іншими особами. Питання в тому, на якій стороні лежить тягар доказування, важливе при пред'явленні заяви, наданні іншими учасниками заперечень, пояснень, в процесі підготовки матеріалів справи до розгляду в засіданні, розгляду спору по суті та винесення рішення [167, с. 18].

Покладанням обов'язку по доказуванню досягається активізація дій сторін з надання доказів, що прямо сприяє досягненню істини в процесі. Якби такого обов'язку суб'єктів доказування закон не передбачав, господарський суд виявився би позбавленим права вимагати від них докази.

Суд, зберігаючи неупередженість, зобов'язаний забезпечити необхідні умови для всебічного і повного дослідження обставин, сприяє особам, що беруть участь у справі, в здійсненні їхніх прав.

В будь-якому провадженні є факти, що обов'язково підлягають доказуванню. Більшість дослідників умовно поділяють їх на три групи:

- 1) юридичні факти матеріально-правового характеру;
- 2) доказові факти;
- 3) факти, що мають виключно процесуальне значення [168, с. 9-10].

Встановлення юридичних фактів матеріально-правового характеру необхідно для правильного застосування норми матеріального права, що регулює спірні правовідносини, і правильного вирішення справи по суті.

Доказовими фактами називаються такі факти, які дозволяють логічним шляхом вивести юридичний факт матеріально-правового характеру.

З фактами, що мають виключно процесуальне значення, пов'язане виникнення права на подання заяви.

Щодо доказових фактів, то таким можна назвати посилення заявником при порушенні провадження за нововиявленими обставинами на новий доказ, документ (наприклад, вирок суду), що не був оцінений господарським судом при первинному розгляді справи, проте суд повинен визначитися з істотністю даного доказу при прийнятті первинного рішення по справі.

Фактом, що має виключно процесуальне значення, при порушенні провадження за нововиявленими обставинами слід вважати оспорюване рішення по справі, прийняте при первинному розгляді.

Але при перегляді за нововиявленими обставинами доречною слід визнати відсутність як такої першої групи, оскільки встановлення юридичних фактів матеріально-правового характеру вже відбулося при первинному розгляді справи.

Будь-які з перерахованих груп фактів, перш ніж господарський суд прийме їх за наявні, потрібно довести за допомогою судових доказів. Кожен доказ, поданий заявником або іншим учасником процесу, повинен відповідати загальним вимогам належності (мати відношення до даної справи), допустимості (доводитися тільки певними доказами, наприклад, для визнання винним експерта за дачу завідомо неправильного висновку у справі необхідний обвинувачувальний вирок по кримінальній справі, що набрав законної сили), достовірності (відповідність отриманих відомостей про факти дійсності) та достатності (достатньої сукупності доказів, фактів), а також має бути оцінений суддею за внутрішнім переконанням відповідно до положень статті 43 ГПК України.

Причому оцінка може мати попередній характер (на початкових етапах доказування, при вирішенні питання про порушення провадження) і остаточний (при винесенні рішення господарським судом) [169, с. 150].

Даний порядок перегляду передбачає, що спочатку в судовому засіданні має бути підтверджено всі вищевказані характеристики нововиявленої обставини, а потім оцінено рішення господарського суду й суттєвість даної обставини для його прийняття.

Однак не всі факти, що мають значення для справи, потребують встановлення в процесі судового доказування. Необхідно виділяти три види фактів, що не вимагають доказування: 1) визнані господарським судом загальновідомими; 2) преюдиціальні або встановлені рішенням або вироком суду; 3) ті, у відношенні яких існує презумпція, які встановлені законом (стаття 35 ГПК України).

Загальновідомість факту може бути визнана господарським судом у випадку, якщо даний факт відомий всьому складу суду, що розглядає справу, та широкому колу осіб (поняття «широке коло осіб» має відносне значення: його обсяг залежить від поширеності даної події-факту в певній місцевості). Загальновідомими визнаються, як правило, такі факти предмета доказування, як події (засуха, землетрус, війна, повінь). Загальновідомі факти звільнені від доказування, оскільки їх істинність очевидна і доказування є зайвим.

Преюдиціальні – це факти, встановлені рішенням суду по справі або вироком суду, що вступив у законну силу по справі, в якій беруть участь ті ж особи. Преюдиціальні факти звільняються від доказування, оскільки вони вже встановлені рішенням суду (вироком), і немає ніякої необхідності встановлювати їх знову, тобто піддавати сумніву [169, с. 23].

Слід звернути увагу на те, що таке рішення або вирок повинні набрати законної сили.

При цьому стаття 35 ГПК України не передбачає як підстави звільнення від доказування факти, встановлені адміністративними актами і актами прокурорсько-слідчих органів. У даному випадку питання щодо вини

конкретних осіб вирішується господарським судом «самостійно за результатами дослідження всіх обставин та матеріалів справ, у тому числі слідчих органів» [170].

Важливо також те, що властивість преюдиціальності мають матеріально-правові факти, зафіксовані в рішенні, якщо при цьому всі заінтересовані особи, яких вони торкаються, були залучені в процес.

Проте з фактів, зафіксованих у вирокі, звільняються від доказування при розгляді справи тільки два види: 1) факт здійснення дії; 2) здійснення дій конкретною особою.

Так, поданий заявником вирок суду про визнання експерта винним у наданні завідомо неправдивих відомостей не потребує доказування при розгляді справи за нововиявленими обставинами. Ці факти не тільки не потребують доказування, але й не можуть бути спростовані.

Стосовно фактів, щодо яких існує презумпція (встановлених законом фактів), то частина п'ята статті 35 ГПК України вказує, що таке припущення може бути спростовано в загальному порядку.

Так, заявник не повинен доводити вину іншої сторони у справі, її обізнаність фактами, що були невідомі заявнику та господарському суду на час первинного розгляду спору, але, можливо були відомі іншій стороні (наприклад, у випадку дачі хабаря експерту).

У кримінальному процесуальному законодавстві суд, прокурор не вправі перекладати обов'язок доказування на обвинуваченого. Останній не зобов'язаний доводити свою невинність. Це означає, що обвинувачений не несе відповідальності й обов'язку надання доказів у підтвердження відсутності своєї вини. Рішення суду про вину обвинуваченого не може бути засновано на тому, що обвинувачений не зміг спростувати обвинувачення або не надав доказів, що підтверджують позитивні для нього обставини, або взагалі відмовився від свідчення. Все вищезазначене не може розглядатися як доказ його вини. На суді та захисникові обвинуваченого також не лежить

обов'язок доказування, оскільки в даній ситуації вказані органи можуть перетворитися в обвинувачів, що неприпустимо [171, с. 111-112].

На відміну від кримінального судочинства цивільний і господарський процеси відстоюють іншу точку зору – кожна сторона повинна довести, обґрунтувати свою позицію, «обвинувачення». Тобто, у кримінальному процесі діє презумпція невинності, в цивільному і господарському – як правило, презумпція вини. Це правило цілком розповсюджується і на перегляд справи за нововиявленими обставинами.

Встановлюючи доказову презумпцію, закон звільняє одну із сторін від обов'язку доводити існування певного факту. Цей факт в силу закону передбачається існуючим, поки інша сторона не доведе інше. Всі учасники господарських правовідносин припускаються добросовісними виконавцями своїх прав і обов'язків, тому кредитор зобов'язаний довести факт невиконання або неналежного виконання боржником його обов'язків, а також наявності збитків і причинний зв'язок між фактом наявності збитків і фактом правопорушення. Проте кредитор, наприклад, реально не має можливості надати докази недобросовісності боржника [155, с. 110-111].

Крім загального правила розподілу обов'язків із доказування в інтересах захисту прав сторони, поставленої в більш скрутні умови доказування, норми матеріального права містять винятки із загального правила, перекладаючи обов'язок доказування факту або його спростування не на ту сторону, яка про цей факт стверджує, а на протилежну сторону (презумпція). Таким чином, процесу доказування додається певна гнучкість в інтересах встановлення істини. Загальне правило доказування діє в тих випадках, коли в нормах матеріального права немає спеціальних вказівок про доказування [169, с. 125].

Презумпції необхідні для одноманітного правового регулювання, стабільності правопорядку, захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб. Презумпціями є перевірені практикою узагальнення високого ступеню вірогідності, які, як правило, враховують та припускають специфіку

випадків, на які вони не розповсюджуються. Очевидно, для деякої кількості випадків правова презумпція може бути легко спростована, хоча закон цього не припускає. Однак, оскільки кількість таких випадків невелика, закон в інтересах одноманітного правового регулювання та утворення максимальних правових гарантій прав та інтересів фізичних та юридичних осіб вважає за краще нехтувати такими випадками [172, с. 8].

Всі вищевказані правила доказування можна вивести з практики розгляду господарських справ за нововиявленими обставинами. Але вони не закріплені в жодному нормативно-правовому акті, що не можна визнати правильним.

Крім того, розглянуті правила доказування в повному обсязі характерні для судового розгляду у господарському суді першої інстанції. Але на практиці при відновленні справи за нововиявленими обставинами в апеляційній чи касаційній інстанції іноді виникають питання щодо правил доказування (зокрема, щодо касаційної інстанції, яка не може приймати нові докази та давати оцінку проаналізованим нижчестоящими судами доказам, відповідно до статті 111⁵ ГПК України) [155, с. 113]. Тому проблеми щодо правил доказування при перегляді справ за нововиявленими обставинами ще залишаються та потребують подальшої розробки в перспективі.

Єдиним шляхом вирішення даної проблеми є, на нашу думку, надання переважного права перегляду господарських справ за нововиявленими обставинами суду першої інстанції (за умови залишення в силі такого акту при перегляді в апеляційному та\або касаційному порядку), про що мова йшла в попередньому підрозділі даного дослідження.

Таким чином, слід резюмувати, що на етапі розгляду справи за нововиявленими обставинами подані заявником факти перевіряються на наявність необхідних характеристик (достатність, достовірність, належність до справи та допустимість) та оцінюються господарським судом з точки зору суттєвості даної обставини при прийнятті оспорюваного рішення по справі.

Тільки після визначення вказаних складових розгляду господарський суд має можливість прийняти обґрунтоване та справедливе рішення по справі.

Але господарський суд може і не визнати представлені особою факти нововиявленими обставинами. Тобто, особа, яка подає заяву про перегляд акта господарського суду за нововиявленими обставинами, повинна довести свою позицію, надати всі аргументи [155, с. 108]. Активна позиція заявника та інших учасників процесу перегляду стає гарантією захисту прав таких осіб.

Тому теорією процесу сформульована група фактів, що не потребують доказування, та група фактів, що потребують доказування. І ці правила з певними зауваженнями застосовуються при перегляді судового акта за нововиявленими обставинами.

4.3. Результати розгляду заяви

Будь-який розгляд справи втрачає сенс, якщо за підсумками розгляду не прийнято відповідного судового акта. Не слід забувати, що основною метою, задля якої заявник звертається до господарського суду – отримання сприятливого для нього рішення. Саме тому дослідження результату розгляду справи як окремого інституту процесуального права має важливе теоретичне та практичне значення.

Діюче господарсько-процесуальне законодавство, організація діяльності господарських судів, професійна підготовка суддів повинні забезпечувати винесення судами законних і обґрунтованих рішень і ухвал [130, с. 71].

Сучасний суд першої інстанції розглядає справу від початку до кінця і виносить рішення по справі. Якщо це рішення не оскаржене в межах встановленого строку, воно набуває законної сили і приводиться до виконання [173, с. 35].

Наявність підсумкового процесуального акту в господарському судочинстві є обов'язковим документуванням та записом всіх здійснюваних по господарській справі дій та рішень, постанов, передбачених господарсько-процесуальним законом. В теорії процесу під процесуальним актом прийнято розуміти дію або рішення суб'єкта процесуальної діяльності, виражені у відповідній процесуальній формі та закріплені у процесуальному документі.

Так, за чинним господарським процесуальним законодавством за підсумками розгляду судового акту за нововиявленими обставинами можливо винесення одного з наступних актів:

а) у випадку невизнання викладених обставин нововиявленими суддя виносить ухвалу про відмову у задоволенні заяви та залишенні оспорюваного судового акту в силі;

б) у випадку визнання викладених у заяві обставин нововиявленими суд скасовує судовий акт, переглядає господарську справу в загальному порядку та виносить відповідний судовий акт (рішення, ухвалу, постанову).

Слід звернути увагу, що повернення заяви можливо лише у разі процесуальних порушень, що встановлені статтею 113 ГПК України, про які мова йшла раніше.

Суддя при розгляді заяви не має права повертати таку заяву про відновлення справи за нововиявленими обставинами, навіть якщо господарський суд вважає, що таких обставин немає. В цих випадках рішення повинно бути залишено без змін, про що виноситься ухвала [62, п. 3.3.]. Це представляється вірним, оскільки вирішення питання про «технічні» недоліки та суттєве для перегляду вирішення питання про наявність нововиявлених обставин слід розділяти і в часі, і процесуальними документами, які, до речі, можуть бути оскаржені за різних підстав.

У ході розгляду справи господарський суд звертає увагу на участь особи, яка подала заяву про відновлення справи за нововиявленими обставинами, на подання додаткових доказів та обов'язку доказування по справі, явку у судові засідання, тобто згідно з правами та обов'язками

позивача, що передбачене статтею 33 ГПК України. Якщо вказані та інші дії заявником не здійснюються, це може бути підставою для винесення ухвали про залишення без змін судового акта, про перегляд якого подано заяву [174, п. 7].

Крім того, раніше в роботі вже зверталася увага на обов'язок заявника зайняти активну позицію в процесі, оскільки прийняття заяви до розгляду не тягне для спірних правовідносин гарантованого скасування чи зміни спірного акта. Результат перегляду впливає з оцінки доказів, отриманих від заявника та інших учасників процесу, а також доказів, за необхідності зібраних самим господарським судом.

З іншого боку, рішення господарського суду за підсумками перегляду справи за нововиявленими обставинами не є остаточним та неоскаржуваним. Кінцевий судовий акт такого перегляду може бути оскаржений та переглянутий в апеляційному та/або касаційному порядку та у Верховному Суді України.

Апеляційний господарський суд на підставі частини першої статті 101 ГПК України має право повторно розглянути справу за наявними і додатково поданими доказами (матеріалами). Але при поданні заяви до касаційної інстанції при первинному ініціюванні перегляду за нововиявленими обставинами або при оскарженні підсумкового акту перегляду судом першої інстанції або апеляційним господарським судом відповідно до частини першої статті 111⁷ ГПК України суд касаційної інстанції лише перевіряє застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права.

У випадку, якщо в ході розгляду справи в касаційній інстанції доводиться наявність у справі нововиявлених обставин, суд касаційної інстанції за загальним правилом направляє справу на новий розгляд до місцевого господарського суду [24; 175] та ін.

Питання про відстрочку або розстрочку виконання судового акта, зміну способу та порядку його виконання вирішується відповідним господарським

судом одночасно з прийняттям акта за результатами перегляду господарської справи, про що зазначається у судовому акті.

За аналізом статті 114 ГПК України після перегляду справи за нововиявленими обставинами господарський суд вправі:

I. Залишити заяву без задоволення, а оспорене судове рішення – в силі.

Відповідний господарський суд залишає заяву без задоволення, а оскаржене судове рішення в силі, якщо дійде одного з наступних висновків:

- нововиявлені обставини не встановлені або не вплинули на правильність цього рішення;
- між встановленими новими фактами та неправильністю оспорюваного судового рішення немає причинного зв'язку;
- закінчився місячний строк з моменту виявлення цих обставин.

Для залишення рішення в силі достатньо однієї з вказаних підстав.

II. Скасувати рішення, постанову або ухвалу суду і винести нове рішення.

У разі виявлення наявності підстав для зміни або скасування судового рішення, які передбачені відповідними нормами ГПК України, суд повинен навести такі обставини у своїй ухвалі [21, с. 115-116; 115, с. 150; 116, с. 270-271], яку може бути оскаржено.

Тому специфічною характерною рисою відновлення справи за нововиявленими обставинами в даному випадку є те, що скасувати або змінити рішення може не тільки вищестоящий господарський суд, як в інших видах перегляду, але сам суддя, який вже розглядав раніше означену справу.

III. Змінити рішення, постанову або ухвалу суду.

Тривалий час у процесуальній літературі залишалося дискусійним питання про можливість суду, який вирішує питання про відновлення справи, вносити зміни в оскаржене судове рішення.

Висловлювались непоодинокі думки про можливість скасування рішення із закриттям справи, але заперечувалась можливість внесення змін

до нього при розгляді справи в порядку перегляду акта господарського суду за нововиявленими обставинами. Це обґрунтовувалось наступним чином: якщо нововиявлені обставини встановлюють неправильність рішення, останнє підлягає скасуванню, а не зміні [19, с. 312; 176, с. 62]. В.Д. Фінько також зазначає, що «при перегляді судом справи за нововиявленими обставинами в рішення суду не можуть бути внесені зміни, оскільки вони впливають з нових обставин, які не були предметом розгляду ... при постановленні рішення» [64, с. 124].

Доречі, у пункті 1 статті 317 Арбітражного процесуального кодексу РФ [92], а також у частині другій статті 324 Господарського процесуального кодексу РБ [91] вказується про обов'язкове скасування судового акта за результатами перегляду за нововиявленими обставинами.

І це слід визнати вірним. Дійсно, у випадку визнання обставин нововиявленими господарський суд автоматично повинен скасувати рішення та розглянути кожний спірний пункт первинного рішення під іншим кутом – з урахуванням нововиявлених обставин. І хоча частина п'ята статті 114 ГПК України встановлює, що судовий акт може бути *змінено* або скасовано, проте навіть у разі незначної зміни первинного судового акта судді в превалюючій більшості випадків скасовують такий судовий акт та виносять новий [177; 178].

Крім того, господарсько-процесуальний закон (пункт 2 частини першої статті 103, пункт 2 частини першої статті 111⁹ ГПК України) дозволяє вищестоящому суду скасовувати судові рішення у певній його частині. За такої ситуації скасування судового рішення в певній його частині, по суті, є різновидом його зміни [179, с. 16]. Тому доречним представляється виключення з повноважень господарського суду при перегляді за нововиявленими обставинами повноваження «зміни» рішення із заміною його на право «скасування рішення повністю або частково і прийняття нового рішення».

При цьому деякі повноваження господарського суду витікають із судової практики, проте не закріплені в чинному ГПК України. Зокрема, господарський суд може *скасувати рішення, постанову або ухвалу і направити справу на новий судовий розгляд до суду першої інстанції*.

Означене повноваження реалізується господарським судом касаційної інстанції, оскільки, як вказувалося вище, він не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові господарського суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати нові докази або додатково перевіряти докази (стаття 111⁷ ГПК України). Більш детально це викладено у частині другій пункту 4.2 роз'яснення президії ВГСУ № 04-5/563 від 21.05.2002 року, згідно з яким у разі звернення до касаційної інстанції з заявою про перегляд за нововиявленими обставинами вона має винести ухвалу про передання заяви зі справою для вирішення до місцевого або апеляційного господарського суду [62].

Нажаль, розділом XIII ГПК України зазначене повноваження не встановлене, що представляється невірним [180, с. 69-71]. Роз'яснення не може замінити норми процесуального закону в таких важливих процедурних питаннях.

Також одним з важливих практичних питань є наступне: чи може суддя господарського суду при перегляді справи за нововиявленими обставинами приймати нові докази. Стаття 114 ГПК України встановлює, що заява про перегляд акту господарського суду здійснюється у місячний строк з дня її надходження, а за результатами перегляду рішення, ухвали, постанови виноситься той самий акт, який переглядався. Але немає уточнення, яким чином здійснюється провадження по справі (за загальним правилом або лише з винесенням нового акту на підставі нововиявленої обставини без повного розгляду господарської справи).

Незрозуміла позиція законодавця, що викладена у частині восьмій статті 114 ГПК України: «У разі скасування судового рішення за результатами його перегляду за нововиявленими обставинами справа розглядається за правилами, встановленими цим Кодексом». Вищевказана норма має подвійний зміст, що призводить до проблем у її застосуванні: або мається на увазі можливість сторони у подальшому оскаржувати новий судовий акт (за результатами перегляду за нововиявленими обставинами) до вищестоящої інстанції, або після прийняття господарської справи до провадження за нововиявленими обставинами суддя може здійснювати процес за правилами, встановленими Кодексом для відповідної інстанції, яка переглядає господарську справу (приймати нові докази по справі, заслуховувати пояснення учасників процесу тощо).

Наявність вищевказаної проблеми підтверджує і практика господарських судів. Одеський апеляційний господарський суд в одному судовому засіданні розглянув заяву про перегляд за нововиявленими обставинами та виніс нове рішення. Натомість після оскарження даного акту в касаційному порядку Вищий господарський суд України наголосив: «Виходячи зі змісту статті 114 ГПК України, перевірка обґрунтованості заяви про перегляд судового рішення і новий розгляд справи по суті проводяться в окремих судових засіданнях» (Постанова ВГСУ від 29.11.2010 р., № 16-6/340-06-8925). На цій підставі постанова Одеського апеляційного господарського суду була скасована, а господарська справа направлена на новий розгляд по суті.

Таким чином, необхідне уточнення вищевказаного положення в діючому ГПК України, оскільки при виникненні нововиявлених обставин на практиці часто виникає потреба в залученні нових матеріалів до справи для повного та всебічного її розгляду та винесення відповідного судового акта.

На підставі вищенаведеного необхідно доповнити частину четверту статті 114 ГПК України положенням наступного змісту: «У разі прийняття заяви про перегляд судового акту за нововиявленими обставинами до

провадження справа розглядається господарським судом за загальними правилами, встановленими для відповідної інстанції».

Доречно проаналізувати також ще одне повноваження господарського суду при перегляді справи за нововиявленими обставинами. Одразу слід зазначити, що вказане повноваження ні витікає з жодної статті ГПК України, ні з судової практики. Проте це повноваження не можна виключати з переліку можливостей господарського суду – *припинення провадження у справі*.

Відповідно до статті 80 ГПК України господарський суд припиняє провадження у справі, якщо:

- 1) спір не підлягає вирішенню в господарських судах України;
- 2) відсутній предмет спору;
- 3) є рішення господарського суду або іншого органу, який в межах своєї компетенції вирішив господарський спір між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав;
- 4) позивач відмовився від позову і відмову прийнято господарським судом;
- 5) сторони уклали угоду про передачу даного спору на вирішення третейського суду;
- 6) підприємство чи організацію, які є сторонами, ліквідовано;
- 7) сторони уклали мирову угоду і вона затверджена господарським судом.

Дійсно, до перегляду за нововиявленими обставинами може бути застосований не весь перелік. Але такі можливості, як укладення мирової угоди або наявність рішення суду по даній справі (в тому числі в порядку перегляду за нововиявленими обставинами) виключати не можна. Це право сторін, і воно може бути реалізовано на будь-якій стадії процесу, в тому числі при відновленні справи за нововиявленими обставинами.

До речі, за наявності вказаних обставин повноваження щодо припинення справи є у апеляційної та касаційної інстанції (встановлюється

відповідно пунктом 3 частини першої статті 103 ГПК України та пунктом 4 частини першої статті 111⁹ ГПК України).

Тому доречно внести відповідні доповнення до статті 114 ГПК України, згідно з якими за результатами перегляду судового рішення господарський суд може *«скасувати рішення повністю або частково і припинити провадження у справі»* [180, с. 69-71].

Судовий акт господарського суду, прийнятий за підсумками перегляду справи за нововиявленими обставинами, ухвалюється іменем України, і зміст його повинен відповідати вимогам статті 84 ГПК України (у разі прийняття рішення), статті 86 ГПК України (у разі винесення ухвали) або статей 105, 111¹¹ ГПК України (у разі прийняття постанови відповідно апеляційною або касаційною інстанцією).

При цьому, безперечно, в судовому акті за результатами даного виду перегляду необхідно викласти «історію» питання та підстави звернення за нововиявленими обставинами з обґрунтуванням їх істотності/неістотності для даної справи.

Висновки до розділу 4

Процедура відновлення та перегляду господарських справ за нововиявленими обставинами, з одного боку, розкриває основні засади реалізації досліджуваного інституту, а з іншого – викриває численні проблеми такої реалізації. На основі проведеного у розділі аналізу:

1. У провадженні за нововиявленими обставинами можна виділити три етапи: досудовий, судовий та виконавчий. Судовий етап включає 3 стадії:

- прийняття заяви до розгляду;
- розгляд заяви та – за необхідності – перегляд господарської справи;
- винесення судового акта по справі.

2. Обґрунтована доречність закріплення в чинному ГПК України, що судові рішення переглядаються господарським судом (суддею) першої інстанції, який прийняв ці судові рішення. При цьому якщо нововиявленою обставиною є зловживання судді під час провадження у справі при колегіальному розгляді справи, то перегляд повинен здійснюватись у новому складі суду.

3. Умотивована доцільність подачі заяви про перегляд за нововиявленими обставинами до суду першої інстанції, що вперше розглядала означену справу, для розгляду заяви по суті, навіть у випадку, якщо в подальшому судові акти по даній справі оскаржувались та переглядались судами апеляційної та касаційної інстанцій.

4. Доречно закріпити, що в ухвалі про прийняття заяви до розгляду суддя повинен вказати дату прийняття ухвали, номер справи, сторони первинної справи (позивач, відповідач), за чиєю заявою порушено перегляд, суть первинного спору, суть обставин, що заявник вважає нововиявленими, посилання на норми процесуального законодавства та необхідність явки сторін по справі.

5. Доречно закріпити в ГПК України, що:

а) перевірці підлягають лише доводи, надані в заяві, а не всі матеріали справи;

б) перевірка охоплює тільки тих суб'єктів, які подали або щодо яких внесені вказані процесуальні документи, а не всіх осіб, інтересів яких стосується винесене судові рішення.

Проте право суду дослідити справу в повному обсязі доречно залишити.

6. Пропонується внести зміни до статті 114 ГПК України щодо моменту початку відліку строку для розгляду справи за нововиявленими обставинами, який повинен складати один місяць з дня отримання справи відповідним судом (суддею). По складних справах пропонується встановити можливість продовження строку ще на один місяць за клопотанням сторони.

На підставі зазначеного, слід визнати необхідним закріплення в розділі XIII ГПК України чіткого механізму такого перегляду та його строків, що усуне можливість двозначного тлумачення даних норм та зловживань при здійсненні перегляду актів за нововиявленими обставинами [154, с. 98].

7. Серед повноважень за підсумками перегляду за нововиявленими обставинами пропонується виключити повноваження суду щодо зміни рішення, проте включити право припиняти провадження у справі за наявності визначених в Кодексі підстав.

8. Пропонується викласти дефініцію учасника господарського процесу перегляду справи за нововиявленими обставинами як особи, яка наділена законом певними правами та обов'язками та вступає у процес для захисту своїх прав та законних інтересів, або яка залучається суддею для всебічного, повного та об'єктивного розгляду та вирішення справи.

При перегляді акта господарського суду за нововиявленими обставинами можна виділити наступні групи суб'єктів:

I. Активні:

1. господарський суд;
2. суб'єкти, що ініціюють перегляд за нововиявленими обставинами, загалом це сторони процесу (заявник, прокурор);
3. інші активні учасники процесу (відповідач, треті особи);

II. Пасивні учасники процесу (експерт, перекладач, посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів).

9. Доречним представляється надання права на заявлення відводу третім особам з самостійними та без самостійних вимог на предмет спору. Зокрема, відводу підлягатиме суддя, яку розглядав цю справу раніше, якщо після прийняття судового акту по справі він став родичем осіб, які беруть участь у судовому процесі.

Результати дослідження, одержані у цьому розділі, опубліковані у статтях:

1. Степанов С.В. Доказування на стадії перегляду господарської справи за нововиявленими обставинами // Вісник Одеського національного університету. – 2007. – Том 12. – Випуск 12. Серія «Правознавство». – С. 102-109.

2. Степанов С.В. Результати розгляду заяви (подання) за нововиявленими обставинами // Матеріали за V міжнародна научна практична конференція «Будешето проблемите на световната наука – 2009». – Том 16. Закон. Държавна администрация. – София: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2009. – С. 69-71.

3. Степанов С.В. Стадии процедуры пересмотра судебных актов по вновь открывшимся обстоятельствам // Материалы 63-й научной конференции профессорско-преподавательского состава, аспирантов и соискателей экономико-правового факультета ОНУ им. И.И. Мечникова (17-20 ноября 2008 г.). – Одесса, 2008. – С. 97-99.

4. Степанов С.В. Учасники перегляду судового акту господарського суду за нововиявленими обставинами: поняття та класифікація // Матеріали за 5 – а міжнародна научна практична конференція, «Динамиката на съвременната наука». Том 5. Закон. Държавна администрация. – София: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2009. – С. 65 – 67.

5. Степанов С.В. Щодо змісту заяви про перегляд справи за нововиявленими обставинами в господарському судочинстві // Збірник наукових статей студентів, аспірантів та претендентів економіко-правового факультету ОНУ ім. І.І.Мечникова (23-25 квітня 2008 р.). – Том 7. – Одеса, 2008. – С. 144-145

6. Степанов С.В. Щодо порядку перегляду судових актів за нововиявленими обставинами // Материалы 62-й научной конференции профессорско-преподавательского состава и аспирантов экономико-правового факультета ОНУ им. И.И. Мечникова (28-30 ноября 2007 г.). – Одесса, 2007. – С. 75-77.

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження Господарського процесуального кодексу України у порівнянні з Кодексом адміністративного судочинства України, а також з Арбітражним процесуальним кодексом Російської Федерації, Господарським процесуальним кодексом Республіки Білорусь, вивчення спеціальної правової літератури, та ознайомленням з судовою практикою господарських судів можна зробити наступні висновки.

1) Судочинство за нововиявленими обставинами є самостійною, важливою стадією господарського процесу, скерованою на захист порушених прав і інтересів господарюючих суб'єктів у випадках ненавмисно помилкових рішень господарських судів за підставами, що не залежать від їхньої волі.

2) ГПК України приділяє недостатньо уваги цій стадії, якій присвячується лише чотири статті (112-114 розділу XIII) без чіткого визначення самого поняття нововиявленої обставини та основних ознак таких обставин.

3) У новому ГПК України, проект якого знаходиться на розгляді Верховної Ради України, необхідно вказати, що перегляд судових актів за нововиявленими обставинами у господарському судочинстві є виключним за своєю суттю порядком перегляду судових актів господарських судів, зважаючи на встановлення обставин, що мають істотне значення для справи, але невідомих заявнику та суду на час первинного розгляду господарської справи.

4) Перелік підстав для перегляду актів господарських судів за нововиявленими обставинами, встановлений статтею 112 ГПК України, не є досконалим. У вказаній статті доречно вказати, що підставами перегляду судових актів за нововиявленими обставинами можуть бути:

а) неправильність перекладу, висновку експерта, а також показань свідка, на яких ґрунтується судовий акт;

б) зловживання судді, прокурора та інших посадових осіб, вчинені під час провадження у справі, встановлені вироком, що набрав законної сили, що вплинули на винесення незаконного рішення;

в) фальсифікація (підроблення) документів, речових доказів, протоколів судових дій та інших доказів, що спричинили винесення незаконного судового рішення;

г) скасування судового акта господарського суду чи іншого суду або акта іншого органа, що стали підставою для прийняття даного судового рішення, та прийняття відповідного акта, протилежного за змістом відповідному акту (в цілому або його частини), на підставі якого було прийнято судове рішення по даній господарській справі;

д) визнання Конституційним Судом України таким, що не відповідає Конституції України закону чи іншого нормативно-правового акта, що був застосований господарським судом у конкретній справі;

е) визнання постанов чи ухвал міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують міжнародні зобов'язання України;

ж) усі інші обставини, які не були відомі заявнику та господарському суду при винесенні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять його неправильність.

5) Провадження за нововиявленими обставинами порушується за судовим актом, який набрав законної сили. Однак нововиявлені обставини можуть бути виявлені також у відношенні до рішення, що не набрало законної сили, якщо нововиявлені обставини стали відомі заявнику або господарському суду до набрання рішенням законної сили.

б) Провадження за новиявленими обставинами може мати місце не тільки за ініціативою сторін, прокурора та третіх осіб але і судді, який розглядав господарську справу, а також інших осіб, яких не було залучено до участі у справі, якщо господарський суд прийняв судовий акт, що стосується їх прав і обов'язків.

7) У разі, якщо після прийняття апеляційної чи касаційної скарги подано заяву про відновлення справи за нововиявленими обставинами і ці обставини визнано нововиявленими, провадження за скаргою зупиняється.

Якщо скарга надійшла до господарського суду після надходження заяви про відновлення справи за нововиявленими обставинами, спочатку розглядається ця заява. Після прийняття судового акта за результатами розгляду заяви про відновлення справи за нововиявленими обставинами апеляційна (касаційна) скарга надсилається до суду апеляційної (касаційної) інстанції.

Доповнення Господарського процесуального кодексу України новими нормами по провадженню за нововиявленими обставинами буде сприяти виправленню помилок господарських судів, надійному встановленню істини по спорам та ефективному захисту порушених прав і інтересів господарюючих суб'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бебяневич В. На первый взгляд... / В.Е. Бебяневич // Юридическая практика. – №660 (33), от 17.08.2010 г. – С. 1, 3.
2. Советский гражданский процесс: Учебник / Под ред. К.И. Комиссарова, В.М. Семенова. – М., 1988. – 480 с.
3. Бебяневич О.А. Теоретичні проблеми господарського договірнього права: Автореферат. Київський національний університет імені Тараса Шевченка / О.А. Бебяневич. – Київ, 2006. – 25 с.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-44. – Ст. 356.
5. Морозова Л.С. Пересмотр решений по вновь открывшимся обстоятельствам / Л.С. Морозова. – М., 1959.
6. Ломоносова Е. М. Пересмотр гражданских дел по вновь открывшимся обстоятельствам: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. / Е.М. Ломоносова. – Харьков, 1970.
7. Ніколенко Л.М. Поняття перегляду судового акту за нововиявленими обставинами у господарському судочинстві // Международная научно-практическая конференция «Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте 2010». Одесса. - Т.14.- С. 4-6
8. Резуненко А.Н. Пересмотр судебных актов, вступивших в законную силу, по вновь открывшимся обстоятельствам как стадия гражданского процесса: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.Н. Резуненко. – Саратов, 2001. – 22 с.
9. Диспут на тему «Вновь открывшиеся обстоятельства в советском уголовном и гражданском процессе // Социалистическая законность.– 1952.– № 8. – С. 50-55.
10. Тетерин Б.С. Возобновление дел по вновь открывшимся обстоятельствам в советском уголовном процессе. / Б.С. Тетерин. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1959. – 116 с.

- 11.Беляневич В.Е. Господарський процесуальний кодекс України (із змінами і допов. станом на 22 верес. 2005 р.): Наук.-практ. комент. / В.Е. Беляневич. – Видання друге. – К.: Вид-во «Юстиніан», 2006.– 672 с.
- 12.Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 року (станом на 01.01.2007 року). – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007.
- 13.Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55/1. – Ст. 1900.
- 14.Постанова Верховного Суду України від 23.10.2007 року по справі № 6/168 // Юридическая практика. – № 3, от 15.01.2008 г. – С. 15.
- 15.Постанова Верховного Суду України від 23.10.2007 року № 2–8/2388.1–05 (2–8/1410–2003) по справі № 2–8/2388.1–2005 // Бізнес: законодавство та практика. – 2008. – № 12.
- 16.Бобечко Н.Р. Нововиявлені обставини як підстава для перегляду судових рішень у порядку виняткового провадження / Н.Р. Бобечко // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали ІХ регіональної науково-практичної конференції. 13-14 лютого 2003 р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – С. 478-480.
- 17.Беднарська В. М. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному судочинстві: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.М. Беднарська // Луганський держ. ун-т внутрішніх справ МВС України. – Луганськ, 2006. – 193 арк.
- 18.Абрамов Н.А. Хозяйственно-процессуальное право / Н.А. Абрамов. – Х.: Одиссей, 2003. – 336 с.
- 19.Строгович М.С. Проверка законности и обоснованности судебных приговоров / М.С. Строгович. – М.: Издат. Академии наук СССР, 1956. – 319 с.
- 20.Завриев С.С. «Вновь открывшиеся обстоятельства» и «новые» доказательства в гражданском процессе / С.С. Завриев // Законодательство. –2007. – № 3. – С. 67-71.

- 21.Блинов В.М. Возобновление дел по вновь открывшимся обстоятельствам / В.М. Блинов. – М.: Юрид. лит., 1968. – 120 с.
- 22.Про практику перегляду судами у зв'язку з нововиявленими обставинами рішень, ухвал і постанов у цивільних справах, що набрали законної сили: Постанова Пленума Верховного Суду України № 1 від 27.02.1981 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
- 23.Постанова Верховного Суду України від 21.02.2006 по справі № 17/32 (06/120) // Бізнес: законодавство та практика. – 2007. – № 7. – Ст. 42.
- 24.Постанова Верховного Суду України від 23.10.2007 року по справі № 6/47 // Бізнес: законодавство та практика. – 2008. – № 12.
- 25.Суслов О. Открыли обстоятельства? Или закрыли глаза? // Вечерняя Одесса, № 131 (9262), 7 сентября 2010 г. – С. 1-2.
26. Степанов С.В. Понятие вновь открывшихся обстоятельств и производства по вновь открывшимся обстоятельствам / С.В. Степанов // Право и экономика: генезис, современное состояние и перспективы развития: Международная научно-практическая конференция (30 мая 2008 года). – Одесса, 2008. – С. 504-509.
- 27.Юридический энциклопедический словарь / Гл. ред. А.Я. Сухарев. – М.: Сов. Энцикл., 1984. – 415с.
- 28.Юридична енциклопедія / Гл. ред. Шемшученко Ю.С. – К.: Українська енциклопедія ім. П.М. Бажана, 2002. – Т. 1. – 720 с.
- 29.Васильев С.В. Хозяйственное судопроизводство Украины: Учеб. пособие / С.В. Васильев. – Х.: Эспада, 2002.– 361 с.
- 30.Ломакіна О.А. Перегляд судових актів господарського суду в апеляційному порядку: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Ін-т екон.-прав. дослідж. / О.А. Ломакіна. – Донецьк, 2009. – 201 арк.
- 31.Притика Д.М. Конституційні засади правосуддя і напрями вдосконалення господарського судочинства / Д.М. Притика // Право України. – 1997. – № 1. – С. 19-22.

32. Ломакіна О.А. Апеляційні господарські суди в Україні: історія утворення та роль на сучасному етапі / О.А. Ломакіна // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління: Сб. наук. праць. – 2006. – Т. 9, вип. 10. – С. 240-246.
33. Зінкевіч-Михайленко З.Д. Особливості складання адвокатами апеляційних скарг / З.Д. Зінкевіч-Михайленко // Адвокат. – 2001. – № 4-5. – С. 74-81.
34. Борисова Е.А. Апелляционное производство / Е.А. Борисова // Российская юстиция. – 1994. – № 5. – С. 44-47.
35. Борисова Е.А. Апелляция в гражданском и арбитражном процессе / Е.А. Борисова // Государство и право. – 1998. – № 3. – С. 174-179.
36. Попов Г. Создать апелляционную инстанцию для пересмотра решений районных судов / Г. Попов // Российская юстиция. – 2002. – № 9. – С. 30-39.
37. Примак В. Питання апеляційного провадження у цивільних справах / В. Примак // Юридичний вісник України. – 2001. – № 35. – С. 4-8.
38. Шишкин В.В. Апелляционное судопроизводство – элемент судебно-правовой реформы / В.В. Шишкин // Юридический вестник. – 1995. – № 1. – С. 99-102.
39. Про утворення апеляційних господарських судів та затвердження мережі господарських судів України: Указ Президента України від 11.07.2001 року № 511/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 28. – Ст. 24.
40. Про утворення Житомирського та Запорізького апеляційних господарських судів та внесення змін до мережі та кількісного складу суддів господарських судів України: Указ Президента України від 30.05.2002 року № 499/2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 23. – Ст. 1.
41. Про утворення Київського міжобласного і Луганського апеляційних господарських судів: Указ Президента України від 25.06.2003 року № 552/2003 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 27. – Ст. 10.
42. Питання мережі господарських судів України: Указ Президента України від 12.08.2010 року № 811/2010 // Урядовий кур'єр, від 17.08.2010 р., № 151.
43. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

- 44.Мармазов В. Принцип *star decisis* та динамічність практики Європейського суду з прав людини / В. Мармазов // Право України. – 2003. – № 2. – С. 140-142.
- 45.Балюк І.А. Господарське процесуальне право: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2002. – 248 с.
- 46.Осетинський А.Й. Порівняльно-правовий аналіз функцій касаційної інстанції в судових системах країн романо-германської системи права та перспективи розвитку касації в господарському судочинстві України / А.Й. Осетинський // Право України. – 2004. – № 5. – С. 23-28.
- 47.Притика Д.М. Правові засади організації і діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення / Д.М. Притика – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003.– 326 с.
- 48.Притика Д.М., Тітов М.І., Щербина В.С. Арбітражний процес: Навч. посібник / Д.М. Притика, М.І. Тітов, В.С. Щербина. – Х.: Консум, 2001. – Ч. I. – 432 с.
- 49.Омельяненко Г. Поняття, суть і форми перегляду вироків, постанов і ухвал суду в кримінальних справах / Г. Омельяненко // Право України.– 2003.– № 10. – С. 90-94.
- 50.Ківалов С.В. Рейдери заважають депутатам скасувати інститут подвійної касації / С.В. Ківалов // Українська Правда. – 19.02.2008 р. – С. 4.
51. Степанов С.В. Вновь открывшиеся обстоятельства: анализ АПК Российской Федерации, ХПК Республики Беларусь и ХПК Украины / С.В. Степанов // Збірник наукових статей студентів, аспірантів та здобувачів економіко-правового факультету ОНУ ім. І.І.Мечникова (28-29 квітня 2009 року). – Том 8. – Одеса, 2009. – С. 184-186.
- 52.Про деякі питання практики застосування розділу XII-1 Господарського процесуального кодексу України: Роз'яснення Президії Вищого господарського суду України від 28.03.2002 року № 04-5/367 // Збірник поточного законодавства, нормативних актів, арбітражної та судової практики. – 2002. – № 17. – Ст. 27-32.

53. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 року № 2747–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36. – Ст. 446.
54. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.
55. Степанов С.В. Провадження за нововиявленими обставинами та за винятковими обставинами: спільне та особливості / С.В. Степанов // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. – 2007. – Т. 10 (Вип. 14). Частина I. – С. 215-218.
56. Степанов С.В. Про перегляд ухвали господарського суду за нововиявленими обставинами / С.В. Степанов // *Materialy VI mezinarodni vedecko – prakticka conference “Nastoleni moderni vedy – 2007”*. – Dil 3. Historie. Pravni vedy. Filosofie: Praha. Pulishing House “Education and Science” s.r.o. – С. 48-50.
57. Посник В.С. Возобновление дел по вновь открывшимся обстоятельствам: Лекция / В.С. Посник. – Министерство внутренних дел СССР, высшая следственная школа, Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел. – Волгоград, 1976. – 12 с.
58. Тарасов А.И. Возобновление дел по вновь открывшимся обстоятельствам – форма надзора за судебной деятельностью / А.И. Тарасов // В кн.: Сборник ученых трудов Свердловского юридического института. – Вып. 15. Проблемы процессуального права. – Свердловск, 1971. – С. 55-61.
59. Темушкин О.П. Організаційно-правові форми перевірки законності і обґрунтованості вироків / О.П. Темушкин. – М.: Видавництво «Наука», 1978. – 238 с.
60. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. // Відомості Верховної Ради України – 1992. – № 6. – Ст. 56.
61. Бобечко Н.Р. Перегляд судових рішень в порядку виняткового провадження: Дис.. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Академія адвокатури України / Н.Р. Бобечко. – Л., 2004. – 240 арк.

62. Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами: Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 21.05.2002 року № 04-5/563 // Вісник господарського судочинства. – 2002. – № 3.
63. Степанов С.В. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами як стадія господарського процесу / С.В. Степанов // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 12 (156). – С.71-73.
64. Фінько В.Д. Перегляд судових рішень в порядку виключного провадження / В.Д. Фінько // Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України: Навч. посібник / За ред. Ю.М. Грошевого. – Харків: Право, 2002. – 160 с.
65. Постановление ФАС Северо-Западного округа от 17.11.2005 по делу № А56–23425/01 // Т.В. Жукова Вновь открывшиеся обстоятельства в арбитражном процессе // Арбитражная практика. – 2006. – № 10 (67). – С. 74-83.
66. Бойко В., Бобечко Н. Щодо деяких положень нового кримінально-процесуального законодавства України / В. Бойко, Н. Бобечко // Право України. – 2003. – № 1 . – С. 99-102.
67. Степанов С.В. Передумови права на перегляд судового акту за нововиявленими обставинами / С.В. Степанов // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. – 2008. – Т. 11 (Вип. 22). Частина 2. – С. 322-327.
68. Добровольский А.А. Исковая форма защиты права. / А.А. Добровольский – М., 1965. – 189 с.
69. Bulow O. Die Lehre von den Prozesseinreden und die Prozessvoraussetzungen / O. Bulow. – Z.:Uno.–1868.
70. Васьковский Е.В. Курс гражданского процесса / Е.В. Васьковский. – М.: Изд-во АН СССР, 1949. – 216 с.
71. Про доповнення Інформаційного листа Вищого господарського суду України від 24.03.2004 року № 01–8/517 "Про практику Верховного Суду України щодо перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами»:

- Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 10.04.2006 року № 01–8/777 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v_777600-06.
72. Степанов С.В. Щодо змісту заяви про перегляд справи за нововиявленими обставинами в господарському судочинстві / С.В. Степанов // Збірник наукових статей студентів, аспірантів та здобувачів економіко-правового факультету ОНУ ім. І.І.Мечникова (23-25 квітня 2008 року). – Том 7. – Одеса, 2008. – С. 144-145.
73. Постанова Вищого господарського суду України від 27.01.2009 року у справі № 12/262/05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2893084>.
74. Правила рассмотрения хозяйственных споров государственными арбитражами: Утв. Постановлением Совмина СССР от 5 июня 1980 г. № 440 (в ред. Постановления Совмина СССР от 16.04.1988 г. № 490) // СП СССР. – 1988. – № 19-20. – Ст. 59.
75. Степанов С.В. Учасники перегляду судового акту господарського суду за нововиявленими обставинами: поняття та класифікація / С.В. Степанов // Матеріали за 5-а міжнародна научна практична конференція «Динаміката на сьвременната наука» – 2009. – Том 5. Закон. Държавна администрация. – София: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2009. – С. 65-67.
76. Арбитражный процесс / Под ред. В.В. Яркова. – М.: «Юристъ», 1998. – 110 с.
77. Клейнман А.Ф. Советский гражданский процесс / А.Ф. Клейнман. – М., Гос. изд-во юр. литературы, 1958. – 252 с.
78. Про деякі питання участі прокурора у розгляді справ, підвідомчих господарським судам: Роз'яснення Президії Вищого господарського суду України від 22.05.2002 року № 04-5/570 // Юридичний вісник України. – 2002. – № 30. – Ст. 24.
79. Про зміни та доповнення до роз'яснень президії Вищого арбітражного суду України від 28 липня 1994 року № 02-5/492 «Про участь в арбітражному процесі відособлених підрозділів юридичних осіб» та від 17 січня 1995 року

- № 02-5/20 «Про деякі питання практики вирішення арбітражними судами спорів за позовами прокурорів»: Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 17.01.1996 року № 02-5/15 // Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України.– 1996.– № 2.
- 80.Про деякі питання застосування Законів України «Про арбітражний суд», «Про прокуратуру» та Арбітражного процесуального кодексу України: Лист Вищого арбітражного суду України від 03.08.1992 р. № 01-8/912 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v_912800-92.
- 81.Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-1/99 від 08.04.1999 року // Офіційний вісник України. – 1999. – № 15. – Ст. 35.
- 82.Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням угод недійсними: Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 12.03.1999 року № 02-5/111 // Юридичний вісник України. – 2002. – № 26.
- 83.Степанова Т.В. Про деякі проблеми в реалізації стадії перегляду судових актів за нововиявленими обставинами в господарському процесі / Т.В. Степанова // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 6. – С. 151-153.
- 84.Про державне мито: Декрет Кабінету Міністрів України від 21.01.1993 року № 7-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 13. – Ст. 113.
- 85.Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 року № 1789-XII // Відомості Верховної Ради України.– 1991.– № 53.– Ст. 793.
- 86.Постанова Верховного Суду України від 24.12.2002 року по справі № 15/31 // Бухгалтерія. – № 26 (545), 30.06.2003 р.
- 87.Притика Д.М. Арбітражні суди України: задачі по удосконаленню організації роботи / Д.М. Притика // Право України. – 2001.– № 4.– С. 3-8.
- 88.Єдиний державний реєстр судових рішень України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.
- 89.Хозяйственный процесс: Учеб. пособие.– Харьков: Эспада, 2006. – 200 с.

90. Проект Господарського процесуального кодексу України від 12.02.2004 року за № 4157-2: Внесений Кабінетом Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
91. Хозяйственный процессуальный кодекс Республики Беларусь от 15 декабря 1998 г. № 219-З. – Мн.: Национальный центр правовой информации Республики Беларусь, 1999.
92. Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации от 24 июля 2002 г. № 95-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2002. – № 30. – Ст. 3012.
93. Бойко А.М. Завідомо неправдиве показання / А.М. Бойко // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2001. – 1104 с.
94. Уголовный кодекс Украины. Комментарий / Под ред. Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. – Харьков: ООО «Одиссей», 2001. – 960 с.
95. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 року № 1001-05 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
96. Ковтун Н.Н. Судебный контроль законности и обоснованности судебных решений в стадии возобновления уголовного судопроизводства ввиду новых и вновь открывшихся обстоятельств / Н.Н. Ковтун // Государство и право. – 2003. – № 7. – С. 40-41.
97. Степанова Т.В. Доказування та докази в господарському процесі України: Автореф. дис... канд. юрид. наук (12.00.04) / Т.В. Степанова // Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк, 2002. – 20 с.
98. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 року № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
99. Великий Д. Процессуальное значение допроса эксперта / Д. Великий // Российская юстиция. – 2000. – № 9. – С. 46-47.
100. Про деякі питання практики призначення судової експертизи: Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 11.11.1998 року № 02-5/424 // Юридичний вісник України. – 2002. – № 22.

101. Зябкин С., Гришин А., Громов Н. Фальсификация экспертом заключения – основание к отмене судебных актов / Н. Громов // Российская юстиция. – 1999. – № 8. – С. 19-28.
102. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Гл. ред. Шемшученко Ю.С. – К.: Українська енциклопедія ім. П.М. Бажана, 2002. – Т. 4. – 720 с.
103. Сверчков В. Заведомо ложные показание, заключение эксперта или неправильный перевод / В. Сверчков // Законность. – 2002. – № 11. – С. 9-11.
104. Степанов С.В. Неправдивість пояснень учасників процесу, висновку експерта, перекладу як нововиявлені обставини в господарському процесі України / С.В. Степанов // Становлення, функціонування та розвиток правових систем сучасності: проблеми науки і практики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 145-й річниці створення Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (23 квітня 2010 року) – Одеса: Астропринт, 2010. – С. 408-411.
105. Степанов С.В. Підстави для перегляду справ за нововиявленими обставинами / С.В. Степанов // Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДГУ (5 лютого 2010 року). – Маріуполь: МДГУ, 2010. – С. 96-98.
106. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
107. Бобечко Н.Р. Зловживання посадових осіб, які ведуть кримінальний процес як одна з підстав для перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами / Н.Р. Бобечко // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів, 2003. – Випуск 38. – С. 538-545.
108. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2001. – 1104 с.
109. Громов М., Ломоносова О. Одна з підстав відновлення справ за нововиявленими обставинами / О. Ломоносова // Радянське право. – 1988. – № 12. – Ст. 66-67.

110. Громов Н.А. Теоретические и практические проблемы возобновления уголовных дел по вновь открывшимся обстоятельствам: Автореф. дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 / Н.А. Громов. – М., 1993. – 44 с.
111. Михайловская И.Б. Возобновление дел по вновь открывшимся обстоятельствам в советском уголовном процессе / И.Б. Михайловская // Ученые записки ВИЮН. – Вып.10. – М.: Госюриздат, 1959. – С. 125-182.
112. Постанова Луганського апеляційного господарського суду від 02.02.2009 р. у справі № 6/196 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2899327>.
113. Перлов И. Возобновление уголовных дел по вновь открывшимся обстоятельствам / И. Перлов // Советская юстиция. – 1971. – № 15. – С. 9-11.
114. Перлов И.Д. Возобновление дел по вновь открывшимся обстоятельствам. – М.: Юрид. лит., 1982. – 80 с.
115. Ведищев Н.П. Возобновление производства по уголовному делу ввиду новых или вновь открывшихся обстоятельств. / Н.П. Ведищев // – М.: Юрлитинформ, 2003. – 256 с.
116. Ривлин А.Л. Пересмотр приговоров в СССР. / А.Л. Ривлин – М.: Госюриздат, 1958. – 273 с.
117. Великий тлумачний словник сучасної української мови / За ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпень – ВІФ "Перун", 2003. – 1426 с.
118. Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д., Элькинд П.С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. / Г.Ф. Горский, Л.Д. Кокорев, П.С. Элькинд. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1978. – 304 с.
119. Научно-практический комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Украины / Под ред. В.Т. Маляренко и В.Г. Гончаренко. – К., 2003. – 1012 с.
120. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.

121. Сверчков В. Фальсификация доказательств / В. Сверчков // Законность. – 2001. – № 11. – С. 11-13.
122. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 06.05.09 року у справі № 20/345-06 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3681880>.
123. Постанова Вищого господарського суду України від 15 січня 2009 року у справі № 12/276/05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
124. Стефанюк В. Судова реформа в Україні / В. Стефанюк // Право України. – 1998. – №1. – С. 20-24.
125. Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999 року № 606-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 24. – Ст. 207.
126. Куц Г.Г. Європейський Суд з прав людини і Україна / Г.Г. Куц // Вісник Верховного Суду України. – 1999. – № 5 (15). – С. 18-20.
127. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року № ETS № 005: Ратифікована в Україні 17.07.97 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 270.
128. Дерковская А.О. Правовые последствия постановлений Европейского Суда по правам человека / А.О. Дерковская // Закон и право. – 2004. – № 6. – С. 67-71.
129. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 02.02.2006 р. № 3477-IV // Офіційний вісник України. – 2006. – № 12. – Ст. 792.
130. Щодо перевищення розумних строків розгляду справ: Лист Верховного Суду України від 25.01.2006 року № 1-5/45 // Закон і Бізнес. – 2006. – № 6.
131. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підстав перегляду судових рішень: Закон України від 11.02.2010 року № 1876-VI // Голос України, № 46 від 16.03.2010.

132. Посник В.С. Возобновление дел по вновь открывшимся обстоятельствам в советском уголовном процессе: Автореф. дис... канд. юр. наук. / В.С. Посник. – М., 1969. – 19 с.
133. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.07.1963 р. (станом на 15.04.2002 р.). – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 812 с.
134. Корбут В. Пересмотр по обстоятельствам / В. Корбут // Юридическая практика. – 2004. – № 14 (328), от 6 апреля 2004 г. – С. 7.
135. Постанова Верховного Суду України від 22.01.2008 № 1/68пд // Бізнес:законодавство та практика. – 2008. – № 12.
136. Беднарська В.М. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному судочинстві: Автореферат. Академія адвокатури України / В.М. Беднарська. – Київ, 2007. – 20 с.
137. Про державну виконавчу службу: Закон України від 24.03.1998 року № 202/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 36. – Ст. 243.
138. Громов Н.А. Возбуждение провадження за нововиявленими обставинами: Уч. посібник / Під ред. Анашкіна Г.З. – Волгоград: ВСШ МВС СРСР, 1984. – 44 с.
139. Притика Д.М. Роль арбітражних судів у забезпеченні законності в економічних правовідносинах і протидії правопорушенням / Д.М. Притика // Право України. – 2001. – № 1. – С. 8-11.
140. Абрамов Н.А. К проблеме совершенствования арбитражных судов / Н.А. Абрамов // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1997. – № 8. – С. 15-18.
141. Ухвала Господарського суду Одеської області від 17 квітня 2009 року // Архів Господарського суду Одеської області за 2009 рік.
142. Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами: Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 28.04.95 року № 02-5/310 (зі змінами та доповненнями від 18.11.97 року № 02-5/445) // Бизнес. – 1995. – № 39.

143. Бенедик И.В. Стадии в юридическом процессе: общетеоретические исследования: Дис... канд. юр. наук. / И.В. Бенедик. – Харьков, 1986.
144. Татаров О.Ю. Відновлення провадження та проведення розслідування у справі за нововиявленими обставинами: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київський національний ун-т внутрішніх справ / О.Ю. Татаров. – К., 2007. – 225 арк.
145. Молдован В.В., Молдован А.В. Порівняльне кримінально-процесуальне право: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: Навч. посіб. / В.В. Молдован. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 400 с.
146. Уголовно-процесуальный кодекс Федеративной Республики Германии. – М.: Манускрипт, 1994. – 204 с.
147. Уголовно-процесуальный кодекс Франции 1958 года с изменениями и дополнениями на 1 января 1966 года. – М.: Прогресс, 1967. – 76 с.
148. Арбитражный процесс: Учеб. пособие / Под ред. Р.Е. Гукасяна и В.Ф. Тараненко. – М.: Изд-во «Спарк», 2000. – 576 с.
149. Чапля О.М. Щодо поняття учасників господарського процесу / О.М. Чапля // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 2. – С. 132-135.
150. Тертышник В.М. Уголовный процесс: Учебник / В.М. Тертышник – Харьков: «Арсис», 2000. – 576 с.
151. Притика Д.М., Тітов М.І. Арбітражний процес: законодавство та практика застосування. Навч. посібник: В 2-х ч. – Ч. II. / Д.М. Притика. – Харків: Консум, 1999. – 487 с.
152. Маляренко В.Т. Про окремі питання касаційного перегляду кримінальних справ за новими правилами / В.Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 4. – С. 40-49.

153. Степанов С.В. Щодо порядку перегляду судових актів за нововиявленими обставинами / С.В. Степанов // Матеріали 62-й научної конференції професорсько-преподавального складу і аспірантів економіко-правового факультету ОНУ ім. І.І. Мечникова (28-30 листопада 2007 року). – Одеса, 2007. – С. 75-77.
154. Степанов С.В. Стадії процедури перегляду судових актів по вночі виявленим обставинам / С.В. Степанов // Матеріали 63-й научної конференції професорсько-преподавального складу, аспірантів і соискателей економіко-правового факультету ОНУ ім. І.І. Мечникова (17-20 листопада 2008 року). – Одеса, 2008. – С. 97-99.
155. Степанов С.В. Доказування на стадії перегляду господарської справи за нововиявленими обставинами / С.В. Степанов // Вісник Одеського національного університету. – 2007. – Том 12. – Випуск 12. Серія «Правознавство». – С. 108-115.
156. Иванов О. В. Судебные доказательства в гражданском процессе / О.В. Иванов. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1974. – 124 с.
157. Калпина А. Г. Письменные доказательства в судебной практике по гражданским делам. Дис... канд. юрид. наук (12.00.02) / А.Г. Калпина // Моск. гос. ун-т им. М.В.Ломоносова. – М., 1966.
158. Про деякі питання практики застосування Арбітражного процесуального кодексу України: Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 18.09.1997 року № 02-5/289 // Вісник Вищого арбітражного суду України. – 1998. – № 1. – С. 5-7.
159. Фурсов Д. А. Процессуальный режим деятельности арбитражного суда первой инстанции / Д.А. Фурсов. – М.: «Инфра-М», 1997. – 319 с.
160. Амосов С. Обязанности по доказыванию в арбитражном процессе / С. Амосов // Хозяйство и право. – 1999. – № 8. – С. 46-49.
161. Малышев К. Курс гражданского судопроизводства: В 2-х т. / К. Малышев. – СПб., 1876. – Т. 1. – 454 с.

162. Вольтер Ф. Избранные произведения по уголовному процессу / Ф. Вольтер. – М.: Гос. изд-во юрид. литературы, 1956.– 340 с.
163. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 року № 8 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2002. – № 7: Судові експертизи в Україні.– С. 23-29.
164. Бондаренко І. Судова система України та її реформування у сучасних умовах / І. Бондаренко // Право України.– 2002.– № 8 . – С. 37-41.
165. Про судові рішення: Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 10.12.1996 року № 02-5/422 // Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України.– 1997.– № 1.
166. Постанова Верховного Суду України від 03.02.2004 року // Вісник Верховного суду України. – 2005. – № 10.
167. Добровольский А.А. Комментарий к АПК Украины / А.А. Добровольский. – Одесса: Изд-во «Юг», 1993.– 68 с.
168. Треушников М.К. Судебные доказательства. Монография / М.К. Треушников. – М.: Юридическое бюро «Городец», 1997.– 446 с.
169. Степанова Т.В. Доказування та докази в господарському процесі України: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.04. / Т.В. Степанова – Донецьк, 2004.– 191 с.
170. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням шкоди: Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 01.04.1994 року № 02-5/215 // Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України. – 1994. – № 1. – С. 50-54.
171. Муравин А.Б. Уголовный процесс. Вопросы Общей части: Учеб. пособие / А.Б. Муравин. – Одесса: АО БАХВА, 1997.
172. Бабаев В. К. Презумпции в советском праве: Учеб. пособие / В.К. Бабаев // Горьковская высш. школа МВД СССР. – Горький, 1974. – 124 с.

173. Нерсесянц В.Ф. Проблемы общей теории государства и права / В.Ф. Нерсесянц. – М.: Норма, 2001. – 440 с.
174. Про деякі питання практики застосування норм законодавства, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у I півріччі 2005 року: Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 25.11.2005 р. № 01–8/2229 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arbitr.gov.ua/news/605>.
175. Постанова Верховного Суду України від 20.08.2002 року по справі № 14/138 // Вісник господарського судочинства. – 2004.– № 1.
176. Анашкин Г.З., Перлов И.Д. Возобновление дел по вновь открывшимся обстоятельствам. / Г.З. Анашкин, И.Д. Перлов // Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. – М.: Юрид. лит., 1982. – 80 с.
177. Рішення Господарського суду Одеської області від 30.10.2009 року по справі № 4/129-08-3289 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/6520544>.
178. Постанова Вищого господарського суду України від 22.10.2009 року по справі № 26/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/6451691>.
179. Береговой И.Е. Пределы полномочий вышестоящих судов по изменению приговора: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / И.Е. Береговой. – М., 1981.
180. Степанов С.В. Результаты розгляду заяви (подання) за нововиявленими обставинами / С.В. Степанов // Матеріали за V міжнародна научна практична конференція «Бъдещето проблемите на световната наука – 2009». – Том 16. Закон. Държавна администрация. – София: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2009. – С. 69-71.

ДОДАТКИ